

SBORNÍK

ČESKOSLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI

ZEMĚPISNÉ

ROČ. 66

2

ROK 1961

NAKLADATELSTVÍ
ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

SBORNÍK ČESKOSLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI ZEMĚPISNÉ
ИЗВЕСТИЯ ЧЕХОСЛОВАЦКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА
JOURNAL OF THE CZECHOSLOVAK GEOGRAPHICAL SOCIETY

REDAKČNÍ RADA

JAN HROMÁDKA, JAN KREJČÍ, JOSEF KUNSKÝ, DIMITRIJ LOUČEK

OBSAH

<i>Jiří Pešek</i> , Příspěvek k poznání teras Mže ve východním okolí Stříbra. Abstrakt (1 foto, 2 obr. v textu)	97
<i>Rostislav Netopil</i> , Charakteristické úrovně hladiny podzemní vody a jejich trvání v pozorovaných objektech profilu HP 201. Abstrakt. Characteristic levels of subsurface water and its position in the area under investigation in profile HP 201 (1 obr. v textu)	102
<i>Jaroslav Linhart</i> , Schematická mapa předpokládaných typů břehů projektované údolní zdrže na Oslavě u Mostiště. Abstrakt. A schematic map of typification of banks of the projected water reservoir (1 mapka, 4 foto na křídové příloze, 1 obr., 2 tabulky v textu)	107
<i>Ludvík Mištera</i> , Význam prvního osídlování pohraničí bývalého Plzeňského kraje. Settlement of border districts in the Plzeň region in 1945—1947 (1 mapka, 2 tabulky v textu)	114
<i>Václav Davídek</i> , Národopis Slovanů podle Anonymní geografie od tzv. Bavorského geografa. The ethnography of Slavs after Anonymous geography of the so-called Bawarian Geographer (1 mapka v textu)	131
<i>Josef Kinský</i> , Radim Kettner sedmdesátníkem. Abstrakt (1 foto v textu)	143
<i>Radim Kettner</i> , Profesor Karel Absolon zemřel. Professor Karel Absolon dead (1 foto v textu)	147
<i>Jaromír Korčák</i> , Mezinárodní zeměpisný kongres ve Stockholmu. Abstrakt. International geographical congress in Stockholm	152
<i>Marie Riedlová</i> , Učebnice zeměpisu pro všeobecně vzdělávací školy. учебники географии для общеобразовательных школ	158

ZPRÁVY

Nález vápenného slepence — 1 foto v textu (*B. Balatka, J. Sládek*), 163 — Čtrnáctý sjezd maďarských zeměpisců (*Mir. Střída*), 164 — K problematice vzniku a vývoje tvarů lineární eroze — 1 foto, 3 obr. v textu (*Zd. Lochmann*), 164 — Bradlový pás na rakouské půdě (*Fr. Vitásek*), 168 — Londýn — 2 obr. v textu (*Ct. Votrubec*), 168.

SBORNÍK

ČESKOSLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI ZEMĚPISNÉ

ROČNÍK 1961 • ČÍSLO 2 • SVAZEK 66

JIRÍ PEŠEK

PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ TERAS MŽE VE VÝCHODNÍM OKOLÍ STŘÍBRA

Abstrakt. The paper is a short study which is to complete the investigations of terraces carried out in 1957 by L. Hanuš on the Mže-river east of Stříbro, Western Bohemia. The investigation of the terrace gravels and sands is rather difficult especially in places where these Quaternary sediments ought to be distinguished from the eluvium of coarser Carboniferous deposits. In the area under investigation these formations have been reliably distinguished by the application of several technical methods (bores and soundings). At the same time it was ascertained that the terrace gravels as well as the eluvium of the Carboniferous rocks reveal a great deal of pebbles of milky white vein quartz in difficult stages of wearing, i. e. angular pebbles from the terraces and subangular pebbles from the Carboniferous conglomerates. It is, however, important that the pebbles differ in size. Those of the Carboniferous conglomerates do not exceed the dimensions of 6X4X4 cm, the pebbles found in the terrace gravels achieve the size of as much as 10X7X5 cm. Quite often are pebbles reaching the size of a child's head.

V létech 1957—1958 jsem mapoval v širším okolí Vranovské separátní kamenouhelné pánvičky východně od Stříbra. Tyto mé výzkumy, jež se opíraly též o řadu kopaných sond a vrtů, přinesly četné nové poznatky, z nichž na některé chci upozornit. Výzkum teras v Plzeňské pánvi a všude tam, kde se vyskytují karbonské uloženiny (terciérní sedimenty nejsou ve studovaném území zastoupeny) je velmi nesnadný. Na to upozornil již C. Purkyně (1912): „Velmi choulostivé je toto zjišťování hranice uloženin terasových, sousedí-li bezprostředně s karbonem a permem, tj. slepenci a pískovci těchto útvarů resp. jejich eluviem.“ Některé terasové stupně jsou mnohdy morfologicky velmi špatně patrné. Jejich povrch je denudován, rozplaven nebo překryt svahovými hlínami a kamenitými sutěmi. Dešťovým ronem a soliflukcí dochází k rozplavení hran jednotlivých stupňů, takže jejich rozlišení je někdy velmi obtížné nebo zcela nemožné (viz též L. Hanuš, 1957). Výzkum je znesnadňován i tím, že šterky a písky různých stupňů mají podobný petrografický charakter.

Vlastní rozloha teras je závislá na tvaru údolí, jímž řeka protéká; tvar údolí je podmíněn mj. i nestejnou odolností různých hornin. Toto zjištění vyplývá z rozdílného charakteru údolí Mže v Plzeňské pánvi a v místech, kde si řeka hloubí své řečiště v proterozoických horninách. Tuto zákonitost jsem si plně ověřil (třebaže v malém měřítku) i ve studovaném území. V proterozoických drobách a břidlicích vytváří Mže hluboké kaňonovité údolí, zatímco v místech větší plošné i vertikální rozlohy karbonských sedimentů se řeka ze široka rozlévá (např. u Butova).

Lokality Vranov a Butov, v jejichž okolí jsem (proti výzkumu L. Hanuše, 1957) nově zjistil četné terasové šterky a písky, leží asi 3,5 resp. 4,5 km ssv. od Stříbra. Terasy jsou vesměs tvořeny rezavě hnědým až žlutohnědým slabě jílovitým pískem až šterčíkem s valouny. Pouze v sondě č. 424 silně převládaly valouny, zatímco v několika sondách zejména severně od Butova byly valouny vzácné. Vrty č. 229, 230 a 232 východně a jv. od Vranova byl zastižen bělošedý jíl.

Údolí Mže severozápadně od Vranova, asi 3,5 km na severovýchod od Stříbra.

Foto J. Pešek

Vrtný profil č. 229:

- 0,00–0,27 m (0,27 m) ornice
- 0,27–1,03 m (0,76 m) rezavě žlutý silně písčité jíl až jílovitý písek s úlomky proterozoických a karbonských hornin a s valouny žilného křemene
- 1,03–1,38 m (0,35 m) bělošedý jíl
- 1,38–2,90 m (1,52 m) rezavě žlutý jílovitý písek s úlomky hornin a valouny žilného křemene
- 2,90–3,52 m (0,62 m) bělošedý jíl
- 3,52–3,62 m (0,10 m) žlutošedý písek
- 3,62–? karbonské pískovce, slepence, arkosy a jílovce

Vrtný profil č. 230:

- 0,00–0,38 m (0,38 m) ornice
- 0,38–1,91 m (1,53 m) hnědožlutý jílovitý písek místy s valouny žilného křemene až 20×16×13 cm
- 1,91–3,68 m (1,77 m) žlutošedý jíl
- 3,68–4,32 m (0,64 m) bělošedý jemně slídnatý písek
- 4,32–4,68 m (0,36 m) rezavě žlutý písčité jíl až jílovitý písek
- 4,68–5,20 m (0,52 m) bělošedý jíl
- 5,20–? karbonské pískovce, slepence, arkosy a jílovce

Vrtný profil č. 232:

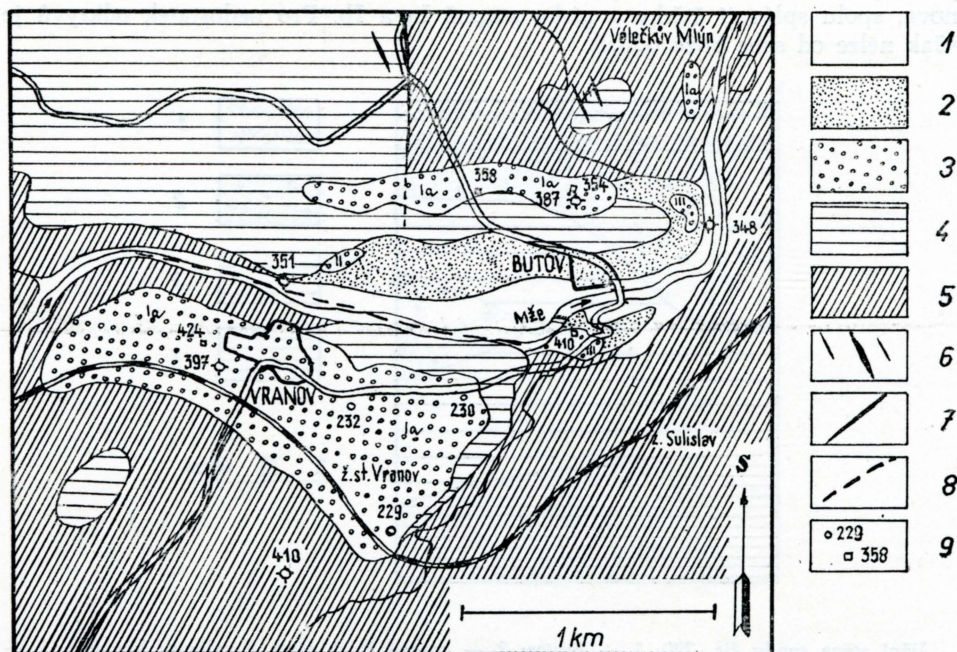
- 0,00–0,35 m (0,35 m) ornice
- 0,35–3,20 m (2,85 m) rezavě žlutý jílovitý písek s valouny žilného křemene až 15×10×8 cm
- 3,20–4,00 m (0,80 m) bělošedý jíl
- 4,00–? karbonské pískovce, slepence, arkosy a jílovce

Rezavě hnědý a fialový jíł (místy slabě písčítý) byl zjištěn v několika sondách zejména na levém břehu Mže severně od Butova (viz profil sondy č. 390).

Velmi zajímavý je výsledek valounové analýzy ze sondy č. 358 (bylo analyzováno 100 valounů):

křemen	68 %
proterozoické břidlice a droby	15 %
karbonské slepence	4 %
buližník	3 %
žula	9 %
aplit	1 %

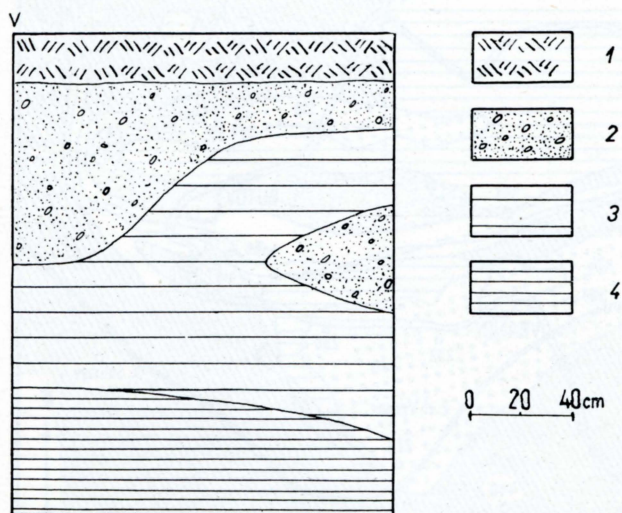
Valouny jsou vesměs velmi dobře opracované; nejčastější je mléčně bílý žilný křemen — průměrné velikosti asi $10 \times 7 \times 5$ cm. Tu a tam lze pozorovat i valouny větší. Proterozoické horniny se vyskytují spíše jako nepravidelné úlomky než valouny, neboť dobrá odlučnost podle ploch břidličnatosti způsobuje, že se větší balvany poměrně snadno rozpadávají v řadu menších úlomků, v nichž značně převládají délka a šířka nad tloušťkou. V řadě sond na obou březích řeky jsem zjistil dobře opracované valouny červené žuly. Mikroskopicky tato hornina odpovídá patrně růžové facií hrubozrnné muskovitické žuly, jež se místy vyskytuje v severní části Kladubského masívu. L. Čepkem (1936) byla zjištěna

Schematická geologická mapka okolí Vranova u Stříbra. 1 — aluvium; 2 — hlíny a sutě; 3 — terasové šterky a písčiny; 4 — karbonské slepence, pískovce, jílovce; 5 — proterozoické břidlice a droby; 6 — zruďněné křemenné žíly; 7 — zjištěná dislokace; 8 — předpokládaná dislokace; 9 — vrt a kopaná sonda.

u Benešovic při silnici k Milíkovu. Žula obsahuje hojně křemene, muskovit a zčásti rozložené živce: ortoklas, kyselý oligoklas a mikroklin. V sondě č. 424 západně od Vranova se vyskytl i dobře opracovaný valoun „sluňáku“. Tento významný nález nasvědčuje tomu, že terciérní uloženiny sahaly daleko na západ od vlastní Plzeňské pánve.

Povrch *svrchní terasy* je u Vranova a Butova až 53 m nad úrovní údolní nivy. Rozloha tohoto stupně je velká zejména na pravém břehu řeky u Vranova. Největší zjištěná mocnost terasových štěrků a písků je 6 m — ve studni obytného stavení čp. 31 (ve východní části obce Vranov — při silnici z Vranova do Butova). V řadě vrtů a kopaných sond nepřesahovala přes 4 m. Bázi terasy však nelze přesně zjistit. Podle relativní výšky nad úrovní řeky — až 53 m — náleží tento stupeň ke svrchním terasám C. Purkyně (1912). L. Hanuš (1957) rozdělil tento svrchní stupeň ve dva podstupeň: Ia a Ib. Týž autor zjistil výskyt terasy Ia na dvou lokalitách — a to u Dolan a Německého mlýna — v relativní výšce 70 m a na horním toku Mže u Holyně a u Svojšína u Stříbra v relativní výšce 36—38 m. Mnou studované území leží přibližně uprostřed mezi Dolany a Svojšínem, takže je pravděpodobné, že štěrky a písky na tomto morfologicky dobře patrném stupni náleží rovněž ke stupni Ia. Přibližně v téže výši je i malý ostrůvek štěrků v lese asi 700 m sv. od Butova (poblíž Válečkova mlýna). Je pravděpodobné, že na některých místech, zejména na pravém břehu Mže u Vranova, spolu splývají štěrky a písky stupně Ia a Ib. Pro nedostatek odkrytí je však nelze od sebe blíže odlišit.

Jižní stěna sondy čís. 390. 1 — ornice; 2 — rezavě žlutý písek s valouny křemene; 3 — bělošedý jíl s okrově žlutými povlaky; 4 — šedofialový jíl.

Malý zbytek *terasy II* byl zjištěn několika sondami na levém břehu řeky asi 300 m severně od Vranova. Uloženiny tohoto stupně jsou však vesměs překryty svahovými hlínami a kamenitými sutěmi.

Terasa III byla zastížena jižně a vsv. od Butova. Výška báze tohoto stupně je 4—6 m nad úrovní řeky.

Valounová analýza ze sondy č. 410 (bylo analyzováno 100 valounů):

křemen	65 %
proterozoické břidlice a droby	14 %
karbonské slepence	9 %
buližník	1 %
žula	8 %
rula	2 %
aplit	1 %

Ze srovnání výsledků této valounové analýzy s výsledky analýz z terasy Ia je nápadná jen malá petrografická, kvantitativní i kvalitativní variabilita v zastoupení valounů různého petrografického charakteru v obou stupních, třebaže jsou jednotlivé terasové stupně výškově dosti odlehlé.

Rozlišení eluvia hrubých karbonských hornin od terasových štěrků, jak již bylo uvedeno, je obtížné. Podrobné výzkumy sice ukázaly rozdíly, zvláště v kvantitativním složení valounů, avšak i v terasových štěrcích i v eluviu karbonských hornin značně převládá žilný křemen mléčně bílé barvy. Třebaže jsou valouny v terasových štěrcích angulární a v karbonských slepencích pouze subangulární, i tak je jejich rozlišování velmi obtížné. Závažné je však zjištění, že se tyto valouny liší vzájemně co do velikosti. Zatímco ve studovaném území v karbonských slepencích valouny nepřesahují zpravidla velikosti $6 \times 4 \times 4$ cm, jsou v terasových štěrcích běžné valouny obdobného charakteru mnohem větší. Průměrná velikost je asi $10 \times 7 \times 5$ cm, hojně jsou též valouny velké jako dětská hlava. Je však otázka, do jaké míry lze výsledek tohoto pozorování využít ve větším měřítku k rozlišení terasových a karbonských uloženin, neboť i v karbonu se lokálně ukládaly velmi hrubé konglomeráty (viz např. mirošovské slepence).

Literatura

- ČEPEK L.: Geologie okolí Kladruhu u Stříbra. *Věstník Stát. geol. ústavu*. Praha 1936, 12 : 6 : 183–201.
- HANUŠ L.: Terasy řeky Mže mezi Tachovem a Křimicemi u Plzně. *Sborník Čs. spol. zeměpisné*. Praha 1957, 62 : 2 : 81–87.
- PURKYNĚ C.: Terasy Mže (Berounky) a Vltavy mezi Touškovem nad Plzní a Prahou. *Sborník České společnosti zeměvědné*. Praha 1912, 18 : 73–89 a 147–161.

CHARAKTERISTICKÉ ÚROVNĚ HLADINY PODZEMNÍ VODY A JEJICH TRVÁNÍ V POZOROVACÍCH OBJEKTECH PROFILU HP 201

Abstrakt. С целью изучения основных черт колебания зеркала грунтовых вод автор воспользовался частотой их уровней, над которыми в 1941—1955 гг. еженедельно проводились наблюдения. Частоту он применил для установления уровней обеспеченных «п» %. У наиболее важных из них, которые показывают характер высотного положения зеркала грунтовых вод, он установил также самые продолжительные и самые краткие сроки их существования и обеспечения и сравнивал их с осадочными и сточными условиями.

V letech 1932 a 1941 se vybudovaly v některých částech nížinných území Moravy pozorovací objekty, výhradně sloužící k měření změn polohy hladiny podzemní vody. Objekty tvoří jednak speciální úzkoprofilové sondy a jednak studny, v nichž dobrovolní pozorovatelé měří hloubku hladiny vody od odměrného bodu pravidelně jednou týdně. Pozorování zajišťují a organizují hydrologické odbory poboček Hydrometeorologického ústavu. Ty mají za úkol nejen pečovat o stávající síť objektů, rozšířených v poslední době i na prameny podzemní vody, jejichž vydatnost se měří přepady pevně instalovanými, ale též o vybudování dokonalejších objektů se samozapisujícími přístroji, jejichž základní síť se v současné době začíná budovat na celém území našeho státu.

Katedra zeměpisu přírodovědecké fakulty university v Brně prostřednictvím autora úzce spolupracuje s hydrologickým odborem Hydrometeorologického ústavu v Brně nejen na otázkách účelného rozmístění nových objektů základní sítě, ale též na problémech týkajících se metod zpracování dosavadního materiálu o pozorování hladiny podzemní vody a na určování základních číselných hodnot, které mohou jednak charakterisovat režim podzemní vody a jednak sloužit přímo jako podkladový materiál velmi četným praktickým oborům lidské činnosti při využívání vody.

Ukázalo se, že jedním z aktuálních a zároveň prakticky nejdůležitějších úkolů oné části hydrogeologie, která se zabývá otázkami režimu podzemních vod, je určit povahu výškové polohy hladiny podzemní vody. Autor řešil tento úkol ve dvou svých publikovaných pracích, v nichž dospěl k závěru, že nejlépe lze charakterisovat výškovou polohu hladiny podzemní vody četností jejího výskytu a jejím překročením. Použití tohoto způsobu umožňuje dosti dlouhá řada týdenních stavů hladiny z patnáctiletého až dvacetipětiletého pozorovacího období. Obě tato období jsou dostatečně reprezentativní, neboť se v nich vyskytly jak roky, tak i vegetační a nevegetační období srážkově mimořádně deštivé i mimořádně suché a odtokově mimořádně vodné i mimořádně málo vodné.

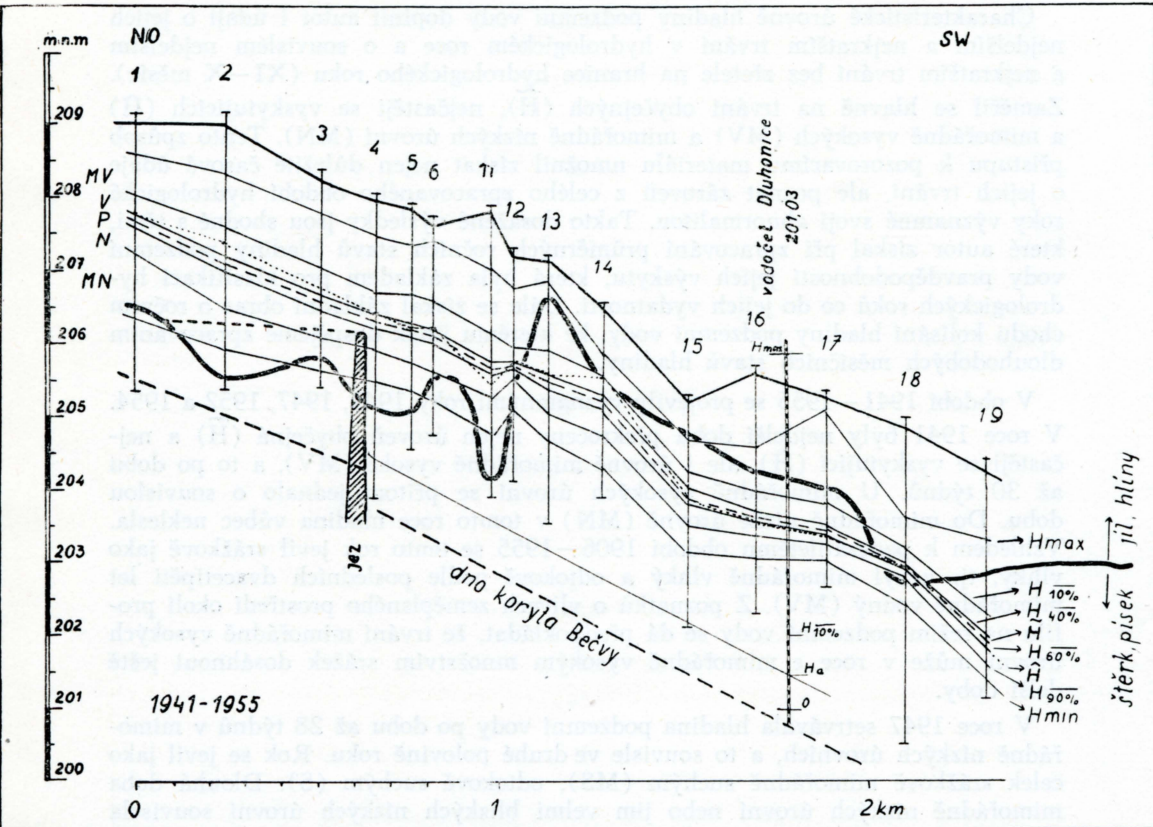
Rozložení četnosti týdenních stavů hladiny podzemní vody bylo podle dosavadních poznatků vždy mírně asymetrické. Hodnota obyčejného stavu hladiny \bar{H} (medián) byla velmi blízká hodnotě dlouhodobého průměru H_a , a taktéž i hodnota nejčastěji se vyskytující úrovně \tilde{H} (modus). Proto mohla obyčejná úroveň \bar{H} velmi dobře nahradit dlouhodobý průměr, jakožto hodnotu polohy řady týdenních stavů a kritérium pro posouzení jejich nadprůměrnosti a podprůměrnosti.

Překročení týdenních stavů použil autor k určení hranic pěti kategorií stavů hladiny podzemní vody, přičemž kritériem pro zařazení do jedné z nich bylo překročení vyjádřené v procentech. Použitá klasifikace stavů hladiny podzemní vody

Klasifikační tabulka pro stanovení povahy výškové polohy hladiny podzemní vody překročením týdenních stavů

Překročení v %	Jmenné označení stavů hladiny podzemní vody	Symbolické označení
< 10	mimořádně vysoká úroveň	MV
11–40	vysoká úroveň	V
41–60	průměrná úroveň	P
61–90	nízká úroveň	N
90 a)	mimořádně nízká úroveň	MN

je uvedena v tabulce. Jmenné označení stavů hladiny vyjadřuje zároveň i výjimečnost jejich výskytu. Posouzení okamžité výškové polohy hladiny podzemní vody umožňuje vydávání krátkých zpráv o stavu podzemní vody, z nichž mohou zájemci seznámení s principem tohoto posuzování čerpat velmi cenné poznatky pro řešení různých úkolů, často technického rázu.

Graf chodu výškové polohy hladiny podzemní vody v profilu HP 201.

V uvedeném pojetí režimu podzemní vody přistoupil autor ke zpracování pozorovacího materiálu z patnáctiletého období ze skupin pozorovacích objektů, soustředěných do celých profilů, které většinou napříč protínají aluviální nivu řek Bečvy a Moravy v Hornomoravském úvalu. V této práci podává některé výsledky z jednoho z těchto profilů, označeného v dosavadním systému značkou HP 201 Dluhonice. Úzké sondy tohoto profilu zasahují svými spodními perforovanými částmi do zvodněného horizontu, vyvinutého ve vrstvě říčních štěrkopísků pleistocenního stáří, které jsou zbytkem vyššího údolního dna a dnes jsou spodní výplní aluviální nivy řeky Bečvy. Na nich leží až několik metrů mocná vrstva jemnozemi říčního původu a pod nimi velmi mocné souvrství mořských miocenních písčitých jííl, které tvoří nepropustné podloží. Profil HP 201 je umístěn na okraji aluviální nivy, k němuž se přibližuje i regulované řečiště Bečvy a který doprovází vyšší štěrková terasa přikrytá spraší. Výška hladiny podzemní vody v aluviální nivě je ovlivněna regulačními úpravami řečiště Bečvy a přítokem podzemní vody z vyšší terasy.

Výše uvedenou metodou stanovené charakteristické úrovně hladiny podzemní vody, vynesené v celém profilu na obrázku, ukázaly velmi dobře na umělé zásahy do přirozených poměrů a na to, jakým směrem se tyto zásahy projeví. Při srovnání výsledků se stejnými hodnotami ze studní, situovaných blíže k řece, ukázaly i na rozdily v režimu podzemní vody na okraji aluviální nivy a na částech nivy přiléhajících k řece, ačkoliv vzdálenost obou dosahuje sotva 300 m.

Charakteristické úrovně hladiny podzemní vody doplnil autor i údaji o jejich nejdelším a nejkratším trvání v hydrologickém roce a o souvislém nejdelším a nejkratším trvání bez zřetele na hranice hydrologického roku (XI—X měsíc). Zaměřil se hlavně na trvání obyčejných (\bar{H}), nejčastěji se vyskytujících (\hat{H}) a mimořádně vysokých (MV) a mimořádně nízkých úrovní (MN). Tento způsob přístupu k pozorovacímu materiálu umožnil získat nejen důležité časové údaje o jejich trvání, ale poznat zároveň z celého zpracovaného období hydrologické roky významné svojí abnormalitou. Takto dosažené výsledky jsou shodné s těmi, které autor získal při zpracování průměrných ročních stavů hladiny podzemní vody pravděpodobností jejich výskytu, která byla základem pro klasifikaci hydrologických roků co do jejich vydatnosti. Dále se získal základní obraz o ročním chodu kolísání hladiny podzemní vody, ke kterému jinak dospějeme zpracováním dlouhodobých měsíčních stavů hladiny.

V období 1941—1955 se projeví významnými roky 1941, 1947, 1952 a 1954. V roce 1941 byly nejdelší dobu překročeny nejen úroveň obyčejná (\bar{H}) a nejčastěji se vyskytující (\hat{H}), ale i úrovně mimořádně vysoké (MV), a to po dobu až 30 týdnů. U mimořádně vysokých úrovní se přitom jednalo o souvislou dobu. Do mimořádně nízké úrovně (MN) v tomto roce hladina vůbec neklesla. Vzhledem k padesátiletému období 1906—1955 se tento rok jevil srážkově jako vlhký, tj. nebyl mimořádně vlhký a odtokově podle posledních dvacetipěti let mimořádně vodný (MV). Z poznatků o vlivech zeměpisného prostředí okolí profilu na režim podzemní vody se dá předpokládat, že trvání mimořádně vysokých úrovní může v roce s mimořádně vysokým množstvím srážek dosáhnout ještě delší doby.

V roce 1947 setrvala hladina podzemní vody po dobu až 28 týdnů v mimořádně nízkých úrovních, a to souvisle ve druhé polovině roku. Rok se jevil jako celek srážkově mimořádně suchým (MS), odtokově suchým (S). Dlouhá doba mimořádně nízkých úrovní nebo jim velmi blízkých nízkých úrovní souvisela

s velmi malými srážkami od dubna až do října a s vodními stavy na Bečvě, které byly velmi nízké již od května po celou zbývající část hydrologického roku. Dlouhá doba nízkých vodních stavů na řece umožnila vznik depresního povrchu, který sahal až k blízkému okraji aluviální nivy a byl toho příčinou. Podobný vztah mezi srážkově suchým obdobím, velmi nízkými vodními stavy na Bečvě a mimořádně nízkými stavy hladiny podzemní vody v profilu a ve studních se našel i v rocích 1950, 1952 a 1954.

Periody mimořádně vysokých a mimořádně nízkých úrovní hladiny podzemní vody ukazují do značné míry i na hlavní rysy ročního chodu kolísání hladiny. Období mimořádně vysokých úrovní se vyskytovala nejčastěji koncem zimy, v jarních měsících a na počátku léta. Tento jejich časový výskyt souvisí s táním sněhové pokrývky, které se dostavuje již koncem ledna a v únoru a s příznivými podmínkami pro infiltraci srážkové vody v zimních měsících, které jsou v našich nížinách příznačně častými oblevy a od roku 1942 ponejvíce i mírnými zimními teplotami.

Období mimořádně nízkých úrovní se vyskytovalo nejčastěji koncem léta a na počátku podzimu. Souviselo vždy s nedostatkem srážek a s nízkými vodními stavy na Bečvě. Nejdelší období jejich trvání se dostavilo tenkrát, když vlivem nedostatku srážek a nepříznivých podmínek pro jejich infiltraci zónou aerace klesal na minimum přítok podzemní vody z vyšší terasy. Probíhají-li v takovém období povodňové vlny na Bečvě, které mají obvykle prudký průběh, nebývá jejich vliv na zvýšení hladiny podzemní vody v sondách profilu pozorován a lze s ním počítat jen v nejbližším okolí řečiště. Jinak je tomu však tenkrát, když břehovou infiltrací zvýšená hladina podzemní vody v pásmu podél řečiště působí jako překážka proudu podzemní vody, směřujícímu od okraje nivy k řece. Za takové situace se vliv probíhající povodňové vlny projevuje zjevným zvýšením hladiny podzemní vody i v okrajových částech nivy.

Přes složitost pohybu podzemní vody v aluviální nivě lze přece jen pozorovat ve výkyvech její hladiny shodné základní rysy. Toto však platí s výjimkou pruhu území podél řečiště, kde lze předpokládat silnější vliv častějších výkyvů vodních stavů.

Absolutně maximální stavy hladiny podzemní vody se dostavily v polovině března 1941, tedy v době, kdy byl zjištěn jejich výskyt i v jiných územích. Toto datum spadá do období dosud nejdelšího trvání mimořádně vysokých úrovní (MV). Roční maximální stavy se dostavovaly nejčastěji v březnu a v květnu a poměrně často i v červenci a v únoru.

Absolutně minimální stavy hladiny se dostavily v celém profilu v druhé polovině listopadu 1951, a to v období déle trvajících mimořádně nízkých úrovní (MN). Nejčastější výskyt ročních minim připadá na říjen a na listopad. Dosti často se však vyskytují i v druhé polovině léta a na počátku zimy.

Časový výskyt mimořádně vysokých, mimořádně nízkých úrovní a ročních maxim a minim nám dovoluje předvídat to, že koncem zimy, na jaře a na počátku léta lze s největší pravděpodobností očekávat vysoké stavy a koncem léta, na podzim a na počátku zimy velmi nízké stavy hladiny podzemní vody.

Největší zjištěný rozkyv hladiny podzemní vody, patrný z obrázku, dosahuje 180–250 cm. Největší roční rozkyv hladiny se vyskytl v hydrologickém roce 1947, kdy dosáhl 68–98 % maximálního zjištěného rozkyvu. V tomto roce byl podmíněn extrémním rozdílem v množství srážek nevegetačního období, které byly nadprůměrné a vegetačního období, které byly hluboce podprůměrné.

Určité rozdíly ve výskytu charakteristických úrovní a v jejich trvání umožnily poznat složitost v režimu podzemní vody v aluviální nivě, která je svojí strukturou poměrně jednoduchá a vlivy činitelů zeměpisného prostředí, z nichž se výrazně projevují srážky a odtoky. Tyto poznatky umožňují rozhodnout se správně při jakémkoliv využívání zvodněného horizontu a také při volbě umístění pozorovacích objektů základní sítě, neboť je lze aplikovat i na analogická území.

CHARACTERISTIC LEVELS OF SUBSURFACE WATER AND ITS POSITION IN THE AREA UNDER INVESTIGATION IN PROFILE HP 201

The author treats in short of the organisation of observations of underground water in our country. He fixes the main tasks to be undertaken to satisfy the general need of some data on the regime of subsurface water. He deals with the most important results achieved in the investigation of one of the profiles that belong to the system under investigation on the territory of Moravia. Before all, he is interested in determining the longest time of duration of some of the most characteristic levels of subsurface water. He describes the situation in between 1941 and 1955, a period typical with long-lasting very high or, on the contrary, very low levels. The determination of the periods of duration of these levels in individual hydrological years together with the determination of the time of occurrence of highest and lowest annual levels contributed much to the knowledge of annual oscillations of the level of the surface and, compared with the precipitation and drainage conditions, helped to discover the cause of their occurrence.

SCHEMATICKÁ MAPA PŘEDPOKLÁDANÝCH TYPŮ BŘEHŮ PROJEKTOVANÉ ÚDOLNÍ ZDRŽE NA OSLAVĚ U MOSTIŠTĚ

Věnováno univ. prof. dr. Františku Vitáskovi k sedmdesátinám

Abstrakt. Эта статья и схематическая карта предполагаемых типов берегов проектированного водохранилища на реке Оslave вблизи села Мостиште в окрестности города Велке Мезиржичи на Чешкоморавской возвышенности является первым опытом прогноза формирования побережья проектированных водохранилищ и установления предполагаемых типов берегов в СССР. На будущем водохранилище на реке Оslave было установлено следующих пять типов берегов: 1) абразионный, 2) абразионно-оползневый, 3) абразионно-осыпный, 4) аккумулятивный, 5) нейтральный.

Předložená mapa je u nás prvním pokusem o typologii břehů projektovaných vodních zdrží. Mapu jsem sestrojil na základě zkušeností, které jsem získal několikaletým pozorováním a geomorfologickým průzkumem zátopných území naší Kníničské a Oravské přehrady a při studijní cestě do SSSR návštěvou přehrady Cimljanské a Rybinské. Státní ústav pro projektování vodohospodářských staveb, Hydroprojekt pobočka Brno poskytl mi výsledky pedologického sondování, které provedl v záplavě zdrže u Mostiště M. Kratochvíl z VRIS v Brně a výsledky geotechnického průzkumu zátopné oblasti téže zdrže, provedeného J. Řezníčkem v roce 1955. Na základě mapy zátopného území, zhotovené podle nového měření v údolí Oslavy a získané od téhož ústavu, byl sestrojen vrstevnicový podklad mapy 1 : 5000 s vrstevnicemi po 5 m a do něho byly vyneseny areály pokryvných útvarů, výchozy hornin a geomorfologické tvary. V charakteristických údolních úsecích jsme nivelačně zaměřili a v terénu zajistili společně s O. Staňkem a E. Quittem příčné údolní profily za účelem budoucího dalšího sledování vývoje břehů této zdrže. Profily byly sestrojeny jako pohled proti vodě a jejich situace je na mapě vyznačena. Zájmová oblast se rozkládá na Českomoravské vrchovině v okrese Žďár nad Sázavou v Jihomoravském kraji.

Geologické poměry. Základní geologický průzkum byl na území proveden už v devadesátých letech minulého století F. E. Suessem. Podrobně byla tato oblast geologicky zpracována v letech 1925 a 1937 J. Stejskalem, zátopné území geotechnicky prozkoumal v roce 1955 J. Řezníček. Výsledků jejich prací jsem použil a pro podrobnější studium na ně odkazuji.

Skalní podklad zátopné oblasti je z hornin borského granolitového masívu, které jsou na severu a na jihu obklopeny pláštěm rul. Granulity tvoří střed masívu, granulitové rohovce jeho okraje. Pro stavbu masívu je typický směr východ-západ, takže údolí Oslavy jej proráží napříč. Horniny skalního podkladu vystupují na den v řečišti Oslavy, v erosiích rýhách a na údolních svazích, kde jsou z nich srázné skalní stěny, balvanové proudy i ojedinelá skaliska.

Pokryvné útvary. Z čtvrtohorních usazenin se vyskytují v mapované oblasti svahové hlíny, sutě a náplavy řeky a erosiích rýh. Svahové hlíny jsou ve větších mocnostech na západní straně přehradního profilu, kde zabírají plochu asi 0,5 km² a dosahují ojedinelé mocnosti až 4 m. Celková mocnost však značně kolísá, takže je někde obnaženo i skalní podloží. Ve vyšších polohách, zejména na povrchu meziúdolního hřbetu, který je zbytkem druhotně snížené paroviny, se vytvořily eluviální zeminy na rulách a granulitech. Je to drobná ostrohranná suť až hlína. V některých úsecích jsou svahové hlíny smíšený s ka-

menitou sutí. Na východní straně údolí kolem přehradního profilu je mocnost svahových hlín 0,5–1 m. I zde jsou písčité. Sutě se vyskytují po celé délce zátopy, nejčastější jsou kamenité sutě zpevněné svahovými hlínami a vegetací; mají průměrnou tloušťku 20–100 cm. Sutě pod skalními stěnami mají mocnost až 3 m. Na příkrých svazích jsou úseky z volných sutí.

Holocenní náplavy řeky Oslavy jsou písčito-hlinité, obsahují hrubě kamenité štěrky, místy se vyskytují i menší balvany, pocházející z okolních skalnatých svahů. Průměrně mají náplavy Oslavy 2–3 m. Recentní převaha kamenitého materiálu nad písčitým se dá vysvětlit prudkým spádem Oslavy. Písčité přívalové usazeniny se často stěhují. Hojně dejekční kužele v bočních erosních rýhách bývají postiženy druhotnou erosí. Tak při ústí velkého erosního zářezu na pravém břehu v místech profilu E došlo k úplnému vyklizení náplavového kužele. Dále se vyskytují rašelinné půdy. Zbytky říční terasy, 20 m relativní výšky, se zachovaly nad Polákovým mlýnem.

Geomorfologické poměry. Osou budoucí záplavy je koryto řeky Oslavy, která od horního konce předpokládaného vzdutí jižně od Manova mlýna až k projektované hrázi u bývalého Coufalova mlýna (dřívější název Svinkův mlýn) má směr severozápad-jihovýchod. Tento celkový směr je porušen jedině velkým zaklesnutým meandrem u Polákova mlýna (na státní mapě jako mlýn Kobzův). Údolí Oslavy je hluboce zaříznuté a jedině u Manova mlýna jsou svahy mírnější a údolní dno má rozlehlejší nivu s výskytem rašelinných půd. Zleva sem ústící Borský potok východozápadního směru má na severní straně svahy mírné, na jižní příkré. Charakter údolí Oslavy se v těchto místech mění, údolí se náhle zúžuje a ostře se zařezává do borské granulitové čočky. Tento údolní úsek se nazývá Peklo, má balvanité řečiště, jeho pereje a nevyrovnaný spád mají znaky mláde a dokazují, že stará parovina je rozrušována novým erosním cyklem. U bývalého Kobzova mlýna pod obcí Olší se údolí poněkud rozšiřuje, má užší nivu a u Polákova mlýna vytváří charakteristický ohyb ve směru geologických vrstev, se střídavě příkrými a mírnými svahy. Na jesebním břehu tohoto meandru nacházíme v zářezu lesní cesty vedoucí ke mlýnu zbytky terasových štěrků. Vznik meandru si vysvětlujeme tektonikou, neboť říční koryto se obrací v těchto místech do směru geologických vrstev a sleduje směry puklin, které mají charakter dislokací. Mrtvé rameno řeky pod patou svahu na konkávní straně meandru dosvědčuje, že původní koryto Oslavy bylo zailačeno k západu dejekčním kuzelem, širokým 150 m a dlouhým 60 m. Dejekční kužel při ústí erosní rýhy je z granulitových balvanů s písčito-hlinitou příměsí. Erose Oslavy nestačila zřejmě na vyklizení tohoto mocného kužele. V dolním úseku zátopy jsou údolní svahy rozčleněny malými i většími erosními rýhami dvojího typu. Na mírných svazích jsou vyzrálé zářezy se stabilizovanými svahy a plochým travnatým dnem, nepostiženým novou erosí (balky). Erosní rýhy v příkrějších svazích jsou stupňovité, ostře zaříznuté s intenzívním soudobým výmolem. Asi 500 m jižně od Polákova mlýna uhýbá Oslava obloukem dvěma náplavovým kuželům při úpatí západního svahu a svou boční erosí podemílá dejekční kužel při úpatí svahu protějšího. Řečiště Oslavy má v zátopném území značný spád; od Manova mlýna k přehradnímu profilu je průměrný relativní spád 6 m na 1 km, celkový průměrný spád Oslavy je však 3,6 m na 1 km. Říční koryto je prvním stupněm dna budoucí zdrže a neširoká niva, na níž nasedají větší nebo menší dejekční kužele při ústí erosních rýh, je druhým stupněm. Říční terasy, které by mohly vytvářet třetí stupeň dna, chybí ve studovaném území. Výškový rozdíl údolního dna a okolní paroviny je až 100 m. Pro značné výškové rozdíly je erose intenzívnější.

Problém stability břehů je dosti závažný, zvláště vzhledem ke strmosti břehů budoucí zdrže. Jsou to především úseky západních svahů se sklonem 35° a větším, potom konkávní břeh meandru u Polákova mlýna se sklonem 45° a úsek levého svahu v horní třetině zátopného území, v němž se vyskytují v různých místech i svislé skalní stěny se silně zvětřalým povrchem podél hustých všesměrných a nepravidelných puklin. V uvedených úsecích jsou větší plochy volných balvanitých sutí. Mezery mezi balvany jsou jen zřídka vyplněny horninovou drtí.

Přehrazením údolí řeky Oslavy vznikne dosti velké jezero o celkové ploše 93,583 ha, do něhož budou stékat vody z povodí o ploše 222,7 km². Délka zátopy bude 4,5 km, její největší šířka asi 400 m. Morfologicky lze rozdělit budoucí jezero na tři části. V kaňonovitém úseku od začátku vzduť až k profilu A nebude šířka hladiny přesahovat 100 m; střední část bude oddělena od rozšířené jezerní hladiny zmíněným velkým meandrem u Polákova mlýna výhodně od obce Olší.

Hydrometeorologické poměry. Důležitými činiteli pro přetváření břehů jsou větrné poměry a vodní režim nádrže. Délka volné vodní plochy, po níž se budou moci rozběhnout vlny, bude asi 1500 m. Tím vznikne na nárazových březích značné vlnobítí, kterému budou jednotlivé úseky vystaveny. Četnost výskytu jednotlivých směrů větru a jeho průměrné rychlosti byly zpracovány E. Quittem za období 1932 až 1951 ze záznamů meteorologické stanice ve Velkém Meziříčí, která je odtud vzdálena asi 3 km. Směr převládajících větrů je severozápadní a po něm v četnosti následuje vítr jihovýchodní. Převládá tu tedy vítr údolní ve směru delší osy záplavy. Největší průměrná rychlost větru 2,47 Beauforta (3,3 m/vt.) připadá v pozorovacím období na červen ve 14 hod. a největší denní průměr na únor. Nejčetnější výskyt severozápadního větru připadá na červenec. Podle vzorce Andrejanova vychází při uvedené průměrné rychlosti větru délka vlny 1,23 m a její výška podle grafů Káralových 0,15 m. To jsou ovšem průměry. Při síle větru 6 Beauforta, která tu není zvláštností, mohou dosáhnout vlny výšky téměř 0,5 m a délky skoro 4 m.

Kromě vlnobítí bude na porušování břehů a formování pobřežní plošiny působit i kolísání hladiny jezera. Zeminy se střídavě napojí vodou, dojde ke změnám jejich fyzikálních vlastností a tím k případnému porušení rovnovážného stavu. Také střídavým táním a mrznutím vody ve skalních puklinách se rozšíří sfáře a vzniknou trhliny nové a tak budou narušovány i horniny skalního podkladu. Ledová pokrývka kolísáním hladiny oddělená od břehů bude

Průměrné rychlosti větru ve Velkém Meziříčí za období 1932 až 1951 ve stupních Beauforta

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
07.00	1,51	1,81	1,37	1,35	1,53	1,55	1,48	1,25	1,13	1,39	1,39	1,89
14.00	1,92	22,8	2,37	2,41	2,42	2,47	2,43	2,41	2,41	2,35	2,07	1,75
21.00	1,47	1,63	1,48	1,10	1,07	1,03	1,04	0,94	0,82	1,15	1,37	1,37
den	1,63	1,96	1,74	1,62	1,67	1,68	1,65	1,53	1,45	1,59	1,61	1,66

Tabulka četností výskytu jednotlivých směrů větru za období 1932–1951 ve Velkém Meziříčí

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
N	1,77	1,75	1,71	1,76	1,53	2,31	2,63	2,01	1,36	1,20	1,15	0,88
NE	0,88	0,92	0,65	0,69	1,64	1,02	0,35	0,58	0,45	1,33	0,74	0,94
E	1,48	1,11	1,19	0,93	1,80	0,79	0,75	0,71	0,85	1,19	1,47	1,24
SE	4,81	3,12	4,31	3,06	3,93	2,68	2,16	2,58	4,26	5,54	5,16	5,49
S	1,87	1,47	1,96	1,98	1,57	1,66	1,02	1,86	1,51	1,12	1,68	1,66
SW	1,02	1,14	0,94	1,80	1,09	1,36	0,83	1,03	1,50	0,94	1,35	1,06
W	2,58	2,63	2,41	3,79	2,16	3,34	3,13	3,18	2,60	1,61	2,18	2,38
NW	7,60	9,17	9,16	6,96	8,23	8,40	10,26	8,26	6,96	7,14	7,86	7,57
C	8,96	6,07	8,63	9,00	9,01	8,40	9,84	10,77	10,51	10,91	8,37	9,75

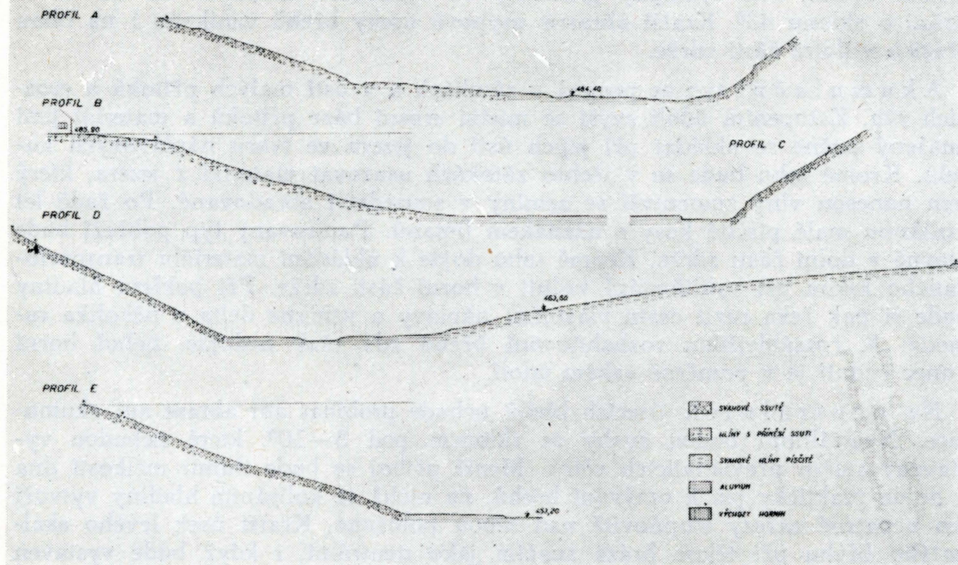
působit na změny břehů. Těmto účinkům bude vystaven pobřežní pás o výšce 20 m. Kolísání hladiny v mezích užitkového prostoru bude závislé na hospodaření vodou na přehradě.

Proudění vody podél břehů se uplatní v době jarního tání nebo za dešťových přívalů, a to v horní (výjimečně i ve střední) části jezera a vyvolá účinky podobné říční erosi.

Hydrologicky můžeme jezero rozdělit na 4 zóny: 1. dolní zóna bude jezerem po celý rok s vlastnostmi jezera; 2. střední zóna bude mít při povodních charakter říčního toku, bude zde proudění; 3. horní zóna se stane jezerem při vysokém vodním stavu a v létě, kdy je malý stav vody, bude to prakticky řeka se slabým prouděním a deltou při vykliňování vzduší; 4. zóna malých zálivů, kde jsou ústí malých přítoků a erozních rýh. Projeví se tu zanášení zálivů jednak materiálem z říčního koryta, jednak materiálem z jezera, bude to zóna akumulací.

Předpokládané typy břehů. Na základě uvedených skutečností jsem stanovil typy břehů budoucí nádrže údolní přehrady na Oslavě u Mostišť: 1. abrasní; 2. abrasně sesuvný; 3. abrasně osypový; 4. akumulací; 5. neutrální. Deformace břehů budou probíhat v písčitých svahových hlínách, ve hlínách s příměsí sutfí, ve svahových sutfích a ve výchozech hornin, tj. na granulitech a granulitových rohovecích. Intenzita porušení se bude řídit sklonem a expozicí svahu proti převládajícím větrům a stupněm zvětrání hornin. Klastický materiál po jeho nahromadění na pobřežní plošině bude poněkud tlumit další účinek vlnobití. Rostlinstvo bude zpomalovat postup abraze, ale nebude dokonale chránit proti jejím účinkům.

PŘÍČNÉ ÚDOLNÍ PROFILY PŘEDPOKLÁDANÉHO ZÁTOPNÉHO ÚZEMÍ PŘEHRADY MOSTIŠTĚ

Abrasní typ břehu vznikne podle konfigurace terénu především ve svahových sutiích vznikem abrasních srubů. Jejich ústupem se vytvoří pod nimi pobřežní plošina, mírně se svažující k hladině, která bude mít dvě části. Abrasní část bude více skloněna a akumuláční bude s menším sklonem. Akumulační část plošiny bude z abradovaného materiálu, splaveného do nižších poloh.

Abrasně sesuvný břeh bude v nezpevněných kamenitých sutiích, zvláště na jižním strmém svahu údolního meandru u Polákova mlýna, který je vystaven převládajícím severozápadním větrům. Účinek vlnobití tu bude zvláště intenzívní, neboť délka vodní plochy, po níž se mohou vlny rozběhnout, je 1500 m. Balvanito-kamenitá suť je nyní stabilizovaná smrkovým lesem, po jehož odstranění dostane se hydrostatickým a hydrodynamickým působením vody do pohybu. Již dnes můžeme pozorovat, jak stromy se vyklánějí ze svislé polohy tlakem suti. Část suti je trvale uvolněna v kamenných mořích. Staré, již uklidněné sesuvy budou aktivizovány. Vyplavením jemnějších částic ztratí větší kusy hornin stabilitu a následkem gravitace dojde ke sjíždění suti. Těmito účinky budou postiženy také svahy v horní části zdrže. Odlehčením paty svahu může dojít k sesuvným pohybům i nad čarou maximálního vzduť hladiny.

Abrasně osypový typ břehu vznikne na čáře dotyku hladiny s výchozy zvětřalých a silně rozpukaných hornin. Působením hladiny a mechanickým zvětřáváním bude materiál ze skalisek uvolňován a vytvoří při jejich úpatí osypy, které při poklesu hladiny budou obnaženy. Hlavním výskytem bude kaňonovitá část zdrže. Východní svah je v délce asi 150 m tvořen členitou skálou, jejíž stěna je asi vysoká 45 m. Povrch skály je silně zvětřalý. Severněji odtud, ve východním svahu nad rozbořenou hájenkou, je velká skála vysoká 40 m. V jejím sousedství je několik členitých rozsáhlých skalisek stejného charakteru, na jejichž úpatí jsou osypy. K podobným jevům dojde jižněji na proti-

lehlém břehu, kde vystupují granuly ve výchozech dlouhých až 60 m ve stráni o sklonu 40°. Kratší abrasně osypové úseky břehů vzniknou i na obou březích v dolní části zdrže.

A k u m u l a č n í typ se projeví v zátokách a v ústí malých přítoků a erosiích rýh. Zatopením údolí zvýší se místní erosií báze přítoků a materiál jimi unášený počne se ukládat při jejich ústí do jezera ve tvaru náplavových kuzelů. Kromě toho bude se v těchto zátokách usazovat materiál z jezera, který sem nanesou vlny zmocnivší se zeminy v sousedství abradované. Po řadě let vzniknou malé písčité kopy s náznakem limanů. Popisovaný typ pobřeží bude hlavně v dolní části zdrže. Kromě toho dojde k ukládání materiálu transportovaného řekou při vyklíňování vzduší v horní části zdrže. Při poklesu hladiny bude si pak řeka razit cestu vlastními náplavy a vznikne delta s několika rameny. K rozsáhlejšímu rozbahňování břehů zde však nedojde, neboť horní konec vzduší je v poměrně úzkém údolí.

Na n e u t r á l n í c h úsecích břehů nebude probíhat ani abraze ani akumulace. Neutrálními budou svahy se sklonem pod 8–10°, které nebudou vystaveny směru převládajících větrů. Menší příboj se bude tlumit mělkostí dna a dojde prakticky jen k omývání břehů, na nichž se kolísáním hladiny vytvoří jen nepatrné zářezy stupňovitě nad sebou položené. Kratší úsek levého skalnatého břehu při tělese hráze značím jako neutrální, i když bude vystaven značnému vlnobití. Stabilita břehů bude zajištěna tím, že se jedná o čerstvě vylámanou skálu, větráním dosud neporušenou.

Závěrem se domnívám, že sestavená mapa může být dobrou pomůckou projektantům obvodových komunikací aj. stavebních zařízení v zátopné oblasti. Zkušenosti na stávajících zdržích, které jsou už v provozu více let, ukázaly, že nevhodně na březích umístěné objekty byly vodou značně poškozeny nebo i zničeny a bylo zapotřebí nákladných opatření, aby byly uchráněny od rušivé činnosti vln. Kromě toho by mapa mohla posloužit lesomeliorátům při určování druhu dřevin, vhodných pro osázení údolních svahů v zátopném území.

*Kabinet pro geomorfologii ČSAV,
Brno*

Literatura

1. ANDREJANOV V. G.: Vetrovaja volna ozerovidnych bjefov. *Izvestija NIIG*. Moskva 1939, sv. 24–25.
2. BAYER M., MENCL V., PELIKÁN V.: Erosivní zjevy na březích nádrže na řece Svatce v Kníničkách I. a II. část. *Sborník VŠ stavitelství v Brně*. Brno 1954, 3: 293–302, 1955, 4: 11–18.
3. CHARITONOV B. D.: K metodice klasifikací břevov vodochranilišč po uslovijam pere-rabotki. *Geografičeskij sbornik*. Moskva 1958, 10: 189–192.
4. KÁLAL J.: Rozměry větrových vln na jezerech a nádržích. *Vodní hospodářství*. Praha 1955, 5: 341–346.
5. KLEČEK F.: Zpráva o výsledku inženýrsko-geologického průzkumu zátopné oblasti přehra-dy na Lučíně u Žermanic se zřetelem na přetváření břehů zdrže. *Rukopisný posudek*. Praha, ÚSG, 1957.
6. KRATOCHVÍL M.: Zpráva o hydroopedologickém průzkumu v záplavě vodní nádrže na Oslavě u Mostiště. *Rukopisný posudek*. VRIS, pobočka Brno, 1955.
7. LINHART J.: Abrasní činnost na Kníničské přehradě. *Sborník ČsSZ*. Praha 1954, 59: 185–196.
8. LINHART J.: Morfologické změny v zátopném území Oravské přehrady. *Práce Brněnské základny ČSAV*. Brno 1956, 28: 541–569.

9. LINHART J.: Ustupování břehů vodních nádrží. *Věda a život*. Brno 1957: 612—615.
10. LINHART J.: Zanášení vodních nádrží splaveninami. *Vodní hospodářství*. Praha 1958: 177—179.
11. NETOPIĽ R.: Dosavadní výsledky geomorfologického průzkumu povodí Oslavy. *Sborník ČsSZ*. Praha 1951. 56: 57—71.
12. NOVÁK VL. J.: Tvárnost Českomoravské vysočiny. *Rozpravy II. tř. České akademie*. Praha 1942, 52: 20.
13. ŘEPKA L.: Poškozené břehy nádrže Oravské přehrady. *Časopis pro mineralogii a geologii*. Praha 1956, 1: 108—115.
14. ŘEZNÍČEK J.: Geotechnický průzkum zátopné oblasti přehrady na Oslavě u Mostišť. *Rukopisný posudek*. Hydroprojekt Brno 1955.
15. STEJSKAL J.: Geologické poměry v oblasti mezi Bory a Velkým Meziříčím. *Práce Mor. přírodovědecké společnosti*. Brno 1925, 2: 224—270.
16. STEJSKAL J.: Geologický výzkum pro projekt údolní nádrže na Oslavě u Olší, severně Velkého Meziříčí. *Věstník Státního geologického ústavu ČSR*. Praha 1937, 13: 86—94.
17. ŠANCER E. V., IMŠENĚCKIJ A. S.: K voprosu ob abrazii beregov vodochranilišč. *Voprosy izučeniija podzemnych vod i inženerno-geologičeskich processov*. Moskva (Izd. AN SSSR), 1955, 177—189.
18. VITÁSEK F.: Fysický zeměpis, I. díl, IV. vyd. Praha (NČSAV) 1956.
19. WOZNICA L.: Zpráva o výsledku sondovacích prací v zátopné oblasti přehrady na Stonávce u Těrlicka s technicko-geolog. zhodnocením stability svahů. *Rukopisný posudek*. ÚSG Praha 1955.
20. ZAPLETAL K.: Vývoj povrchových tvarů západní Moravy. *Příroda*. Brno 1927, 20: 20—22.
21. ZÁRUBA Q., MENCL V.: Inženýrská geologie, 2. vyd. Praha (NČSAV) 1957.
22. ZOLOTAREV G. S.: Ukazanija po prognozu pererabotki beregovych sklonov vodochranilišč. *Sbornik zadač po inženernoj geologii*. Moskva (Izdat. Moskovskogo universiteta) 1956: 158—175.
23. ŽIVAGO A. V., LANGE K. O.: Osnovnyje zakonovernosti razvitiija beregovoj zony krupnych vodochranilišč. *Trudy VI soveščaniija pro problemam biologii vnutrennich vošč*. Moskva (Izd. AN SSSR) 1959, p. 540—545.

A SCHEMATIC MAP OF TYPIFICATION OF BANKS OF THE PROJECTED WATER RESERVOIR

The present map is the first attempt at typification of banks of the projected water reservoirs. A valley dam has been planned on the upper course of the Oslava river in the Bohemo-Moravian Uplands in the district of Velké Meziříčí. Experiences secured during years of careful observations of changes taking place in the flooded area of the Kníničky and Orava dams, the author's visit to the large water dams in USSR, Cimljanskaja and Rybinskaja, and finally thorough studies of geological, geomorphological and hydrometeorological conditions prevailing in the area of the planned dam — that all enables the author to foretell the future development of the banks and to divide them into individual characteristic types. He distinguishes five different basic types of banks of the future dam: abrasive bank, abrasive-slide bank, abrasive-cone bank, accumulative bank, and neutral bank. The present map may prove useful for designers partaking in the projection of communications and other installations in the environment of the dam. Experiences secured during the construction of other dams showed that the usual retreat of banks may cause considerable damage to buildings if situated too close to the margin of the bank slope.

VÝZNAM PRVNÍHO OSIDLOVÁNÍ POHRANIČÍ BÝVALÉHO PLZEŇSKÉHO KRAJE

Historická usnesení jaltské a postupimské konference o vysídlení německého obyvatelstva z pohraničního území států, v nichž se provinilo proti státní existenci aktivním podílem na zničení a okupování těchto zemí, znamenalo rozsáhlé změny v osídlení celé naší republiky, zvláště pak jejích pohraničních okresů. Podle stavu k 1. květnu 1945 bylo odhadem zjištěno na území naší republiky 3,2 milionu Němců, z čehož celé 3 miliony v Českých zemích. Organizovaným odsunem byla část jich odsunuta do západního a část do východního pásma. Mnoho Němců, zvláště příslušníků armády a tzv. „národních hostů“, kteří na naše území přišli před postupující sovětskou armádou, odcházelo bez ohledu na organizovaný odsun. Osídlování pohraničních oblastí vyvolalo v naší republice velký pohyb obyvatelstva, jimž bylo zasaženo v letech 1945—1947 průměrně každoročně asi 10 % obyvatelstva, které měnilo svá bydliště.

První osidlování začalo v květnu 1945 a trvalo do roku 1947 a lze je podle časového rozpětí rozdělit na první a druhou etapu. V první etapě docházelo k největšímu pohybu, byla tudíž největší osidlovací vlna. Většinou jako první ji tvořilo zčásti to české obyvatelstvo, které bylo vyhnáno ze svých obcí (v počtu asi 1/2 milionu osob) při násilném odtržení pohraničního území od Československa v září 1938 a i později před vytvořením tzv. „protektorátu“.

Druhé, plánované osidlování nastává v roce 1953. Provádí se podle směrnic X. sjezdu KSČ a sleduje především vyrovnání hospodářských poměrů — zvláště v zemědělské výrobě — zejména bývalých krajů Karlovarského, Plzeňského a Českobudějovického. V tomto období nedocházelo již k tak velkým přesunům a prakticky počet obyvatelstva měnicího své bydliště klesl pod polovinu. Rozhodující a základní bylo však první osidlování v letech 1945 až 1947, což platí i pro pohraničí bývalého Plzeňského kraje.

Pohraniční oblasti bývalého Plzeňského kraje

Plzeňský kraj, chápaný v hranicích podle krajského zřízení z 1. ledna 1949, byl ze značné části okupován nacisty na podzim tragického roku 1938. (Mluví-li se o soudních okresech, jde o okresy před rokem 1949, mluví-li se o okresech, jde o okresy v době prvního krajského zřízení, tj. mezi 1. lednem 1949 až 1. červnem 1960.) Ze 14 plzeňských okresů byly zcela odtrženy okresy Stříbro a Tachov. Z velké části okresy Horšovský Týn a Stod, silně byly okleštěny okresy Sušice, Klatovy, Domažlice, méně okresy Plasy, Přeštice a Plzeň. Rozlohou území to byla oblast daleko větší, než byl poměrný počet německého obyvatelstva, které činilo podle sčítání v roce 1930 jen něco přes 1/4, správněji 276 obyvatel německé národnosti z 1000 obyvatel kraje. Udání národnosti podle sčítání v roce 1930 můžeme brát za správné, nezkrácené, což nemůžeme říci o pozdějších datech z německých soupisů v letech 1939 a 1940.

Bývalé soudní okresy, vcelku malé svou rozlohou, byly spojeny ve větší celky a staly se jednotkami okresů z roku 1949. Naprostou německou většinu měly soudní okresy Přimda, Hostouň, Tachov, Poběžovice, Bezručice, Hartmanice, Nýrsko a Stříbro. Naproti tomu měl např. soudní okres Horšovský Týn většinu obyvatel české národnosti, podobně jako Dobřany a Manětín. Velmi početné

bylo české obyvatelstvo v okresech Kašperské Hory, Stod, Touškov. Na Domažlicku byly zabírány vesnice s vyloženě českým obyvatelstvem. Počet českého obyvatelstva ve srovnání s lety po první světové válce neustále vzrůstal zejména v průmyslových oblastech, jako tomu bylo na Stodsku, Dobřansku a také na Horšovskotýnsku, Manětínsku, Touškovsku aj., prakticky však ve všech okresech.

Převედeme-li bývalé soudní okresy na rozlohu okresů Plzeňského kraje (z roku 1949), pak nejpočetnější německou menšinu měl okres Tachov, se značně nižším počtem německého obyvatelstva následovaly okresy Horšovský Týn a Stříbro. V ostatních okresech nemělo již ani zdaleka takový význam. U okresů Blatná, Přeštice, Horažďovice, Rokycany, Plzeň se ani o nějaké německé menšině nedalo mluvit. Tuto skutečnost je si třeba ujasnit zvláště proto, že je pódíl německých menšin často nesprávně zveličován. Nebývá brán zřetel ani na značnou část občanů, kteří byli jen formálně německé národnosti často pod vlivem německého šovinismu, který se uplatňoval i ve smíšených manželstvích, kde často děti občanů sice německé národnosti neuměly již vůbec německy a učily se teprve po příchodu nacistů nebo až při službě v armádě.

Srovnáme-li počet obyvatelstva v rozloze bývalého Plzeňského kraje bez ohledu na vynucené změny státní hranice v rozmezí deseti let 1930—1940, pak nutno konstatovat, že zůstává prakticky stejný. Můžeme tudíž počítat, že se zmenšil jen o několik tisíc obyvatel, kteří se odstěhovali mimo hranice rozděleného kraje, a to nejvíce do vnitrozemských krajů, odkud pak vidíme zpětný příliv zejména v první vlně osídlování pohraničních území Plzeňského kraje. Jistě odešel menší počet obyvatel německé národnosti v té době z pohraničí do Německa. Vnitřní přesun obyvatelstva v rámci hranic kraje byl však na sklonku tohoto období daleko větší a v podstatě je patrný ve třech skupinách okresů; s přírůstkem obyvatelstva, s úbytkem obyvatelstva a se stagnací, případně s menším přírůstkem obyvatelstva.

Okresy první skupiny jsou vesměs okresy vnitrozemské, vůbec nezasažené ani zčásti okupační jako Blatná, Rokycany, Blovice a potom Plasy, zasažené jen v západní části svého okresu. Zde jde jednak o zvýšený příliv přistěhovalců z pohraničí, který ovlivnil kladně vzestup počtu obyvatelstva, jednak se u Rokycan a Blovic částečně projevuje také průmysl, zejména pak atrakční vliv Plzně.

Okresy s úbytkem obyvatelstva byly všechny okresy postižené zábořem buď zcela jako Tachov, kde je také úbytek obyvatelstva největší, nebo okresy zčásti zabrané jako Domažlice, Horšovský Týn, Klatovy a Stod, a to bez ohledu na to, že bylo v těchto okresech relativně dost pracovních příležitostí. Je tedy patrné, že z těchto okresů odcházející obyvatelstvo ve zbývající části okresu nemohlo najít dostatek pracovních příležitostí a bytů, a proto se odstěhovalo do jiných okresů, zejména mimo hranice bývalého Plzeňského kraje.

Okresy s menším, nepodstatným přírůstkem obyvatelstva jsou vesměs okresy, které byly z menší části zabrané. Obyvatelstvo žijící za tzv. říšskou či sudetskou hranicí pro blízkost i pro pracovní zapojení ve vyloženě české oblasti se méně stěhovalo, neboť bylo postiženo až v poslední fázi zábořu, a to většinou již také nebylo kam se stěhovat. Část obyvatelstva, rovnající se přírůstku obyvatelstva v tomto období, však přece jen odešla. Tak tomu bylo především v okresech Plzeň-venkov a Přeštice. V okresech s převažující zemědělskou výrobou nebylo dosti dobře možné předpokládat zvýšení počtu obyvatelstva; spíše byl úbytek, neboť koncentrace obyvatelstva do průmyslových oblastí zřejmě probíhala. Jde tu o okresy Horažďovice, Stříbro a zčásti i o okres Sušice. Obyvatelstvo, opouštějící

okupované území, hledalo pracovní zařazení podle možnosti takové, jaké opouštělo; proto také přitažlivějšími byly průmyslovější okresy s většími možnostmi, a to jak v rámci kraje, tak i mimo jeho hranice.

Změny v sídelní politice v kraji, zejména v letech 1938—1939, jsou důležité k objasnění příčin a důvodů rozsáhlého pohybu obyvatelstva bezprostředně po válce v letech 1945—1947. Významným činitelem byla skutečnost vyplývající z předchozího stručného rozboru. V mnohých obcích pohraničí bylo totiž české obyvatelstvo zastoupeno velmi četně, takže zvláště v uvedených okresech se slabší německou menšinou bylo v převaze. To také napomáhalo rychlému osídlení pohraničí. Český živel byl vzhledem k nerovnoměrnému zastoupení průmyslu v jednotlivých okresích soustředěn jednak v místech větší pracovní příležitosti (Stod, Dobruška) nebo pod atraktivním vlivem průmyslové Plzně (zvláště Touškov, ale i vzdálenější). České obyvatelstvo bylo však významným podílníkem i na zemědělské výrobě. Zaměstnanost německého obyvatelstva byla převážně soustředěna na zemědělskou výrobu, dřevařství a menším dílem na některá průmyslová odvětví (sklářství, hornictví aj.). I to nutno brát v úvahu v posuzování vývoje osídlování pohraničí Plzeňského kraje, zejména v prvních letech.

K poměrně rychlé konsolidaci poměrů v zabraných územích pohraničních okresů přispělo rychlé osídlování těchto území zvláště z blízkých okresů a krajů, jichž obyvatelstvo vbrzku činilo nadpoloviční většinu všeho obyvatelstva, žijícího v pohraničním území. Důležitá je ta skutečnost, že 28 % obyvatelstva, žijícího v zabraných územích plzeňského pohraničí, žilo trvale v pohraničí i za okupace. Byli to jednak obyvatelé české národnosti, zejména z obcí zabraných v poslední etapě záboru, a také mnoho příslušníků smíšených manželství i jejich rodičů a příbuzných, jednak — a to velká část — obyvatelstvo německé národnosti, převážně antifašistické nebo tzv. odborníci, kteří nebyli z různých důvodů odsunuti. Z počtu 33 597 obyvatel žijících trvale v zabraném území (tj. uvedených 28 %) plných 23 % žilo celou dobu ve své obci a jen 5 % změnilo své bydliště z jiné pohraniční obce.

Aktivní spolupráce trvale žijícího obyvatelstva byla rovněž cenným příspěvkem pro konsolidaci poměrů v těchto oblastech kraje. Nejvíce tohoto obyvatelstva — v absolutním počtu — zůstalo v průmyslovém okrese Stod (doly, sklárny), kde bylo něco málo přes čtvrtinu všeho obyvatelstva trvale žijícího v stejné obci i za okupace. Dále to byly okresy Domažlice a Stříbro. Ostatní okresy mají počet obyvatel rovnoměrně rozvržen, kromě okresu Plasy, kde šlo o menší území a zemědělskou oblast. Patrné je však rozdíl mezi okresy v rozloze zabrané oblasti, neboť spíše obyvatelstvo zůstávalo v místech, kde bylo vázáno na určité pracovní příležitosti, třeba i v menších průmyslových závodech. Tak v zabraných územích zůstalo právě v takových průmyslových oblastech na Stodsku přes třetinu obyvatel, na Sušicku a Přešticku téměř třetina, na Plzeňsku přes čtvrtinu a na Klatovsku skoro čtvrtina. Naproti tomu přes 11 % zůstalo na Tachovsku, 12 % pak v okresích Stříbro a Horšovský Týn, tedy převážně v zemědělských okresech. Na zabraném území pohraničí domažlického okresu zůstala sice více než polovina obyvatelstva, ale tady spíše než hospodářské momenty byla rozhodující skutečnost, že šlo o násilné odtržení chodských obcí okupací, kde německé obyvatelstvo prakticky chybělo.

Důležitost této první fáze v osídlování pohraničí vyžaduje, aby jí bylo věnováno více pozornosti, neboť tu došlo v poměrně krátké době k rychlému osídlování většinou obyvatelstvem s vážnými úmysly posílit hospodářsky i politicky tyto oblasti, najít zde vhodná zaměstnání proti malým pracovním příle-

žitostem po válce, vyřešit své bytové problémy, případně i další rodinné důvody, které však byly druhořadého významu. Bude proto zapotřebí si všimnout jednotlivě všech okresů a hlavně těch, které byly zcela zabráný a kde také problémy osidlování byly poměrně těžší než u okresů, kde šlo pouze o menší část území. Ze zcela zabraných okresů jsou to především okresy Tachov a Stříbro.

Okresy zcela osidlované

Okres Stříbro byl zcela okupovaným okresem, kde v prvních letech osidlování pohraničí zůstal jen malý počet obyvatelstva, které zde trvale žilo před květnem 1945. Bylo to asi 12 % obyvatel; 5,5 % jich mimoto přišlo na stříbrský okres z jiných částí pohraničí. Zůstala tu tedy asi osmina původního obyvatelstva. Nejvíce přistěhovalců, něco přes 40 %, přišlo na okres z jiných okresů Plzeňského kraje, zvláště z nejbližšího okresu Plzeň-venkov (přes 10 %) a Plzeň-město (6 %) a jen o málo méně z okresu Rokycany (5 %). Z ostatních okresů Plzeňského kraje měly největší podíl na osídlení vnitrozemské okresy nebo jejich části, zejména Přeštice, dále Blatná, Klatovy, Plasy, Sušice, Stod a další. (Příslušnost obyvatelstva — i v dalším — je počítána v hranicích před krajským zřízením z 1. ledna 1949.) Velký podíl na osidlování měl bývalý Českobudějovický kraj, zvláště okresy Strakonice (přes 7 %), Písek, Týn nad Vltavou, a to především proto, že zemědělský okres Stříbro skýtal dobré podmínky pro zemědělské obyvatelstvo. Také obyvatelstvo ostatních početně zastoupených okresů v osidlování Stříbrska — z Českomoravské vrchoviny (Humpolec aj.) nebo z Příbramska — mělo obdobné důvody ke stěhování. Z ostatních přesídlenců nutno si ještě všimnout i určitého počtu z Prahy-města (ke 2 %), který však se zapojil spíše do služeb, obchodu a administrativy.

Na stříbrský okres se také přistěhovalo nejvíce reemigrujících občanů proti ostatním okresům Plzeňského kraje. Zejména to byli reemigranti se zemědělským pracovním zaměřením, jako Volyňští Češi, ale zčásti i z Bulharska, Maďarska, Jugoslávie, Slováci z Rumunska a také reemigrující občané z Rakouska a Německa, vedle příslušníků zahraničních armád. Také ze Slovenska se přistěhovalo hodně obyvatel (skoro 0,5 %).

Všimneme-li si zaměstnanosti v prvních letech osidlování pohraničí, více než polovina obyvatelstva přísluší k zemědělství a téměř polovina v této skupině povolání byla výdělečně činná (464 obyvatel z 1000 výdělečně činných), což jasně podtrhuje zemědělský charakter okresu. Necelá třetina obyvatelstva pracovala v průmyslu, řemeslné výrobě a při těžbě nerostů (308 obyvatel z 1000 výdělečně činných). I tato skutečnost působila na osidlování okresu, zejména v osidlování obcí podle pracovního zaměření osídlenců.

Noví osídlenci — zemědělci se rozptýlili po malých obcích vyloženě zemědělského charakteru. Ze 119 obcí bylo 90 obcí s počtem do 200 obyvatel, respektive 105 obcí s počtem do 300 obyvatel, v nichž žilo něco přes polovinu všeho obyvatelstva, kdežto ve zbývajících 14 obcích byla menší polovina obyvatelstva nejvíce orientovaná na průmysl, řemesla, služby, obchod a jiná povolání. Většinou to byly obce s určitými pracovními příležitostmi, vázané na železniční trať s dobrým spojením s Plzní.

Věkové složení bylo velmi vhodné. Polovina obyvatelstva byla mezi 20 a 50 rokem věku a starších obyvatel bylo asi jen 15 %. Vysoký počet mladších ročníků ukazuje na perspektivu ještě vyššího populačního přírůstku. Pokud jde o poměr pohlaví, byl počet mužů a žen prakticky vyrovnán. Okres dosáhl v roce

1947 asi 60 % počtu obyvatelstva ve srovnání s rokem 1930, který se téměř kryje s rokem 1940, a hustoty 35 obyvatel na 1 km² proti 58 ve srovnávaných letech. Vzhledem k nižšímu počtu obyvatelstva byla tu i poměrně dobrá bytová situace.

Tabulka 1. Osídlení pohraničních území z vlastních okresů bývalého Plzeňského kraje (od 1. 5. 1945—22. 5. 1947)

Okresy *)	Plzeňský kraj	Plzeň - část	Domažlice - část	Horšovský Týn - část	Klatovy - část	Plasy - část	Přeštice - část	Stod - část	Stříbro	Sušice - část	Tachov
Plzeň - město	5515	1187	81	282	136	96	203	1537	1488	71	438
Plzeň - venkov	7926	2332	28	257	89	149	160	2160	2431	24	308
Blatná	1145	50	28	47	28	19	34	71	527	47	294
Domažlice	4780	45	1148	2442	340	—	35	491	85	14	180
Horažďovice	2277	23	33	1993	2	6	17	974	65	—	64
Klatovy	7143	139	160	1668	3552	64	152	501	415	115	377
Kralovice	1922	226	16	38	15	1164	16	90	301	9	47
Přeštice	6082	341	27	911	188	45	293	984	936	30	327
Rokycany	2926	314	27	135	36	98	94	493	1289	30	410
Stříbro	433	56	1	9	6	—	63	245	43	—	10
Sušice	2943	57	20	156	179	5	19	140	213	1798	356

*) Podle správního rozdělení před 1. lednem 1949.

Okres Tachov byl vedle stříbrského okresu rovněž zcela okupovaným okresem, kde zůstalo jen asi 11 % obyvatelstva trvale zde za okupace žijícího a něco přes 3 % sem přišlo z ostatních pohraničních okresů.

Na okres Tachov se již nestěhovalo tolik obyvatel z jiných okresů Plzeňského kraje jako na Stříbrsko. Z kraje pochází málo přes šestinu osídlenců, a to nejvíce z okresů Plzeň-město, Rokycany, Klatovy, Sušice, Plzeň-venkov, Blatná a Domažlice. O něco vyšší počet obyvatel sem přišel z kraje Českobudějovického; více než polovina z Milevska, čtvrtina ze Strakonicka a ostatek z okresů Písek a Třeboň, tedy opět z okresů, které co do zeměpisného prostředí jsou si dosti blízké. Poměrně mnoho osídlenců přišlo z Českomoravské vrchoviny, z okresu Ledec nad Sázavou (0,6 %).

Vedle okresu Stříbro má i okres Tachov hodně obyvatelstva reemigrujícího (10 %), a to ze stejných oblastí, resp. zemí, a také příslušníků zahraničních armád. Velmi značný byl i počet občanů slovenské národnosti (10 % z celkového počtu obyvatelstva). Tak se stal okres Tachov co do národnostního složení — v poměru k celkovému počtu obyvatelstva — národnostně nejpestřejší.

Příslušnost obyvatelstva k zemědělství byla obdobná jako na okrese Stříbro a dokonce byla ještě o něco vyšší ve prospěch zemědělství a lesnictví, takže v zaměstnanosti obyvatelstva mělo nadpoloviční převahu zemědělství (517 z 1000 obyvatel) s výrazným podílem lesnictví; jen čtvrtina obyvatelstva se věnovala průmyslu a řemeslům. To také odpovídalo plně charakteru přistěhovalého obyvatelstva z vnitrozemských okresů i reemigrantů.

Problematika sídel ještě zdůrazňuje zemědělský charakter okresu. Celá třetina obcí — 31 z 90 — patřila do skupiny obcí do 100 obyvatel, třebaže v nich žilo ani ne 11 % obyvatelstva. V obcích do 300 obyvatel, jichž bylo 81, žilo 56 % obyvatelstva. Ve věkovém složení projevoval se tu ještě větší rozdíl mezi staršími ročníky nad 50 let, jichž bylo téměř 40 %. Bylo tu o malý počet více mužů než žen.

Osídlování Tachovska, vzhledem k jeho zemědělskému charakteru a poměrně drsnějším podmínkám, bylo nejslabší ze všech ostatních okresů Plzeňského kraje. To se také projevilo na snížení hustoty obyvatelstva, která tu dosahovala v roce 1947 25 obyvatel na 1 km² proti 65 obyvatelům v roce 1930. Okres dosáhl asi 40 % počtu obyvatel ve srovnání s rokem 1940 a 1930 (proti roku 1940 o něco více). Problému dosídlení okresu nepomohly ani dosti příhodné ubytovací možnosti, neboť tu chybělo více pracovních příležitostí v průmyslu, což se řešilo postupně v dalších letech dosídlování okresu.

Okresy s převažujícím osídlováním

Okres **H o r š o v s k ý T ý n** byl kromě několika málo obcí též zcela okupován. Srovnáme-li však počet obyvatelstva žijícího na neokupované části, pak činilo asi 11 % z celkového počtu obyvatelstva okresu v roce 1947. Vedle toho zůstalo na okresu v bývalé zabrané části ještě dalších 12 %. Trvale zde tudíž žila skoro čtvrtina obyvatel. Z ostatního pohraničí se sem pak přestěhovalo na 9 % obyvatel. Osídlování Horšovskotýnska mělo vcelku specificky vyhraněný charakter. Samo obyvatelstvo z nezabrané části tvořilo 6 % osídlenců, skoro 14 % přišlo ze sousedního okresu Domažlice, přes 9 % z blízkého okresu Klatovy a přes 5 % rovněž z blízkého okresu Přeštice. Poměrně velmi málo se podíleli na dosídlování Horšovskotýnska ostatní okresy jako Plzeň-město, Plzeň-venkov, Sušice a Rokycany, což opět ukazuje na jednostranné možnosti dosídlování vzhledem k vyložené zemědělskému charakteru okresu, kterému chyběl jakýkoli průmysl. Proto právě z průmyslových okresů na Horšovskotýnsko noví osídlenci téměř nepřicházeli. Z ostatního pohraničí se přistěhovalo asi 9 % obyvatel. Můžeme tedy konstatovat, že Plzeňský kraj si tak sám zajistil osídlení horšovskotýnského okresu téměř ze dvou třetin.

Zbylé obyvatelstvo pak přicházelo porůznu z ostatních, zvláště českých, krajů. Nejvíce osídlenců přišlo z Českobudějovického kraje, a to opět ze zemědělských okresů Prachatic a Strakonice (kolem 2 %). Také z Prahy odešlo na okres asi 1,5 % obyvatelstva. Značný počet nových osídlenců přišel ze Slovenska (přes 5 %) a ještě více reemigrantů zvláště z Volyně a z dalších zemí, kde se věnovali zemědělské výrobě (celkem 8 %). Nejvíce ze všech okresů se zde usadilo také příslušníků naší zahraniční armády (0,6 %). Složení obyva-

telstva bylo tudíž, přestože jeho většina je z nejbližších okresů, značně rozmanitá, což vyžaduje, aby byl vytvářen a upevňován zdravý patriotismus v novém působišti.

Ze všech okresů pohraničních a ze všech okresů Plzeňského kraje vůbec jasně převažuje zaměstnanost v zemědělství, a to v nadpoloviční většině obyvatelstva jak příslušných k povolání, tak výdělečně činných (520 na 1000 výdělečně činných). Průmysl, řemesla a těžba nesoustřeďovala ani čtvrtinu výdělečně činných, a to ještě v podnicích nemnoho významných. Zemědělský charakter okresu vysvětluje rozptýlení obyvatelstva do malých obcí. Z 97 obcí je 74 obcí do 200 obyvatel, v nichž žije přes 41 % obyvatel okresu. Lepší půdní a klimatické podmínky v částech okresu dávají však možnost k většímu soustřeďování obyvatelstva do větších obcí, což se projevovalo již v první etapě osidlování např. proti okresu Tachov s horšími podmínkami pro zemědělskou výrobu. Značné bylo soustřeďování obyvatelstva do Horšovského Týna, kde žilo skoro 13 % z celkového počtu obyvatel okresu.

Poměr mužů a žen byl úplně vyrovnán, což také ukazuje na zemědělský charakter okresu. Zvláště výrazný je tu počet dětí a mladých lidí do 20 let (asi 37 %) všeho obyvatelstva, což nasvědčuje i velkému počtu mladých manželství. Také stáří osídlenců v pětiletých skupinách mezi 15. až 40. rokem bylo nejčetnější. 45 % obyvatelstva byla ve věku 20 až 50 let. Na starší nepřipadala ani pětina všech obyvatel okresu (18 %). Všimneme-li si blíže věkového složení, vidíme, že přes třetinu osídlenců tvořily právě ročníky mezi 15. až 34. rokem, přes pětinu pak mezi 35. až 50. rokem a na děti do 14 let připadalo skoro 30 %. Z tohoto srovnání je patrné, že s osídlenci přicházelo méně starších lidí, což je pochopitelné. Jejich poměr je nižší ve srovnání s obyvatelstvem celého okresu, i když rozdíl není procentuálně nijak veliký. Vzhledem k tomu, že okres z velké většiny je tvořen bývalým zabraným územím, není rozdíl zvláště průkazný (1 %). Příznivé rozvržení obyvatelstva v mladších ročnících dává jistotu, že počet obyvatelstva poroste trvale právě rozdílem z vysokého populačního přírůstku. Okresu to pomáhá zvyšovat nízkou průměrnou hustotu — 34 obyv. na 1 km² (po okresu Tachov nejnižší) jakou měl v roce 1947, což je méně než poloviční ve srovnání s rokem 1930. Avšak okres měl, jak potvrzují i data z roku 1940, trvale sestupnou tendenci ve vývoji počtu obyvatelstva od roku 1921 a byl by proto stav proti roku 1940 o něco příznivější. Samozřejmě, že bytová situace, vzhledem ke stavu obyvatelstva, byla na okresu zcela velmi dobrá.

Okres St o d je, pokud jde o problematiku a charakter, takřka opakem předcházejících okresů, zvláště Horšovskotýnska. Na Stodsku bylo dostatek pracovních příležitostí v různých průmyslových odvětvích, což zvyšovalo zájem o dosidlování okresu zejména v jiných průmyslových částech kraje. Okres byl též z větší části okupován. Všimneme-li si okupovaného území, pak docházíme k zajímavému zjištění, že více než třetina obyvatelstva tu zůstala trvale usídlena. Spolu s obyvatelstvem žijícím na nezabrané části okresu činili tak starousedlíci asi 60 % všeho obyvatelstva. Silný příliv z ostatních okresů kraje vytvořil vbrzku zbývající třetinu obyvatelstva. Nejvíce osídlenců přišlo ze sousedního okresu s průmyslovou zaměstnaností Plzeň-venkov (10 %) a samé Plzně-města (7 %) a dále ze sousedních okresů Přeštice a Horšovský Týn. Na zbývajícím počtu osídlenců se podílely zvláště okresy Klatovy, Rokycany a Domažlice. Docházelo tu však k určité diferenciaci v pracovním zaměření osídlenců, neboť sem hlavně přicházeli — i z okresů částečně zabraných — ti osídlenci, kteří se tu uplatnili v některém průmyslovém odvětví. Nesmíme však podceňovat ani

domácí obyvatelstvo trvale zde žijící, které zvláště v zabraném území stodského okresu pracovalo právě v hornictví, sklářství apod. Zůstalo zde většinou jako němečtí antifašisté a odborníci.

Značný počet osídlenců se do pohraničí stodského okresu přestěhoval také z ostatních pohraničních území, po okrese Horšovský Týn a Stříbro nejvíce (4,5 %). Z ostatních krajů za zmínku stojí jen kraj Českobudějovický, odkud přišlo z okresu Strakonice a potom z okresu Písek něco více osídlenců (celkem přes 2 %). Reemigranti přicházeli podle svého pracovního zaměření, zvláště do dolů apod. (4,5 %). Vzhledem k průmyslovému charakteru okresu byl zde malý příliv osídlenců ze Slovenska (1,5 %). Na okrese není sice taková národnostní pestrost, avšak je tu početná část německého obyvatelstva.

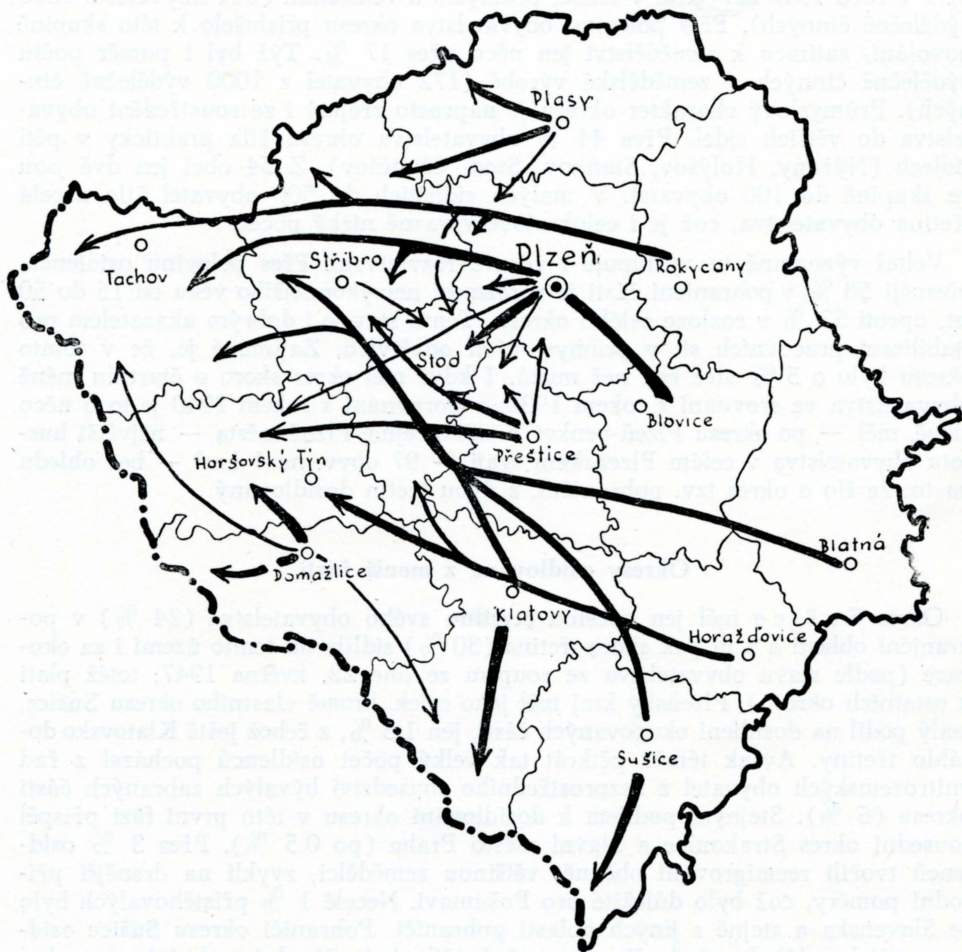
Průmyslový charakter osídlování, výjimečný mezi všemi ostatními okresy Plzeňského kraje — u ostatních okresů se projevil v daleko menším měřítku — je jasný ze skutečnosti, že 61 % výdělečně činného obyvatelstva celého okresu byla v roce 1947 zapojena v těžbě, průmyslu a řemeslech (611 obyvatel z 1000 výdělečně činných). Přes polovinu obyvatelstva okresu příslušelo k této skupině povolání, zatímco k zemědělství jen něco přes 17 %. Týž byl i poměr počtu výdělečně činných v zemědělské výrobě (172 obyvatel z 1000 výdělečně činných). Průmyslový charakter okresu je naprosto zřejmý i ze soustředění obyvatelstva do větších sídel. Přes 44 % obyvatelstva okresu žila prakticky v pěti sídlech (Nýřany, Holýšov, Staňkov, Stod, Chotěšov). Z 54 obcí jen dvě jsou ve skupině do 100 obyvatel. V malých sídlištích do 500 obyvatel žila necelá třetina obyvatelstva, což je i celokrajově výrazně nízký počet.

Velmi významně tu vystupuje i věkové rozvrstvení. Přes polovinu osídlenců, přesněji 58 %, v pohraniční části je v rozmezí nejvýkonnějšího věku od 15 do 50 let, oproti 53 % v rozloze celého okresu. Tento stav je i dobrým ukazatelem pro stabilizaci pracovních sil v průmyslových odvětvích. Zajímavé je, že v tomto okrese bylo o 5 % více žen než mužů. I když měl okres skoro o čtvrtinu méně obyvatelstva ve srovnání s rokem 1930, v porovnání s rokem 1940 je to o něco méně, měl — po okrese Plzeň-venkov a samozřejmě Plzeň-města — největší hustotu obyvatelstva v celém Plzeňském kraji — 97 obyv. na 1 km² — bez ohledu na to, že šlo o okres tzv. pohraniční, z dvou třetin dosídlovaný.

Okresy osídlované z menší části

Okres Sušice měl jen necelou čtvrtinu svého obyvatelstva (24 %) v pohraniční oblasti a z ní pak skoro třetina (30 %) sídlila na tomto území i za okupace (podle stavu obyvatelstva ze soupisu ze dne 22. května 1947; totéž platí u ostatních okresů). Plzeňský kraj měl jako celek, kromě vlastního okresu Sušice, malý podíl na dosídlení okupovaných částí, jen 1,3 %, z čehož ještě Klatovsko dosáhlo třetiny. Avšak téměř pětkrát tak velký počet osídlenců pocházel z řad vnitrozemských obyvatel z bezprostředního sousedství bývalých zabraných částí okresu (6 %). Stejným podílem k dosídlování okresu v této první fázi přispěl sousední okres Strakonice a hlavní město Praha (po 0,5 %). Přes 3 % osídlenců tvořili reemigrovaní občané, většinou zemědělci, zvyklí na drsnější přírodní poměry, což bylo důležité pro Pošumaví. Necelé 1 % přistěhovalých bylo ze Slovenska a stejně z jiných oblastí pohraničí. Pohraničí okresu Sušice osídlenice nijak nelákalo především pro méně příhodné přírodní podmínky a malou pracovní příležitost v průmyslu.

Okres Sušice měl již tehdy sice převažující průmyslovou zaměstnanost (432 obyvatel z 1000 výdělečně činných). Místa v průmyslových odvětvích zůstala však obsazena stálými pracovníky a také zčásti i odborníky německé národnosti. Zájem o dosídlování pohraničí vlastního okresu sem přivedl převážně zemědělské obyvatelstvo, podíl zemědělství však činil pouhou třetinu výdělečně činných (342). Nedostatek pracovních příležitostí v průmyslu potvrzuje i skutečnost, že se z okresu odstěhovalo do jiných okresů Plzeňského kraje i do jiných krajů — Karlovarský, Ústecký, méně Českobudějovický a Liberecký — více než dvakrát tolik obyvatelstva okresu, než kolik jich pomáhalo osidlovat vlastní pohraničí. Převažující průmyslové zaměstnanosti nasvědčuje vedle abnormálního soustředění obyvatelstva do průmyslového okresního města — 22,5 % — i skutečnost, že v 11 obcích z 81 žila skoro polovina všech obyvatel okresu. Je tu tudíž proces soustřeďování obyvatelstva značně vyhraněn. Menší obce zůstávají však právě v podhorské pohraniční části okresu, kde nebyly valné podmínky ani pro hospodářsky výhodnou zemědělskou výrobu.

Hlavní směry osídlování pohraničí bývalého Plzeňského kraje.

Věkové složení bylo mezi osídlenci příznivější pro nejproduktivnější ročníky (od 15 do 50 let na 56 %) proti obyvatelstvu žijícímu ve vnitrozemské části okresu (asi 50 %), které bylo také ochuzeno o mladší obyvatele dosidlující jiné pohraniční oblasti, jak bylo již konstatováno. Obdobný poměr bychom mohli sledovat i v rozdílu mezi dětmi a staršími obyvateli. Žen však je ve srovnání s celkovým počtem obyvatelstva okresu o 3 % víc než mužů, i když naopak v pohraniční části bylo více mužů než žen (skoro o 5 %). Vcelku měl okres méně obyvatel — přes třetinu — než v roce 1930 a dokonce ještě o něco méně než v roce 1940. Dosáhl při velmi nerovnoměrné hustotě obyvatelstva v průměru 41 obyv. na 1 km². Vzhledem k pokračujícímu soustřeďování obyvatelstva do větších sídlišť, vyskytoval se tu častěji v místech zájmu (zvláště Sušice) nedostatek bytů.

Okres Klatovy měl také jen necelou čtvrtinu z obyvatelstva celého okresu (23 %) v pohraniční oblasti. Z tohoto počtu však skoro $\frac{2}{5}$ obyvatelstva pocházelo z vnitrozemské části okresu, a téměř čtvrtina (23 %) obyvatelstva z vlastního zabraného území, která tu trvale žila i za okupace. Nové obyvatelstvo, které pomáhalo pohraničí Klatovska dosidlovat, jen z větší třetiny pochází z jiných míst než z vlastního Klatovska. Z Plzeňského kraje to bylo hlavně ze sousedních okresů Domažlice (skoro 4 %), Přeštice (2 %) a Sušice (2 %); zvláště do výrobních odvětví. Z ostatních míst Plzeňského kraje byl příliv obyvatelstva nepatrný (jen Plzeň-město 1,5 %, Plzeň-venkov 1 %), právě jako podíl Prahy-města (2,5 %). Ještě něco obyvatelstva přišlo ze Strakonicka (necelé 1 %), z jiných míst pohraničí (přes 4 %) a ze Slovenska (2 %). Poměrně málo se tu usadilo reemigrantů (3,5 %), převážně reemigrujících z Německa a Rakouska. Na druhé straně odchází z klatovského okresu mnoho obyvatel do jiných okresů pohraničí Plzeňského kraje (více než jednou tolik co osidlovalo vlastní okres) a asi stejným podílem do jiných krajů, zvláště do Karlovarského a Ústeckého, méně do Libereckého a Českobudějovického kraje.

Nerovnoměrnost v osídlení, značné rozdíly a trvalý proces soustřeďování obyvatelstva kolem hlavního průmyslového střediska okresu, se projevuje v klatovském okresu ještě zesíleněji než tomu bylo na Sušicku. Proto i když je podíl výdělečně činných v průmyslu na Klatovsku o něco nižší (382 obyvatel z 1000 výdělečně činných) stoupá naproti tomu skupina ostatních nevýrobních povolání (319) i na úkor zaměstnaných v zemědělské výrobě (299). V okresním městě Klatovy žilo v té době asi 30 % obyvatelstva okresu, což je průkazné pro silnou koncentraci průmyslu a skupiny ostatních povolání do tohoto po Plzni největšího města Plzeňského kraje. Atraktivní přitažlivost se trvale projevuje na celém okrese i v rozmístění smíšených sídel se zemědělsko-dělnickým osídlením. V dalších 11 obcích nad 500 obyvatel žije na 24 % obyvatel. Naproti tomu zvláště opět v pohraničních oblastech má okres velmi mnoho malých obcí, po okrese Stříbro nejvíce v kraji — 38 obcí s obyvatelstvem do 100 obyvatel —, kam odcházeli zvláště noví osídlenci-zemědělci. Ze 133 obcí bylo 108 do 300 obyvatel, což potvrzuje dva směry v dosidlování: do průmyslových středisek a do drobných obcí často s podhorským zemědělstvím.

Rozdíly ve věkovém složení jsou přibližně stejné jako na Sušicku. Rovněž se projevuje určitá převaha žen, o něco však v poměru k počtu mužů nižší. Hustota 66 obyvatel na 1 km² byla v poměru k některým vnitrozemským okresům (Blatná, Horažďovice, Blovice) dokonce vyšší, což vyplývá z poměrně vysoké průmyslovosti, i když okres zaznamenal asi o čtvrtinu úbytek obyvatelstva proti roku 1940 a o něco větší proti roku 1930. Nedostatek bytů se projevil ve všech průmyslových střediscích.

Okres Domažlice měl v osídlování s předchozími dvěma okresy Klatovy a Sušice společný jen přibližně stejný počet obyvatelstva, žijícího v tzv. pohraniční části okresu (22 %). Na Domažlicku, jak je obecně známo, zabrali nacisté ryze české chodské obce, takže v okupované části, tzv. pohraničí, žilo trvale skoro 55 % z uvedeného počtu obyvatelstva. To znamená, že nároky Domažlicka na dosídlování byly v poměru k ostatním okresům takřka nepatrné, ještě menší než na Klatovsku. Ze 3 285 osídlenců, kteří se sem přistěhovali, bylo 1148 přímo z Domažlicka. Z velké části se vraceli lidé nazpátek do svých domovů, stejně jako tomu bylo často i u mnohých osídlenců v jiných okresech. Ze zbylého počtu osídlenců přišla necelá čtvrtina z Plzeňského kraje, zvláště z Klatovska (2 %) a pak Plzně-města (1 %); z Prahy-města (1,5 %), a ze Slovenska (3 %). Z ostatních pohraničních okresů přišlo stejně obyvatel jako reemigrantů (asi po 5 %).

Daleko více, obdobně jako u Klatovska i Sušicka, se stěhovalo obyvatelstvo z Domažlicka do jiných okresů kraje; asi čtyřnásobek osídlenců vlastního pohraničí. Asi dvojnásobek odešel do jiných krajů, zejména na Karlovarsko, Ústecko, méně na Českosobudějovicko a Liberecko. Proti jiným okresům Plzeňského kraje se zúčastnila osídlování pohraničí menší část obyvatelstva, což je asi způsobováno většími pocity sounáležitosti s tradicemi Chodska a celého Domažlicka. Tak malé osídlování z cizích rezerv v podstatě nijak neovlivnilo hospodářství okresu, naopak určitý, resp. skoro trojnásobný odchod obyvatelstva z okresu způsobil, že potřeba pracovních sil do zemědělství i průmyslu byla vcelku v tomto období vyrovnaná. (Podíl výdělečně činných v průmyslu 409, v zemědělství 311 z 1000.)

Věkové složení obyvatelstva bylo ovlivněno spíše záporně, vzhledem k většímu počtu vystěhovaných než přistěhovaných. Nebyly také žádné valné změny ve stavu obcí, pouze docházelo k podporování přirozeného vývoje — zčásti je tomu i na předchozích okresech — ke vzrůstu větších obcí na úkor menších. To také souvisí s postupujícími změnami v zaměstnání obyvatelstva, které byly podporovány i revolučním pohybem v osídlování pohraničí celého státu. Na Domažlicku žilo z 89 obcí ve 12 větších obcích nad 500 obyvatel celkem 55 % obyvatelstva, opět s výrazným uplatněním města Domažlic.

Okresy nejméně postižené zábořem

Okres Plasy měl pouze 15 % obyvatelstva v západní části okresu v bývalém okupovaném území, z nichž přes 21 % tu trvale žilo během války a dalších 28 % přišlo z vnitrozemské části okresu. Polovina obyvatelstva plaského pohraničí nepřešla hranice okresu. Na zbylém počtu osídlenců se podílely okresy Plzeňského kraje, zvláště okresy Plzeň-venkov (na 4 %), Rokycany (přes 2 %), Plzeň-město (přes 2 %) a z dalších okresy Klatovy a Přeštice. Také směr osídlenců ze sousedního okresu Rakovník (přes 2 %) z Pražského kraje a z Českosobudějovického kraje, zejména z okresů Písek (2,5 %), České Budějovice a Strakonice potvrzuje, že šlo o osídlenec se zemědělským pracovním zaměřením. Stejně zaměřením bylo u přistěhovaných reemigrantů, jichž se usídlilo v pohraničí plaského okresu přes 10 %, a u obyvatel ze Slovenska (2,5 %).

Obyvatelstvo z plaského okresu osídlovalo nejen své pohraničí, ale podílelo se i na osídlování ostatních pohraničních oblastí Plzeňského kraje (1142 oby.). Skoro devateronásobek obyvatel, kteří se rozhodli osídlit vlastní pohraničí

okresu, odešel do pohraničních oblastí mimo Plzeňský kraj, ponejvíce však na blízké Karlovarsko a Ústecko, méně na Liberecko a Českobudějovicko. Poměrně větší odliv obyvatelstva než příchod nových osídlenců zvětšil i počet malých obcí zejména do 200 obyvatel, v nichž však přesto žilo (69 ze 106 obcí) na 30 % obyvatel. Byly to obce vysloveně zemědělské a v té době se špatným dopravním spojením. Věkové rozložení se z podobných důvodů v rozsahu celého okresu vcelku zhoršilo. Okresu totiž ubylo přes čtvrtinu obyvatelstva odchodem do jiných pohraničních oblastí ve srovnání s rokem 1930, proti roku 1940 je to ještě o něco více, čímž klesla i hustota obyvatelstva na 38 obyv. na 1 km². Po okresech Tachov, Horšovský Týn a Stříbro byla nejmenší v kraji, bez ohledu na to, že tu jde spíše o okres i polohou vnitrozemský než pohraniční. Tato skutečnost rovněž podtrhuje zemědělský charakter okresu. Relativně vysoká je převaha žen nad počtem mužů (o 9 %), což také souviselo s celkovou zaměstnaností.

Okres Přeštice měl zabrány některé obce, kde byl značný počet českého obyvatelstva. Proto také skoro třetina obyvatelstva v jeho pohraniční oblasti tu žila i během okupace, což značně problém pohraničí usnadnilo. Celkem připadalo asi 14 % obyvatelstva na pohraničí vlastního okresu. Samotný přeštický okres však osidloval své „pohraničí“ ani necelými 6 %. Z ostatních okresů Plzeňského kraje nebyl také nijak zvláště velký příliv, neboť Přešticko neposkytovalo takové příležitosti jako jiné okresy, když bylo samo závislé z velké části na atrakčním vlivu Plzně a na jihu opět pod vlivem Klatovska. Ze sousedního Blovice a Plzně-venkova sem přišla asi 3 % osídlenců, z Plzně-města samotného 4 % a rovněž ze sousedního Klatovska asi 3 %, z Rokycanska pak necelé 2 %. Je zajímavé a lze to přičítat trochu „organizovanému“ náboru, že na Přešticko přišlo hodně obyvatelstva nikoli z Českobudějovického kraje, jako do jiných okresů, ale z okresu Mladá Boleslav (asi 3 %) z Pražského kraje. Také sem přišel i menší počet reemigrantů (přes 2 %) a obyvatel ze Slovenska (1,5 %).

Přesto však samo obyvatelstvo přeštického okresu se velmi značně podílelo na osídlování našeho pohraničí (9 425 obyv.). Dvě třetiny, jak už je zřejmo z rozboru, však zůstalo v pohraničí Plzeňského kraje, zvláště na sousedním Stodsku, na blízkém Stříbrsku a Horšovskotýnsku. Do posledních okresů odcházelo zvláště zemědělské obyvatelstvo. Ze zbylé třetiny odešlo obyvatelstvo do Karlovarského kraje (2/3) a poměrně mnoho do Ústeckého kraje a na Liberecko. Je tu opět patrná diferenciace podle zaměstnanosti.

Přeštický okres měl sice větší zaměstnanost průmyslovou (342 z 1000 výdělečně činných) než zemědělskou (311), avšak je více závislý na průmyslových závodech Plzně než na vlastních, i když jejich podíl na celkové zaměstnanosti byl značný. Změny v osídlení, vzhledem k poměrně nízkému počtu obyvatelstva, nijak strukturu nezměnily. Totéž vcelku platí i o obcích, kde nebyl přirozený proces koncentrace obyvatelstva do větších nijak ovlivněn. Přeštický okres přes příchod nového obyvatelstva (přes 12 %) ztratil jen pětinu z celového počtu obyvatelstva proti roku 1930 (v roce 1940 byl stav přibližně stejný). Po okresu Plzeň-venkov je to nejméně ze všech pohraničních okresů Plzeňského kraje. Stejně zajímavý jako na Plasku je i relativní přebytek žen (7 %).

Okres Plzeň-venkov a Plzeň-město byly rovněž postiženy okupací. Hranice zabraného území zasáhla dokonce i samu Velkou Plzeň a vedla až k městu. Počet postiženého obyvatelstva byl však, vzhledem k velkému sou-

Tabulka 2. Územní rozmístění osídlenců z bývalého Plzeňského kraje podle četnosti v pohraničních krajích

Okresy:*)	K r a j e					Pohraničí celkem
	Plzeňský	Karlovarský	Československý	Ústecký	Liberecký	
Plzeň - město	5515	9038	626	2667	820	19 062
Plzeň - venkov	7926	5069	404	1517	312	15 367
Blatná	1145	2519	355	1954	325	6459
Domažlice	4780	1132	131	491	107	6709
Horšovský Týn	2277	258	40	128	43	2768
Klatovy	7143	2616	265	1114	326	11 639
Kralovice	1922	3946	111	1322	157	7581
Přeštice	6082	2084	184	729	215	9525
Rokycany	2926	5196	251	3287	546	12 443
Stříbro	433	224	14	54	26	756
Sušice	2943	1438	345	631	34	5642
Úhrn	43 092	33 519	2726	13 894	2911	97 851

*) Okresy podle správních rozdělení před 1. lednem 1949.

(Uvedeny jen kraje s největším počtem přistěhovalých obyvatel z Plzeňského kraje.)

středění, právě v bezprostřední blízkosti Plzně absolutně větší než například v pohraničních částech u okresů Plasy, Přeštice, Domažlice a Sušice, avšak relativně velmi nízký. Poněvadž šlo většinou o české obce, celá čtvrtina obyvatelstva v nich trvale žila i po dobu okupace, druhá čtvrtina osídlenců přišla z okresu Plzeň-venkov a skoro 15 % z Plzně-města. Mnoho osídlenců se vrátilo do svých domovů. Z ostatních okresů sem převážně přesídlilo obyvatelstvo, které bylo pracovním vázáno na blízkou Plzeň, jako z okresů Přeštice (přes 4 %), Rokycany (skoro 4 %), Plasy (skoro 3 %), Klatovy (1,5 %) a méně již z ostatních blízkých okresů. Také podíl občanů ze Slovenska je malý (1,5 %) stejně jako počet reemigrantů (2 %).

O nějakých osídlovacích problémech nebylo možno mluvit. Rychlé dosídlení této malé části území naopak ještě podpořilo celkový průmyslový charakter zaměstnanosti okresu. Problémy spíše vznikaly tím, že mnoho obyvatel odcházelo z Plzně-města i venkova osídlivat ostatní pohraniční oblasti, a to jak Plzeň-

ského kraje, tak i jiných krajů. Vedle morálního zájmu vedla osídlenec z Plzně především snaha vyřešit svou bytovou tíseň, neboť Plzeň a celé její okolí bylo válkou přelidněné a město postižené nálety. Odcházelo především obyvatelstvo z průmyslu. Tak Plzeň-město a venkov ztratily přes 9 % obyvatelstva, které osidlovalo pohraničí (z toho Plzeň-město samé přes 7 %). Z Plzně-města zůstalo ve vlastním kraji jen 29 % osídlenců, skoro polovina osídlenců odcházela na Karlovarský kraj (48 %), na Ústecký kraj (14 %), a dále do kraje Libereckého (přes 4 %) a na Českobudějovický kraj (přes 3 %).

Z okresu Plzeň-venkov zůstala naopak přes polovina obyvatelstva ve vlastním kraji, třetina odešla do Karlovarského kraje, 10 % na Ústecký kraj a menší počet pak na Českobudějovický kraj (necelé 3 %) a na Liberecký kraj (2 %). U okresu Plzeň-venkov uplatňoval se zčásti zemědělský charakter osídlování. U obou okresů se projevoval rovněž přebytek žen (asi o 5 %), který je však daleko větší na okrese Plzeň-venkov než v Plzni-městě, jako u většiny okresů s převahou původního obyvatelstva, kde se jeví tento přírůstek jako přirozený (rozdíl z větší úmrtnosti mužů).

Základní problémy v osídlování pohraničí bývalého Plzeňského kraje

Plzeňský kraj po provedeném odsunu a po první osídlovací etapě měl o čtvrtinu (24,58 %) menší počet obyvatelstva ve srovnání s rokem 1930. V důsledku toho poklesla také hustota obyvatelstva proti stejnému roku z 92 na 70 obyvatel na 1 km². Ze 120 077 osídlenců pohraničí Plzeňského kraje připadala téměř třetina (43 092 obyv.) na obyvatelstvo vlastního kraje. Téměř čtvrtina (27 621 obyvatel) pak na obyvatelstvo, které trvale žilo v pohraničních územích okresů i za okupace. Z Plzeňského kraje odešlo do pohraničí ostatních krajů 54 759 obyvatel, z druhých krajů se však podílelo na dosídlování Plzeňského kraje jen 49 364 obyvatel, tedy o 10 % méně než se jich vystěhovalo. Shrňeme-li vše co bylo v rozboru konstatováno, pak docházíme k těmto závěrům: Noví osídlenci přicházeli do pohraničních okresů Plzeňského kraje: a) Vraťme se především obyvatelstvo, které v okupovaných oblastech bylo domovem a v roce 1938 muselo tato místa opustit; tedy zvláště do míst s početnou českou menšinou jako např. na okresy Domažlice, Přeštice, Horšovský Týn, Stod, Plasy, Sušice. b) Část obyvatelstva zvláště na okresech Domažlice, Stod, Stříbro, Sušice, Horšovský Týn, Klatovy, Plzeň trvale žila ve svých obcích i za okupace. Zvláště silně zastoupené české obyvatelstvo bylo při hranicích celého okupovaného území, zejména v okresích Domažlice, Plzeň, Přeštice. c) Největší počet nových osídlenců je z řad obyvatelstva vlastního okresu jako je tomu u okresů Klatovy, Sušice, Plasy, Domažlice, neboť osídlenci dobře znali místa, která osidlovali. d) Mnoho nových osídlenců přicházelo z obdobných důvodů také ze sousedních okresů jako např. z Domažlic na Horšovskotýnsko, z Přešticka na Stodsko, z Plaska na Stříbrsko, z Rakovníka na Plasko. e) Na osídlování Plzeňského kraje měly — vedle vlastního kraje — podíl především kraj Českobudějovický (okresy Strakonice, Milevsko, Písek, Týn nad Vltavou, Prácheň, České Budějovice, Tábor, Třeboň), vedle Prahy-města pak kraj Pražský (okresy Příbram, Hořovice, Rakovník, Praha-venkov-sever a početně i další okresy), kraj Jihlavský (okresy Ledec nad Sázavou a Humpolec a též početně i další okresy). Z ostatních krajů byl pak ještě větší příliv obyvatelstva z kraje Pardubického. Souhrnně mělo určitý podíl na osídlování pohraničí Plzeňského kraje i Slovensko.

Obyvatelstvo Plzeňského kraje se podílelo na dosidlování pohraničí jiných krajů: Karlovarského kraje; především okresy Plzeň-město, Rokycany, Plzeň-venkov, Kralovice (Plasy), Klatovy, Blatná, Přeštice; Ústeckého kraje; především okresy Rokycany, Plzeň-město, Blatná, Plzeň-venkov, Kralovice (Plasy), Klatovy; menším podílem přispívalo k osidlování Libereckého kraje (okresy Plzeň-město, Rokycany a rovným dílem okresy Klatovy, Plzeň-venkov a Blatná) a Českobudějovického kraje (okresy Plzeň-město, Plzeň-venkov a sousední okresy Blatná a Sušice). Podíl obyvatelstva Plzeňského kraje na dosidlování pohraničí ostatních krajů je vcelku nepatrný.

Význam z a m ě s t n a n o s t i v první osidlovací etapě Plzeňského pohraničí, jak zřejmo z rozboru, určoval hlavní směr příchodu i odchodu nových osidlců do pohraničních okresů Plzeňského kraje a z Plzeňského kraje pak i do ostatních krajů. Směr osídlení byl určován tedy charakterem okresu. Obyvatelstvo z průmyslových okresů hledalo pracovní příležitost v průmyslových oblastech, ze zemědělských okresů opět převážně v zemědělských okresech. Významné vlivy zaměstnanosti v osidlování pohraničí Plzeňského kraje jsou patrné: a) Pohraniční okres s vyloženě průmyslovou zaměstnaností je okres Stod, zabrané části okresů Plzeň (venkov i město) a Přeštice. Tyto okresy neměly prakticky žádné problémy s osidlováním, neboť byl relativní dostatek pracovních příležitostí; b) pohraniční okresy Klatovy, Sušice, Domažlice jako okresy průmyslově zemědělské měly v podstatě potřebu pracovních sil v průmyslu snadno doplněnu z vlastních zdrojů, proto přijímaly převážně zemědělské osidlence. Obdobně tomu bylo u okresu Plasy, který byl do jisté míry s malou převahou zemědělské zaměstnanosti, mnoho obyvatelstva však bylo pracovně vázáno na průmysl Plzně, c) pohraniční okres Stříbro potřeboval pracovní síly jak do zemědělské výroby, tak i do průmyslu. Proto se na jeho osidlování podílejí nejvíce i průmyslové okresy Plzeň-venkov, Plzeň-město a Rokycany; d) pohraniční okresy Tachov a Horšovský Týn jsou okresy vyložené se zemědělskou převahou, s malým průmyslem, a proto bylo osidlování rozloženo na všechny vnitrozemské okresy (vyjma sousedních okresů u Horšovskotýnska). Je patrna i určitá diference v zemědělské výrobě, tak např. z okresů Horažďovice a Přeštice odchází více zemědělského obyvatelstva na okres Horšovský Týn s obdobnými zemědělskými výrobními podmínkami. Naproti tomu z rybníčnatého Blatenska a Brdska (Blatná, Rokycany) a Pošumaví (Klatovy a Sušice) odcházejí na okres s podobnými přírodními poměry — na Tachovsko. Stejně jevy lze sledovat i u ostatních pohraničních okresů s převažující zemědělskou zaměstnaností; e) relativně nejméně se snížil počet obyvatelstva ve větších průmyslových střediscích kraje: Plzeň — 7,15 %, Klatovy — 6,05 %, pouze Domažlice — 20,29 %, jen Rokycany + 1,38 %. Vše ve srovnání k roku 1930, ovšem nebere se v úvahu přirozená koncentrace do průmyslových středisek.

Obyvatelstvo Plzeňského kraje osidlující pohraničí jiných krajů postupovalo při své volbě obdobně: Převažující průmyslová zaměstnanost v Plzeňském kraji podmiňovala směr především do krajů s pracovními příležitostmi v průmyslu. Nejvíce obyvatelstva odcházelo mimo kraj právě z průmyslových okresů nebo z okresů s převažující průmyslovou zaměstnaností. Na Ústecký kraj proto nejvíce z okresů Rokycany, Plzeň-město a venkov, avšak také z ostatních okresů, nenacházelo-li obyvatelstvo doma dostatek pracovních příležitostí, např. z okresu Blatná a dalších. Stejně je tomu i s osidlováním Libereckého kraje. Směr osídlení do Karlovarského kraje byl celkem vyrovnaný, úměrný možnostem okresů, dílem do průmyslu, dílem do zemědělství a ostatních povolání.

Věkové složení a růst obyvatelstva se uplatňovalo: Věkové složení je příznivěji rozvrženo vzhledem k osídlencům produktivního věku na pohraničních, zvláště z větší části osídlovaných okresech (Tachov, Horšovský Týn, Stříbro). Vysoký počet dětí a nízký počet osob starších 50 let ukazuje, že dosídlování pohraničních okresů bude z velké části postupovat přirozenou cestou, přebytkem z přirozeného přírůstku obyvatelstva. V neprospěch vnitrozemských, zejména zemědělských, okresů se zvýšil počet osob starších ročníků a snížil se počet lidí produktivního věku a v důsledku toho se snížil i počet dětí nejmladšího věku. Lze z toho vyvozovat, že hustota obyvatelstva v zemědělských okresech bude stagnovat nebo vzroste jen málo, naproti tomu v pohraničních okresech, zvláště se stoupající průmyslovou zaměstnaností, bude naopak stoupat rychleji. Vzrůst průmyslu a výrobní změny v zemědělství budou podporovat soustřeďování obyvatelstva kolem větších obcí. Přebytek žen se projevil ve všech vnitrozemských okresech. Vyrovnaný stav byl celkově v pohraničních okresech s převládající zemědělskou zaměstnaností. Více mužů než žen bylo pouze na okrese Tachov a v pohraničí okresu Sušice.

Motivy, které vedly k osídlování pohraničních oblastí Plzeňského i ostatních krajů, jsou v podstatě trojího druhu a působí velmi často souběžně.

1. **Morální**, zvláště vlastenecké pohnutky, smysl pro povinnost a odpovědnost k nově se upevňující republice a formující společnosti, což lze spatřovat především a) v pomoci pohraničí vyřešit a zdolat všechny potíže s dosídlováním, odčinit vinu fašistů, a to bez ohledu na vlastní zájmy (kromě malé skupiny kořistníků); b) ve velkém návratu bývalých obyvatel pohraničních okresů, kde z morálních pohnutek se značně uplatňuje i láska ke svému kraji, zdůrazňovaná zaměstnáním v této oblasti atp.; c) návrat reemigrantů do vlasti; d) pomoc občanů slovenské národnosti.

2. **Hospodářské** podněty, snaha najít příhodné zaměstnání s určitými perspektivami, jak to bylo v podstatě charakterizováno při sledování zaměstnanosti a směrů osídlování. Vnitrozemí Plzeňského kraje, převážně průmyslové s přirozenou koncentrací kolem několika středisek, což bylo zesíleno okupací a válečným průmyslem, mělo relativní nadbytek pracovníků v průmyslu. Obyvatelé z venkova, totálně nasazení jak ve vnitrozemí, tak i v Německu, se vraceli do svých domovů. Velká část jich dříve pracovala v zemědělské výrobě, avšak na vesnici nebylo tolik vhodných pracovních příležitostí a dostatek půdy jako v pohraničí. Značný počet z nich se nechtěl poutat k práci v zemědělství a hledal proto také práci v průmyslu. Mladí lidé, totálně nasazení, volili své životní povolání.

3. **Sociálně hospodářské** podněty, a to především bytová otázka, která byla všude ve vnitrozemí obzvláště svízelná, opět zesílená okupací, válkou a skutečností, že během války se nové byty nestavěly a staré neudržovaly. Bytovou otázku řešili obyvatelé, bydlící dříve v pohraničí návratem do svých domovů. Dále občané, kteří byli v totálním nasazení mimo domov a v průběhu let uzavřeli manželství a měli eventuálně i děti. Potom pracující ve městech a dělnických obcích, kde byla bytová situace zvláště velmi těžká, neboť se vzrůstajícím průmyslem nerostla úměrně obydlí pro zaměstnance. Konečně venkovské obyvatelstvo, které v důsledku války a zejména přechodným zařazením do organizované práce v průmyslu dosahovalo větších výdělků a tím stoupaly i jeho nároky na bytovou kulturu.

V závěru nutno konstatovat, že první etapa osídlování pohraničí Plzeňského kraje svou historickou úlohou splnila. Hospodářské problémy byly postupně ře-

šeny v dalších letech především organizovaným dosídlováním těchto okresů. V daleko menší míře bylo zapotřebí pomoci na okresech Sušice a Stod, a to jen na některých pracovních úsecích. Rozdíl mezi pohraničím v prvních letech byl soustavně odstraňován díky vytrvalosti obyvatelstva, hlavně osídlenců z první etapy osídlování, u nichž je třeba zvláště vyzdvihnout morální popudy jejich trvalé práce, zajištění rozvoje této oblasti a jejího podílu v celonárodní výstavbě socialismu. Údaje našich hospodářských plánů ukazují perspektivně postupné vyrovnávání jakýchkoli rozdílů mezi pohraničím a vnitrozemím, což lze v nejbližší době očekávat.

SETTLEMENT OF BORDER DISTRICTS IN THE PLZEŇ REGION IN 1945—1947

The author treats of the settlement problems that proved to be most ticklish in the border districts of the Plzeň Region, during the first years after World War II. As a result of the Jalta and Potsdam Conferences, German population — living in border districts of Bohemia and voting for the Nazi Germany — was transferred to Germany. The author discusses the national structure of population in the bordering districts, stressing the fact that the German population in the majority of the so-called border districts formed a national minority, whereas the number of Czech inhabitants kept on increasing continuously. The re-settlement by Czech people of industrial districts met with no special difficulties. The decrease in the number of inhabitants exercised in no way any bad influence upon the economy of the districts. Temporary difficulties were successfully overcome. On the contrary, the decreased number of inhabitants helped to balance the economic basis, especially in mountainous areas. Most inhabitants came from the inland parts of the districts or from other inland districts of the territory. The industrial district of Plzeň supplied workers to the Karlovy Vary, Ústí nad Labem, partly also Liberec and the České Budějovice Regions. To the border districts, before all, returned those who had to leave their homes there in 1938, Czechs and Slovaks returning after many years abroad to their country, and, finally, many young people that were forced to work during the war (in the so-called „Total-Einsatz“) in Nazi Germany. All those are still young, mentally as well as physically fit to take an active part in industrial as well as agricultural construction, and a high birth-rate helps to balance the otherwise lower number of inhabitants.

NÁRODOPIS SLOVANŮ PODLE ANONYMNÍ GEOGRAFIE OD TZV. BAVORSKÉHO GEOGRAFA

Původ, rozbor a zhodnocení pramene

Vnější znaky určují stáří památky do století ne-li 12., jak míní Kucharski, tedy určitě 11., jak posledně odhadl J. Šebánek (13, p. 15). Také Dobrovský považoval popis za plod poloviny 11. stol., Šafařík správně rozlišil dochovanou písemnost jako památku z konce 11. stol., ale sepsání kladl mezi léta 866—890; Zakrzewski přibližně do doby o půl století starší. Již Zeuss, Lelewel (9), Králíček, Zakrzewski, Brückner, Kucharski, Labuda a Horák (7) rozlišovali tři i více částí popisu, věcně je datující převážně do 9. stol. Vnitřní znaky písemnosti pomáhají určit původ a stáří jejích složek; zřetelně byly až později sepsány ve výslednou kompilaci Anonymní geografie. Badatelé dosud věřili (věřít) v původnost úvodní věty jako nadpisu pramene, třebaže jisté pochybnosti proti jednotě skládání vyslovovali. Nemístná důvěra v úvodní větu jakoby nadpis svedla na scestí kritické pracovníky až tak daleko, že vylučovali lokalizaci kmenů, např. balkánských Moravanů, do končin od Dunaje na jih, protože pramen — prý — mluví výslovně jen o kmenech severně od této řeky (7, p. 22—23). Latinský jazyk prokazuje, že jde o dílko západního původu. Slovanšské i germánské pozůstatky tvarosloví naznačují, že sepisovatel znal oboje jazyky nebo přejímal zprávy od Slovanů i Germánů. Většina názvů má ovšem slovanské kořeny a namnoze — přes latinizaci — dokonce slovanské předpony a koncovky. Nutno připamatovat, že rukopis byl zpracován cizincem až v 11. stol., takže mohl setřít nejednu nosovku nebo jiný znak starších forem slovanských jazyků; na druhé straně bezděčně prokazuje stupně a diferenciaci jazykového vývoje, o němž pojednal souborně již Šafařík (17) zvláště o řeči polabské (p. 110—112) a lužickosrbské (p. 104—110).

1. — Po předběžném vyloučení úvodní věty považují za nejstarší, původní a nejcennější část první, odstavec s třinácti jmény kmenů (poř. čís. 1.—13.); naznačovali tak již předešlí badatelé. Popis v této části vykazuje nápadnou slohovou jednotu s charakteristikami kmenů podle počtu jejich hradů, vcelku věrohodnými. Jen styl věty o druhých Moravanech (p. č. 13.) vzbuzuje dojem dodatečného vpisu. Následující věta zřejmě uzavírala celý původní výkaz kmenů, sousedících bezprostředně s Dány a ostatními Germány: *Istae sunt regiones, quae terminant in finibus nostris.* — Mapa zde načrtává osnovu, podle níž autor koncipoval první odstavec. Vycházel od známého k neznámému, nezáměrně od severu k jihovýchodu, tj. od Dánska a nejbližšího baltského přímoří a ústí Labe nejprve do oblasti jezer a potom dále na jih k Srbům a Lužičanům; od nich ještě jižněji ke kmenům středoevropským a skončil podunajskými Bulhary. Jak zmíněno, asi dodatečně byla vsunuta zpráva o druhých Moravanech, prvotnímu autorovi možná vůbec neznámých, protože nejvzdálenějších, na Balkáně. K menším nejasnostem patří některá jména kmenů, neboť znějí málo slovansky (Smeldingon, Hehfeldi, Behaimare), a neurčitost počtu Bulharů. Vcelku první odstavec vystihuje situaci v druhé polovině 9. stol. Je pozoruhodné, že tato část etnografie nebyla doplňována, leda zmínkou o druhých Moravanech.

2. — Opakem je druhá čili střední část popisu (p. č. 14.—47.). Trpí slohovou nejednotností a nevěrohodností: U „Attorozi“ vypadla jednotka „civi-

tates“, u „Thadesi“ a „Sittici“ se píše „urbes“, třebaže prameny z těch dob rozlišovávají přesně „civitas“ od „urbs“; u „Zeriuani“ se mluví výslovně o „regnum“; jména kmenů jsou latinizována nedůsledně, jsou komolena až do nesrozumitelnosti; ba opakují se ne-li v této střední části pramene mezi sebou (např. Attorози-Aturezani), tedy se jmény v druhých dvou částech. Výklady jmen zavadávají příčinu k rozmanitým dohadům, jež si odporovávají nejen filologicky, ale právě zeměpisně a historicky. Zvláště nevěrohodné jsou údaje vysokých počtů hradů (Stadici 516, Glopeani 400 nebo i více); a jinde zas nedostatek těchto údajů docela: U „Sittici“ se píše jen obecně, že to je nezměrná krajina s množstvím obyvatel a velmi pevnými hrady, u „Zeriuani“ se vykládá, že to je krajina rozlehlá tak, že z ní pocházejí všechny slovanské kmeny, ale přes tuto závažnost není ani tento kmen určen blíže polohopisně.

Výklad názvů a zeměpisné umístění kmenů podle druhé části geografova popisu je nejobtížnější. Zdůrazňuji to a shoduji se s názory Brücknerovými a Králíčkovými, pochybuje o nejednom výkladu jmen, jež byly napsány v českých a polských studiích i posledních. Horák-Trávníček (7, p. 23 anásl.) shrnuje názory leckde velmi protichůdné a nevěrohodné: Až do dolního Podunají umísťují „Phesnuzi“, ještě východněji „Serauici“, „Neriuani“ prý připomínají podobný název „Zeriuani“. Turek (18, p. 49 anásl.) vykládá naprosto chybně již z prvního odstavce pramene odvozené „Behaim“ jako Bechyňsko a z třetího odstavce „Besunzane“ jako Pšovane a „Verizane“ jako Děčané, Lemuzi, Lučané, Sedličané; ve střední části Anonymní geografie správně vyloučil „Stadici“ i „Znetalici“ z českých oblastí. Rudnicki (14, p. 188 anásl.) traduje zastaralý názor o „Stadici“ jako o kmenu v severozápadních Čechách, i „Znetalici“ umísťuje sem nebo do Lužice; pro „Milzane“ z třetí části popisu Rudnicki nezná věrohodnější jméno Měličané, z téže části chybně vykládá „Lupiglaa“ aj. Domnívám se, že ve střední části Anonymní geografie jde nejspíše o kmeny pomořanské a východní. Za určité považuji Východní Obodrity jako usedlíky v Pobaltí, neztotožňuje je s kmeny na Balkáně (leda jako jmenovce). Podle Spala (16) „Glopeani“ jsou Gopljané kolem jezera Goplo, jako „Zeriuani“ prý jsou Svirjané kolem jezera Svir; „Busani“ jsou Bužané v povodí Bugu. „Zabrozi“ rozumím jako pravděpodobné Záporožce, ovšem i Zábrodce, což mohlo být u různých řek. Zmínka o rozlehlosti území Prusů nemusí být pozdější vpis, neboť ji mohl napsat severoněmecký autor, který znal nizozemské pobřeží s Emží; Emží v Rakousku nelze uvažovat, třebaže i ona jest jmenována např. v celním řádu někdy z let 903—906.

3. — Třetí, závěrečná část popisu je jasnější; některá jména z ní byla dočtena vpředu. Podává vědomosti o oblasti, která byla dalšímu novému autoru pravděpodobně bližší, ostatně i menší a tudíž určitější: O Slezanech a jiných kmenech na území přibližně nynějšího Polska (p. č. 48.—57.). Nový spoluautor pramene částečně napodoboval první část rukopisu osnováním pořadí kmenů také ve dvou-třech pásmech i umírněností o počtech hradů. Nevíme, zda vědomě či nevědomky rozvíjel údaje z první části zvláště o Srbech, tj. zda je upřesňoval podle nového stavu; mohlo by to platit též o kmenech na východě. V tomto smyslu třetí část Anonymní geografie může přispět k osvětlení některých nejasných údajů, jež trčí ve střední části rukopisu. V třetím odstavci jsou podávány doplňky patrně podrobnějšího i novějšího uspořádání, asi ze začátku 10. stol.

Z celého popisu je nejmladším úvodní nadpis, což považuji za zjištění nové a závažné. „Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii“ je předesláno neorganicky jako nadpis seznamu kmenů, které jsou v něm

seřazeny právě opačným směrem. Takový nadpis mu mohl být nadepsán teprve potom, když se popis — ba lépe: popisy! — dostaly ze severních oblastí germánských do Bavorska. První část zeměpisu se sama hlásí k svému původu někde u hranic země Dánů, také další části etnografie mohly vzniknout někde tam nebo ve středním Německu. Severský původ jest nejnápadnější nejen řazením kmenů od severu k jihu, ale i tím, že z opačné strany — balkánské — zná kmenů nejméně a neurčitě, jmenovitě Bulhary, oboje Moravany, Behajmy již střeoevropské. Geograf či etnograf vskutku bavorský by seřazoval kmeny od Dunaje k severu a znal by národopisné poměry a vztahy ve svém sousedství, v horním Podunají a Povltaví lépe než v dolním Polabí. Nepředpokládejme ani u nejvzdělanějších mnichů v 9. a 10. stol. vytříbené představy zeměpisné, tím méně geodetické, nýbrž jenom obecně národopisné. Geograf zvaný bavorský nápadně neví nic o sousedech Bavorska v 9. stol., ani o (pozdějších) Přemyslovcích, Slavníkovcích, ani o Velké Moravě. To vše usvědčuje Anonymní geografii z nepůvodiště u Dunaje a z neúplnosti. Ta zřejmě vedla k tomu, aby byla geografie dopisována, ale dopsána nebyla: Nečteme v ní např. o Česích, ani o Polácích; snad k tomu spolupůsobila okolnost, že doplňovaná geografie bezděčně zachovávala původní koncepci popisu Slovanů především nejsevernějších a nejzápadnějších. Nejde tedy o popis Slovanů severně od Dunaje, nýbrž o výkaz kmenů a počtů jejich hradů od Dánska na jih a východ. Popisovali je anonymní etnografové dánsko-němečtí podle informací od slovanských zpravodajů. Až později v Bavorsku předeslali úvodní větu, provedli konečnou redakci a vyhotovení nynějšího pramene-památky. Toto vysvětlení jejího vzniku odstraňuje zbytečné kombinace a komplikace a činí Anonymní geografii věrohodnější tam, kde jí patří po zásluze důvěřovat nejvíce: v národopisu severozápadních Slovanů polabských a pobaltských. Je to dílko od několika anonymních autorů, Anonymní geografie o západních Slovanech zvláště.

Anonymní geografie vyniká soustavností, koncipovanou národopisně zeměpisně, a tím, že byla později doplňována. Geografie nebyla úplnou už ve svém prvotním, kratším znění relativně nejspolehlivějším, tím méně nezachycuje bohaté změny, k nimž došlo v průběhu 10. stol. při celém Labi a odtud na východ. Když si Anonymní geografii v 11. stol. přepisovali do nynější formy, byl to už zeměpis z velké míry historický, ano více historie než soudobý zeměpis či národopis. Přes dobové nedostatky je to vzácný pramen, který podává národopisný obraz kmenů i národů slovanských, sídlících na území nyní německém ještě v 9. stol. a později; méně určitě skizzuje národopisné poměry jižněji a východněji. Dánsko-němečtí národopisci podávají o Slovanech při dolním Labi odjinud neznámé výčty jejich hradů jako jistých správních středisek a zástitě obrany a některé další poznámky, jež jsou důležité pro posouzení početní síly kmenů. Vzácnost pramene určuje též to, že jde o památku starší, než jsou další středověké kroniky a legendy, že tedy Anonymní geografie a etnografie uvozuje naše hlavní poznatky o pravěku a pohanství nejzápadnějších severních Slovanů v době před jejich historickým ústupem; je to pramen jedinečný v historicko-zeměpisné literatuře vůbec.

O rozsídlení Slovanů zvláště polabských

Zeměpisný a národopisný obraz lze rýsovat podle názvů kmenů, případně hradů. Skupiny předhistorických Slovanů se obvykle nazývaly podle povahy přírodních bydlíšť; proto z výkladu jmen kmenů můžeme zpětně kmeny umísťovat.

Nejsnáze se nabízelo pojmenování vody, u níž kmen žil, tj. živil se. Například z lutického svazu se podle řek nazývali Pěňané (Zapěňané, Čřezpěňané) i Varnové a jednoduše Řečané jako Mořičané a Ukrové a Havolané neboli Vobolané, pozdější Stodorané, dále dvojí Moravané, ovšem Vislané, Bužané aj. Podle malého moře-jezera známe dvojí Mořičany, podle polohy nad jiným jezerem se snad zvali Lukolané i Gopljané aj.; nejspíše mělčiny daly jméno Mělčanům a několi-kerým Obodritům (brodit, srovnej Obríství u Mělníka). Podle jiných poloh byli zváni Dolenci, tj. Nižňané, jako Daleminci, pozdější Glomači; Lužičané jsou jménem příbuzní Lužanům i Lučanům, jméno Hliňanů je téhož kořene jako našeho Hlinska-Hlíny, Opolané připomínají opolí či opálená sídliště, Chýžané byli zváni též podle svých obydlí; sem patří též jméno kraje Podlesí a „Priegnitz“ po Břežanech od slova břeh. Speciální Věteníci, jindy zvaní Bičenci, měli jméno podle toho, že střežili pomezí na středním Labi. Porůznu uvádění Drevané bývali obyvateli patrně dřívějšími, staršími, nebo i lesními. Kmenové svazy byly zvány příznačně a výstižně podle své nejnápadnější vlastnosti, velikosti: Veleti a Bulhaři. Veletům či Veltům říkali také Lutici; jejich bojovná litost byla vzbuzena jejich sebeobranou proti všem. Pozdějším sjednocováním a připojováním kmenů jména velkých překrývala jména menších kmenů. Vědomosti Anonymní geografie a raně středověkých kronikářů se udržovaly živé a s oblibou se jich používalo k výkladem názvů zaniklých Slovanů. Zejména upozorňují na vlastivědné dílo staré přes čtvrt tisíciletí, třebaže je psáno protislovansky Mikulášem Henneliem z Hennenfeldu, *Silesiographia renovata* I. p. 77—78, 80—81.

Ex 1. — Z první části geografie vyplývá nejvíce věrohodných poznatků. a) — Nejsilnějším severním svazem slovanským v 9. stol. bývali Veleti či Lutici, živící se převážně ještě lovem, zvláště ryb. U nich stávala a slovanskými poutníky jako ústředí byla navštěvována posvátná Retra (pův. Radhošť, Radagošć). Veleti bojovali v čele obrany proti Sasům, měli podle Anonymní geografie nejvíce hradů, 95, a jejich území bylo rozděleno ve čtyři oblasti: chýžanskou, pěňanskou, dolenskou a retarskou. Početní, hospodářská a vojenská převaha — nikoli jen lita sebeobrana — byla obdivována ještě v druhé polovině 10. stol. Předpokládáme-li v jejich pobaltské oikumeně hrady převážně blatné, v močálech, kolem jezer a při moři, přibližně po 5000 obyvatel v zázemí průměrně, ukazuje počet hradů národ dobře půlmiliónový. Klíč mých odhadů podporují také představy polských historických demografů; odhadují v polovině 10. stol. např. pro Volyn 8—10 000, pro Štětín 3—6000 a pro Poznaň a Hnězdno po 4000 obyvatel (4). Sousedy Veletů byli baltští Obodrité severní; ti patrně byli již v sebeobraně nalomení bezprostředností germánských Dánů a Sasů, s 53 hrady se blížili jen polovičnímu počtu Veletů; leda východní Obodrité mohli být četnější, pokud lze pramenu věřit. Ještě menšími, protože odstěpenými nebo přechodnými kmeny bývali Hliňané s 7 hrady, Věteníci, Smolinci a Mořičané s 11 hrady, Havolané s 8 hrady. Všichni mohli čítat něco přes 100 000 příslušníků. Další historické prameny uvádívají veletské, obodritské a ostatní kmeny pod společným názvem Veletů či Luticů. V 9. stol. čítávali dohromady pravděpodobně kolem 750 000 nebo i více příslušníků společného jazyka, bydliště, živobytí a osudu. Byli tísnění Sasy, Dány a Poláky. Retra byla vyvrácena asi roku 1127, východnější Rujana roku 1168 a Volyn roku 1177 (1, 15).

Druhým a více vnitrozemským svazem slovanským bývali polabští Srbové včetně Daleminců a jiných menších kmenů srbských, srbsko-lutických a srbsko-českých. Pramen nejmenuje polabské Drevany, známé již od 7. stol., kdy se kníže Dervan poddal Sámovi, a přeživší až do počátku novověku (17, p. 111, 11, III., p. 177). Tím spíše Anonymní geografie nezná vzdálenější a svérázné

kmeny v horním Posálí nebo ve východním Ponisí. Jako u Veletů ani u Srbů nebývalo sídlení plynulé: Srbské obyvatelstvo bylo rozsídleno více kolem náhorních hradů, tj. pevněji a trvaleji. Byli to pravděpodobně polousedlí pastevcí, zakořeňující se již jako zemědělci. Plodnější půda — více než neklidné moře a nehostinné oblasti severní — dovozovala hustější zalidnění. Proto tu odhaduji pomocný koeficient hustoty zalidnění kolem jednoho hradu o tisíc i více osob větší. Prokazuje se výskytem raně středověkých osad zemědělských, zde hustějších než na severu. Kolem 64 hradů srbských, daleminských a nejmenovaných propočítávám proto přibližně přes 500 000 Srbů, vyděluje z nich např. na Dalemince opodál českých hranic asi 100 000 příslušníků. Příznivější historický vývoj, hlavně opora o příbuzné Slovanů na horním Labi posilovala Srby více než lýtý odpor Veletů nejen za Sáma, ale výslovně od 10. stol. (1). Je pravděpodobné, že mezi usedlými a polousedlými Slovanů se pohybovali domácí i cizí nomádi. Mohlo se stát, že takoví cizinci zde vynikli jako politický činitel, arci dočasně.

Známý arabský cestovatel Ibráhím ibn Jákúb (z let 965—966) včetně Massúdiho (zemřel 956) vzpomíná staršího vývoje Slovanů méně známými slovy: „V dávných dobách byli sjednoceni pod jedním králem, jehož titul byl Máchá. Ten byl z kmene zvaného Velítábá, a tento kmen je u nich ve velké vážnosti. Pak se však dostali mezi sebou do rozepří a zanikl jejich stát. Jejich kmeny utvořily různé skupiny a nad každým kmenem vládl zvláštní král...“ (9, p. 51 až 52, 8). Titul nebo jméno krále dávných severních Slovanů se čítává různě: Máchá, Maha, Mahák, Mágak, Magek, Madjek, Miha, Mího, býval to vladař Velitů. Domnívám se, že tento titul či jméno patří vysvětlit z madh-, orient. mág, neboť po slovansku se mu říkávalo Veliký, Velký, což plně odpovídá pozdějšímu Vjačeslav (tj. Větší-slove), Václav, Vanko, i Boleslav, Bolko, ba i Priemko, tj. Přemysl, První-slove, i Samko neboli Sámo. Byl to v kmenu muž První, protože Největší. Po veletském praotci Velikém neboli Máchovi (vzpomeňme na Karla i Ottu Velikého) nesli shodně podobná jména a tituly vladaři jiných západních Slovanů, — aniž bychom mínili ztotožňovat ty osoby samotné: český Sámo i Přemysl, časté jméno Boleslav u Čechů a Poláků z těch dob.

Arabský cestovatel a politik si musel přepisovat jemu neobvyklé názvy do arabštiny, komoliv je notně. „Marmané“ jsou Normané čili Dánové, „Sabrádá“ buď Obodrici nebo Stodorané, „Hajravás“ asi Charvaté, „Saksín“ jsou Sasové atd. Nás zajímá záznam „dále kmen zvaný Serbín, a ten je ve velké vážnosti“, a nejpozoruhodnější popis politických útvarů uprostřed šedesátých let 10. stol.: „Nyní mají čtyři krále: krále Bulharů, krále Bújislava, vládce Frága, Bújima a Kráková, dále krále Meško, vládce severu, a Nákúna na nejzazším severu. Se zemí Nákúna sousedí na západě Saksún a část Marmánů. V jeho zemi je laciná a jsou bohatá na koně, které jsou odtud vyváženy do jiných zemí.“ Neboli bohatá a lidnatá země lutických Veletů budila údiv arabského pozorovatele, cestujícího koňmo, neméně než země česká. Panovník nejsevernějšího slovanského státu Nakon (vládl v letech 954—967) byl přinejmenším rovnocenným vladařem polskému knížeti Měškovi (I., kolem 960—992), českému knížeti Boleslavovi (II., 929—967) a knížeti Bulharů (Petrovi, vládl 927—969); Srbové v té době samostatnost neměli. Malá spolehlivost názvosloví vyniká např. v násilném přizpůsobení jména českého knížete Boleslava na Bújislava k názvu země Bújima (z Behajm).

b) — Další kmeny ve střední Evropě popisuje Anonymní geografie sporadicky. Behajmové s 15 hrady čítali jen kolem 100 000 příslušníků, což samo naznačuje, že nemohlo jít o obyvatele celých pozdějších Čech: Pramen vůbec ne-

zahrnuje kmeny usídlené ve východních a jižních končinách nazývaných později českými. U sousední země moravské zaznamenává hradů ještě méně, 11, kol nichž mohli sedět jen obyvatelé úvalu vlastní řeky Moravy. Negativní svědectví však přece mluví kladně o vývoji v českomoravském území v tom smyslu, že před polovinou 9. stol. západní pozorovatelé zde neznali jiný útvar národopisný nebo státoporný, než tradiční Behajmy; tedy výslovně ani Čechy s Přemyslovci, ani Charváty se Slavníkovci. Z toho lze vyvozovat, že počátky českého knížectví — jakož i knížectví slavníkovského — nemohou být historicky starší než až od konce 9. stol. Plně to souhlasí s dosavadními výklady počátků české státnosti a vzdělanosti, jak je podali J. V. Šimák, J. Schráníl, J. Eisner, J. Filip aj.

K tomu bychom mohli opět zeměpisně rozebírat další dobovou zprávu, tzv. zakládací listinu pražského biskupství k roku 973, a provést srovnání s Anonymní geografií a arabskými cestopisy. Anonymní geografii se podobá v tom, že vyjmenovává nejvíce i spolehlivě kmeny na západním pohraničí, pravděpodobně behajmském, kdežto větší část země zná jen povšechně; o jižních krajích skoro mlčí. S arabskými cestopisci se shoduje. Jmenuje jako poddané pražského biskupa — což však nemusí být zcela shodné s nadvládou Přemyslovců — Sedlčany, Lučany, Děčany, Litoměřice, Lemuze, potom Pšovany, Charváty jedny a druhé, Slezany, Třebovany, Poborany, Dědošany sousedící s Mělčany, dále Krakovsko a území daleko na východě po řeku Bug, Styr, k pohoří Tatry, k řece Váh a po sousedství s Maďary na Dunaji a s Bavorsy. Zásadní pojetí latinské svádí ke srovnání s Anonymní geografií. I ty hrady lze doplňovat, něco napovídá Kosmas výčtem hranic Slavníkovska k roku 981: „Contra Teutonicos orientales has urbes habuit terminales: Chynov, Dudlebi, Netolici, usque ad mediam sylvam“ a výslovně „contra Bohemiam“ potok Surinu tj. Zubřinu u Domažlic a horu Osek v Brdech na Příbramsku (12). Prostírávala se tedy prvotní „Bohemia“ čili území někdejších „Behajmů“ od hranic slavníkovsko-charvátských na západ. Tím máme potvrzeno, že Behajmové v Anonymní geografii zaujímal jenom menší část pozdějších Čech, nejspíše jejich západ s Poohřím a snad i horní Pomohání. Úhrn obyvatel v celých pozdějších Čechách čítal podle představ archeologů i historiků asi 450 000, na Moravě asi 200 000 a v rozsáhlejší Slezsku s Lužicí, pokud se časem dostaly k české koruně, snad 350 000 osob; dohromady kolem 1,000 000 obyvatel na území rodícího se českého státu koncem 1. tisíciletí n. l. (2, p. 75).

Tato exkurze má širší účel než načrtávat zeměpis Čech a českých zemí v 10. stol. Na konkrétní oblasti jako příkladu se ukazuje, že Anonymní geografie není úplná právě o území ve svém údajném sousedství, jak již bylo vyčteno. Kdyby to byla geografie bavorského původu, znala by aspoň v dodatečných vpisech — ne-li koncepcí — na území historických Čech přibližně 50 hradů, nikoli jen 15, a na území historické Moravy aspoň 25 hradů, nikoli jen 11. Odhadní klíč 9000 kmenových příslušníků kolem jednoho útočištného střediska průměrně v 10. stol. by zde nemusel zavazovat — viz geografovo odúvodnění malého počtu hradů v Bulharsku naopak velikým počtem bulharského obyvatelstva. Naším archeologům jistě není obtížné takové hrady určit, byť nikoli beze zbytku pochyb; mnohé z nich vyjmenovává Turek a Filip (3, p. 330—333). Nám tu stačí celkové poznání, že Anonymní geografie znala česko-moravské území sotva z poloviny, že v sousedním Bavorsku ji v tomto nedostatku nedoplňovali ani o Čechách, ani o Moravě (Velké), a že západní svět se v 9. stol. díval na středoevropské Slovany tradičně skrze dávné Behajmy; neboli ani Čechové, ani Lučané, ani Charváty nebo jiní kmenové, ani jejich vladařské rody nebyly výraznými národopisně a politicky v 9. stol., ba ani na počátku 10. stol.

c) — O následujícím Bulharsku, tj. o Uhrách pramen říká, že je tam lid tak četný, že nepotřebuje hradů, kterých mají jenom 5. Pravděpodobně šlo o blíže neznámou oblast od středního Dunaje na východ a sever, kde hlavně nedostatek kamene a lesů nedovolil výstavbu většího počtu hradů, jak naznačil Mencl (10, p. 89). Kdyby odůvodnění v Anonymní geografii platilo vůbec, zbavovalo by nás dosavadního měřítka i důvěry ve správnost nastoupené metody odhadů a propočtů zalidnění: Avšak lepší metody a pramenů není. Povrchnost geografova-etnografova pohledu na Podunají je usvědčena také tím, že bulharský lid zčásti přece, přes zdůrazněnou početnost, vkrátku podlehl Maďarům; spolupůsobil k tomu patrně i nedostatek hradů. Konečně druzí Moravané, balkánští, vykazují 30 hradů. Má se jimi rozumět obyvatelstvo nejen v Pomoraví, ale i v Posáví a snad i nejedno sídliště další. Proto souhlasím s číslem třiceti hradů, ba dohaduji se, že jich bývalo ještě více: Anonymní geografie zná jižní Slovany nejméně. Mohlo jich být ještě více než severních Veletů. Vztahovat tyto druhé Moravany na kmen usedlý od naší Moravy dále na západ (13) nebo na východ (5), považuji za překonané.

Ex 2. — Méně nadějně saháme po druhé části popisu, týkající se východních Slovanů a ostatních národů. Kdybychom měli věřit v její národopisné a statistické údaje, stávalo by tu po odhadu chybějících počtů snad kolem 5000 hradů i více; to by nás zavedlo k fantastickému číslu 30 miliónů, ba ještě více obyvatel ve východní Evropě převážně slovanské. Zpravodajové nadsazovali autorům střední části popisu své údaje o počtech východoslovanských hradů zhruba či průměrně trojnásobně; pokud ovšem lze činit nějaké závěry z málo věrohodných pramenů a z dokladů tak křehkých, jakými zůstávají pouhé zkomoleniny kmenových názvů a neúplná a nevěrohodná čísla. Z jednotlivostí nás zajímají zvláště Svirjané („Zeriuani“), protože jejich vlast se označuje za původiště všech slovanských národů. Jsou-li to obyvatelé z okolí jezera Sviru, míní se tím krajina jistě rozsáhlejší, snad celá Bílá Rus ve významu historické Rusi Veliké a Nejstarší. Anebo i svirská oblast mohla být pravlastí Slovanů jenom ruských, jméno Svir se opakuje také v Pomohí a ve Slezsku (14, p. 188).

Ex 3. — Národopisný obraz z třetí části popisu o širém Slezsku vykazuje 202 hrady. Poněvadž tu můžeme předpokládat větší rozptyl sídel v nížinách od Poodří k Povislí, odhad 1,000 000 i více obyvatel je možný a pravděpodobný, zejména pro 10. stol. (Jakoby ubývání slovanského živlu v dolním Polabí i ve středním Podunají bylo vyvažováno jeho přírůstkem v končinách slezských a východnějších, nedotýkaných ani Germány, ani Maďary.) Částečně se překrývá s národopisným obrazem středoevropských Slovanů z prvního, staršího odstavce, i z popisu arabských cestopisců a tzv. zakládací listiny pražského biskupství. Třetí odstavec Anonymní geografie popisuje v podstatě státní území knížete Měška I., jak o něm později píše Ibráhím ibn Jákúb; což, tuším, dosud uniklo i polským badatelům (19, p. 79—84). Nepřímo naznačuje, že zrod polského státu je nutno datovat později než u Čechů, totiž až v průběhu 10. stol., a ovšem v omezeném smyslu slova „stát“.

Shrnutí a závěr

Tzv. Bavorský geograf, výstižněji Anonymní geografie a etnografie od dánsko-franckých národopisců, dokumentuje stav, vztahy a částečně vývoj západoslovanských kmenů severních na území od nynějšího Oldenburska, Meklenburska, Braniborska po širé lužické Srbsko, i jižněji a východněji, asi v polovině 9. stol. a nedlouho potom. Poskytuje jejich jména, přibližnou lokalizaci a zvláště

cenné počty hradů jednotlivých kmenů velkých i malých. To umožňuje odhadnout lidnatost aspoň rámcově u nejmocnějších Veletů-Luticů na $\frac{3}{4}$ miliónu, u Srbů asi na $\frac{1}{2}$ miliónu příslušníků; a další kmeny méně určité, nečítajíc nomády. Střední, největší část pramene o Slovanech východních je o něco mladší, různorodější a málo spolehlivá; většina údajů v ní zůstává nevysvětlitelná, ani údajům počtů hradů nelze věřit, jsou přemrštěné. Teprve závěr Anonymní geografie o kmenech ve Slezsku a kolem, pocházející asi ze začátku 10. stol., je určitější; odhadujeme z něho zaokrouhleně 1 milión obyvatel, částečně překrývá zprávy z první i druhé části popisu. Úvodní věta Anonymní geografie jest nejmladší, teprve z doby po přenesení popisu do Bavorska, kde byl přepsán do nynější formy až v 11. stol. již jenom jako historicko-zeměpisná památka. Dosavadní cizelování názvů jednotlivých kmenů má svou cenu zvláště filologickou; neméně patří rozvinout průzkum o souvislostech těchto slov s poznatky zeměpisnými a dějepisnými. Jako se opakují názvy Srbů a Charvátů, tím spíše z pojmenování nejedné řeky (např. malá řeka — Řeknice, různé Travné, Bystré atd.) z povahy krajiny mohly být shodně apelativně pojmenovány kmeny. Nejen dvojí Moravané a Obodrité, ale také Dolenci i Svirjané a Lužané se mohlo nazývat obyvatelstvo oblastí velice vzdálených, ale žijící v podobných přírodních podmínkách. Pozoruhodná jsou jména Obodrici-Bodrici, Opolané-Polané.

Za zkušební kámen k posouzení úplnosti Anonymní geografie aspoň o Slovanech západních je použito průzkumu národopisně historických poměrů v pozdějších Čechách. Popis ví o nich kuse, sotva z poloviny; Anonymní geografie nestačí, teprve pomocí archeologie a protohistorie odhadujeme pro celou zemi Českou, politicky sjednocenou průběhem 10. stol., kolem 50 hradů a necelý $\frac{1}{2}$ miliónu příslušníků; ti se nazývali obdobně podle povahy přírody, kupř. podle luk Lučané, podle pšenice-pše Pšované, nověji poosobně podle hradů Děčané, Litoměřici, i podle osobních vlastností obyvatel byli zvaní „hlúpohlaví“ Charvátí („Lupiglaa“). Koncem 1. a počátkem 2. tisíciletí byly všechny tyto kmeny přejmenovány vítěznými Čechy. Proto se též posunulo ústředí prvotního podřípského Česka z Budče do středu nových, na východ rozšířených Čech v metropol nad Vltavou; rozumí se až od 10. stol. natrvalo. S takovým výkladem souhlasí svědectví arabských cestopisců, tzv. zakládací listina pražského biskupství a prvotní legendy nesporně z 10. stol., tj. Kristiánovy prameny. Na území Čech nelze lokalizovat z Anonymní geografie ani Stadice, ani Netolice, ani Fraganeo[rum]; poslední patří vyloučit z Čech beze zbytku pochyb, někam do končin polsko-ruských (Varjažské moře).

Koncem 1. tisíciletí odvažujeme se odhadu a lidnatosti Slovanů zvláště západních přibližně takto: V Čechách 450 000, na Moravě 200 000, ve Slezsku 350 000, v Srbsku a Lužicích 700 000 a v Lutickém Velecku 800 000 lidí; dohromady kolem 2,500 000 nejzápadnějších Slovanů (6, p. 127; 2, p. 75). Přečázeli Kašuby, Mazury a jinými kmeny pobaltskými a pomořanskými v pozdější Poláky, i dále v Ukrajince, čítající kolem 3,000 000 příslušníků; v Podunají odhadujeme kolem 1,500 000 Slovanů, opanovaných Maďary a neslovanskou vrstvou původních Bulharů, a na vlastním Balkáně v Bulharsku i mimo ně asi 2,000 000 Jihoslovanů a ostatního obyvatelstva. Západních a jižních Slovanů dohromady mohlo být tedy téměř 10,000 000 neboli polovina všech Slovanů. Tvořili čtyři samostatné státy: 1. Velecký čili Lutický, 2. Polský, 3. Český, 4. Bulharský. — Na východě Evropy vedle slovanských Prusů žili Rusové a jiní kmenové a národové slovanští i neslovanští, ugrofinští, např. Varjagové, Finové aj. Odhad druhých 10,000 000 je přibližný. Anonymova Descrip-

tio Europae orientalis z roku 1308 zveličila záplavu Slovanů: „Notandum est autem hic, quod Rutheni, Bulgari, Racenses, Sclavi, Bohemii, Poloni et Pruzensi locuntur unam et eandem linguam, scilicet sclavonicam, ex quo patet, quod lingua sclavonica maior est et diffusior omnibus linguis mundi.“

Z našich propočtů vyplývá, že odhad 20 miliónů Slovanů jako přibližně 30 % obyvatelstva v Evropě koncem 1. tisíciletí je odůvodnitelný prameny přímými — mezi ně patří Anonymní geografie — i nepřímými, jako arabskými, latinskými i českými. Odhad je přiměřený počtu Germánů, asi 18 miliónů čili 25 %, a národů antických, kolem 28 miliónů neboli kolem 40 %; s potomky Praevropanů žilo v celé Evropě kolem 70 miliónů lidí. Němečtí badatelé přeceňovali podíl Románů a ovšem Germánů; čím by vysvětlili jejich pozdější relativní pokles? Boj severozápadních Slovanů realisticky charakterizoval už v 9 stol. vladař pohanských Sasů Widukind (zemřel roku 807) slovy: „Ve vlekém zápase za střídavého štěstí hledají jedni [tj. Germáni, pozn.] dalekou širokou nadvládu a ti druzí [tj. Slované, pozn.] buď svobodu nebo konečné otroctví.“

Skutečné příčiny byly věru složitější, než se dosud vykládá obvykle romanticky o markýzech Gerech. První lepší výklady se objevují teprve v současně době (1, aj.). Polabané přece přežili své otrokářsko-feudální utlačovatele až do novověku. Povážlivějším nebezpečím se stalo, že cizinci se mezi Slovany zmocňovali obchodu, organizace výroby a řízení veřejných služeb včetně duchovních. Založení biskupství ve Stargardě roku 968 — tedy před založením biskupství v Praze (!) — a to po přípravách dokonce od čtyřicátých let se stalo činem nikoli osamoceným a pouze náboženským. Nechybíme, když se domýšlíme, že ani Radhošť-Retra pohanská nebyvala jenom kultovním místem, nýbrž pravděpodobně živým tržištěm a dějištěm politických jednání severních Slovanů; a že veleckými a obodritskými přístavy proudila hospodářská krev, takže ovládnutí takových nástupišť ovlivňovalo život ve vnitrozemí. Pokud se Čechové politicky šířili podle Labe, chránili tím zájmy nejohroženějších Slovanů polabských; udržovali s nimi dávný spolek, „antiquum foedus“, jak se píše ke konci 1. tisíciletí (1, p. 59). Jakmile však byli Poláky vytlačeni, přivedilo to újmu osudnou slovanským Polabanům a Pobaltánům.

Proto patří zdůraznit praktické činitele zeměpisné, dopravní (námořní plavbu), obchodní (pozdější hanzu) a vůbec výrobně zemědělské; souvisely úzce s osidlováním i kulturní nadstavbou až po christianizaci. O ní důkladně pojednal naposledy V. Chaloupecký, kdežto o hospodářském vývoji starých Slovanů se ví stále málo. Nelze pominout, že v německém jazyku zvláště před první světovou válkou vyšlo několik cenných studií o hospodářsko-zemědělských základech života polabských a pobaltských Slovanů (např. 20). Takovým výzkumem vynikne historický význam hradů u západoslovanských kmenů neméně než jejich osvojování si výrobních technik zemědělských a řemeslnických a rozvíjení vlastního obchodu a služeb; z toho lépe porozumíme vývoji sněmovnictví, soudnictví, mincovnictví a dalších vztahů a jevů společensko-duchovních.

Bráníme se upadnout v lákavé sebepřeceňování. Avšak skutečný vývoj Slovanů při dolním, středním a horním Labi sám podporuje úsudek, který napsal nikoliv Čech, nýbrž příslušník jednoho z největších národů slovanských, oděský profesor Kočubinskij; a třebaže k tomu nebyl veden soubornými výsledky nadepsaného průzkumu, přesto je výstižný: Kdyby nebylo koncem 1. tisíciletí české iniciativy, „sotva by se býval utvořil vlastní slovanský kulturní typ a mnozí z nás by sotva unikli osudu Slovanů baltských. Zásluha Čechů před všemi Slovany je tedy neocenitelná.“

Přepis

textu „Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii“
Popis hradů a krajin na sever Dunaje

[1] Poblíž země Dánů sídlí Nortabtrezi (Severní Obodrici); je to krajina, v níž jest 53 hradů, rozlišených podle svých vojvodů. Vuilci (Veleti), u nichž je 95 hradů a čtyři okrsky. Linaa (Hliňané) jest lid, který má 7 hradů. Blíže nich sídlí ti, které nazývají Bethenici (Věteníci), Smeldingon (Smolinci) a Morizani (Mořičané); mají 11 hradů. Vedle nich jsou ti, kteří se nazývají Hehfeldi (Havolané); mají 8 hradů. Vedle nich jest krajina, která se nazývá Surbi (Srbsko), v kteréžto krajině je větší počet kmenů, které mají 50 hradů. Vedle nich jsou ti, kteří se nazývají Talaminci (Daleminci), kteří mají 14 hradů. Beheimare (Behajmové), u nichž je 15 hradů. Marharii (Moravané) mají 11 hradů. Vulgarii (Bulharští) jest nezměrná krajina a četný lid, mající 5 hradů, protože jich jest veliké množství a nepotřebují mít hrady. Jest kmen, který nazývají Merehanos (Moravany); ti mají 30 hradů. To jsou krajiny, které hraničí s naším územím.

[2] Tito jsou, kteří sídlí vedle jejich krajin: Osterabtrezi (Východní Obodrici), u nichž je více než 100 hradů. Miloxi, u nichž je 67 hradů. Phesnuzi mají 70 hradů. Thadesi mají více než 200 hradů. Glopeani, u nichž jest 400 hradů nebo i více. Zuireani mají 325 hradů. Busani mají 231 hradů. Sittici, krajina nezměrná s množstvím lidu a přepevnými hrady. Stadici, u nichž je 516 hradů a nesčetný lid. Sebbirozi mají 90 hradů. Unlizi, početný lid, 318 hradů. Neriuaní mají 78 hradů. Attorozi mají 145 (hradů), lid to velmi lýtý. Eptaradici mají 263 hrady. Vuillerozi mají 180 hradů. Zabrozi mají 212 hradů. Znetalici mají 74 hrady. Aturezani mají 104 hrady. Chozirozi mají 250 hradů. Lendizi mají 98 hradů. Thafnezi mají 257 hradů. Zeriuaní, jejichž krajina je tak veliká, že z ní všechny slovanské kmeny pošly a svůj původ odvozují, jak tvrdí. Prissani mají hradů 70. Velunzani hradů 70. Bruzi (Prusové) jsou se všech stran rozsáhlejší než je vzdálenost od Enže k Rýnu. Vuizunbeire. Casari (Chazaři) mají 100 hradů. Ruzzi (Rusové). Forsderen lidí (Podlesí). Fresiti. Serauici. Lucolane. Ungare. Vuislane (Vislané).

[3] Slenzane (Slezané) 15 hradů. Lunsizi (Lužičané) 30 hradů. Dadosesani (Dědošané) 20. Milzane (Mělčané) 30 hradů. Besunzane (Bezunčané) 2 hrady. Verizane (Věřičané) 10 hradů. Fraganeo (Varjažsko) 40 hradů. Lupiglaa („hlúpohlaví“ Charváté) 30 hradů. Opolini (Opolané) 20 hradů. Golensizi (Holasici) 5 hradů.

Literatura

1. BULÍN H.: Počátky česko-veletského přátelství. *Vznik a počátky Slovanů*, III. Praha 1960, p. 39–59.
2. DAVÍDEK V.: Středověké sídlení českých Slovanů. *Český lid*. Praha 1950, 5: 65–77.
3. FILIP J.: Pravěk Československa. Úvod do studia dějin pravěku. Praha 1948.
4. GARDOWSKI A., GASSOWSKI J., RAJEWSKI Z.: *Archeologia i pradzieje Polski*. Warszawa 1957.
5. HAVLÍK L.: Moravané v údajích frankobavorského Descriptia. *Historický časopis*. Bratislava 1959, 7: 282–289.
6. HORÁK B., HŘIBOVÁ B.: Počet obyvatelstva v Čechách ve středověku. *Sborník Československé spol. zeměpisné*. Praha 1954, 59: 122–128.
7. HORÁK B., TRÁVNÍČEK D.: Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii (tzv. Bavorský geograf). *Rozpravy ČSAV*, řada SV. Praha 1956, 66: 2.
8. KOWALSKI T.: Ibráhím ibn Jakúb w przekazie al Belkriego. Kraków 1946.
9. LELEWEL J.: Slavia du dixième et du douzième siècle. *Géographie du moyen âge*. III. et IV. Breslau 1852.
10. MENCL V.: Pravěk tradice v stavební tvorbě našeho lidu. *Zprávy památkové péče*. Praha 1956, 16: 82–89.

11. NIEDERLE L.: Slovánské starožitnosti. Oddíl politický. I.—IV. Praha 1902—1904.
12. PERINA ZD.: Západní hranice Slavníkovy říše. *Archeologické rozhledy*. Praha 1955, 7: 91—93.
13. RICHTER V.: K výkladu tzv. Bavorského geografa. (*Sborník Franku Wollmanovi k sedmdesátinám*). Praha 1958, p. 15—21.
14. RUDNICKI M.: „Geograf bawarski“ w oświeceniu językoznawczym. *Z polskich studiów slawistycznych*. Warszawa 1958, p. 187—197.
15. SKALOVÁ H.: Místopisná mapa území Obodriců a Luticů se slovanskou nomenklaturou. *Vznik a počátky Slovanů*, III. Praha 1960, p. 311—316.
16. SPAL J.: Jména západních Slovanů u Geografa Bavorského. *Slavia*. Praha 1955, 24: 4—8.
17. ŠAFAŘÍK P. J.: Slovánský národopis. K vydání připravila H. Hynková za spolupráce J. Hürského a L. Řeháčka. 4. vydání. Praha 1955.
18. TUREK R.: K otázkám českých kmenových území. *Slavia*. Praha 1954, 23: 47—52.
19. WIDAJEWICZ J.: Studia nad relacją o Słowianach Ibrahima ibn Jakuba. Kraków 1946.
20. WITTE H.: Wendische Bevölkerungsreste in Mecklenburg. *Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde*. Bd. 7. Stuttgart 1907.

THE ETHNOGRAPHY OF SLAVS AFTER ANONYMOUS GEOGRAPHY OF THE SO-CALLED BAWARIAN GEOGRAPHER

The linguists were the first to study the literary document, inaccurately called the Bavarian Geography, which is kept in the Bavarian State Library in Munich. This document was studied also by the Bohemian literary historians, especially J. Dobrovský and P. J. Šafařík, followed by others. From the younger generation it was L. Niederle and V. Vaněček. Recently these studies were intensified by the geographer B. Horák, who transferred the names of tribes into a map to enable other research workers easier orientation in the problems. Several German and Polish research workers have also successfully discussed the document. However, even the recent papers show inadequacies in the interpretation of for example the Bohemian beginnings. This is the reason why I am trying to solve some problems concerning Bohemia on the basis of topography and to consider the contents of the geographical and historical document from the point of view of ethnography and demography of the Slavs, especially in the West, at the end of the 1st millennium. The most important conclusions are summarized in the map and in the concluding paragraphs of the paper.

According to the first, i. e. the oldest part of the document, dating probably from the second half of the 9th century, I definitely locate the Western Slavonic tribes in the regions along the Baltic coast and the river Elbe. According to the third, i. e. the last part of the Anonymous Geography, probably from the beginning of the 10th century, I can locate the tribes with greatest probability in the region of today's Poland. The middle part of the document remains obscure and unreliable. I consider as most important the statement that the Anonymous Geography was concerned with the Western Slavs from the North to the South, south-east of Denmark, not north of the Danube; the introductory sentence is obviously of the latest date. Equally important and quite new is the method of using the data contained in the document concerning the number of castles of individual tribes to suggest the number of the tribe units. The most powerful union of the Velets-Lutices consisted of about $\frac{3}{4}$ million, and there were about $\frac{1}{2}$ million people in the tribe of the Serbians along the river Elbe: About 1 million of Slavs lived in the territory of today's Poland. The Scandinavian origin of the Anonymous Geography is proved also by the fact that the historical and geographical document knows hardly half of the Slavonic tribes in the Bohemian countries, having about 1 million of people. This gap is collated and supplemented with the data of the foundation document of the Prague bishopric and of the memoirs of the Arabian traveller Ibrahim ibn Jacob. This man knew four Slavonic countries in the West, existing in the sixties of the 10th century: The Velet, the Polish, the Bohemian and the Eulcarian state. I estimate that there were about 10 million Western and Southern Slavs in the 10th century, which is about half of the total number of the Slavonic people.

Towards the end and at the beginning of the second millennium the Obodrites were the first to succumb in the long fight of the Germans against the Slavs; later even the powerful Velets disappeared from the history. The causes were more complicated and we must look for their explanation not only in christianity and its popularization, but also in economic, trade and administrative conditions; we find similar points in the fate of the Serbians and the Lusatians. The more significant is therefore the development of the ancient Czechs who since the 10th century have held the flag of the Western Slavs the highest. A Russian professor expressed it a long time ago in these objective words: „Of all the Slavs the Czechs deserve the greatest credit.“

RADIM KETTNER SEDMDESÁTNIKEM

Abstrakt. Radim Kettner, Professor of Geology at the Charles University in Prague is 70. Born in Prague, May 5th, 1891 he became a founder of our modern geology and of the modern geological school in Czechoslovakia. He is well known by his stratigraphical and tectonical work in the geology of the lower palaeozoic in Bohemia, Moravia and Silesia of the Middle-Bohemian granitic mass, of the Carpathian flysch zone and the nappe structure of the northern slope of the Carpathian mountains Low Tatra. He also published a lot of first class official geological maps (1 : 75 000) of the mentioned regions. His great textbook-work „General Geology“ in four volumes has been translated into german language. Kettner is in his work closely connected with geomorphological problems namely of the terraces of the river Vltava and of the karst geomorphology and speleology of the Moravian Karst and South-Slovakian karst regions.

Počátky našeho zeměpisu byly ve znamení úzké spolupráce geologů se zeměpisci. Vznik České společnosti zeměvědné a založení i dlouholeté vedení jejího Sborníku je toho nejlepším dokladem a jména Jan N. Woldřich, Cyril Purkyně a Radim Kettner jsou toho příkladným symbolem. Náš Sborník byl také od svého založení roku 1895 až do vzniku samostatných geologických periodik ve dvacátých letech tohoto století — vedle Věstníku Královské české společnosti nauk a Rozprav České akademie — publikačním forem pro početné geologické studie i pro kratší zprávy a recenze geologické. Purkyněův badatelský zájem o kvartér vedl u nás k založení geomorfologie a světový rozhled Purkyněův a Danešův byl jejím nejlepším zakladatelským vínkem; k její škodě byl

od ní Purkyně odveden ředitelováním Státního geologického ústavu a konečně i svým věkem a Daneš zanedlouho potom nešťastně zahynul.

Když listujeme Sborníkem od ročníku 1911 až po dnešní svazky, setkáme se tu často s jménem Kettnerovým jako autorem článků, drobných zpráv i recenzí a jako členem redakce, jímž byl v letech 1940 až 1944. Kettner je také dáváním členem naší zeměpisné společnosti a po čas i členem jejího výboru a později jejím zakládajícím členem. Ale nejsou to jen tyto vnější svazky, které pou-

tají Kettnera k našemu zeměpisu. Brněnský zeměpisec profesor František Koláček uváděl Kettnera, který složil státní zkoušky z přírodopisu a zeměpisu 1917, téhož roku do úřadu učitelského na gymnasiu v Londýnské ulici. Předtím byl Kettner na universitě vnímavým a dosud vděčným žákem mladého docenta geomorfologa Jiřího Daneše.

Nejvlastnější vztah Kettnerův k zeměpisu, především ke geomorfologii, je však vztah badatelský. Již jeho první samostatná práce z roku 1911 „*O uloženinách třetihorních štěrků a jílu u Sloupu a Klince ve středních Čechách*“ má dosud svou objevnou platnost v geomorfologii pro určení nejstarších uloženin Vltavy-Berounky a polohy jejich údolí koncem třetihor. V této otázce pokračoval Kettner článkem roku 1913 „*O terasách vltavských mezi Svatojanskými proudy a Zbraslaví*“ a statí o morfologii motolského a šáreckého údolí v „*Průvodci ke geologické a morfologické exkursi IV. sekce V. sjezdu přírodopvců a lékařů v Praze 1914*“ a později roku 1922 článkem „*Opuštěné meandry v Povltaví v okolí Svatojanských proudů*“. Roku 1923 se příležitostně obíral geomorfologií horního toku Otavy statí „*Příspěvek k poznání vzniku toku Vydry na Šumavě*“.

Po delší přestávce vyplněné jen studií geologickými, popsal a zobrazil na geologické mapě morény a jiné morfologické jevy na severním svahu Nízkých Tater v Průvodci ke Karpatské geologické asociaci (1931) a později (1933) zprávou o zalednění Velkého Boku v Nízkých Tatrách. Roku 1933 se začal článkem „*Slovenský kras*“ obírat krasovými jevy, zvláště Jihoslovenským krasem a jeskyněmi Domici a ledovou Silickou. V tomto roce se Kettner zúčastnil 16. mezinárodního geologického kongresu ve Washingtonu a zkušenosti a dojmy z transkontinentální exkurse Spojenými státy, zvláště z velkolepé morfologie západních států velmi oživily a posílily jeho zájem o geomorfologii i tak těsně spjatý s jeho výzkumy geologickými. Svá pojednání o krasu, z nichž vynikají „*Sintrové štíty a bubny v jeskyni Domici*“ (1938) a „*O netopýřím guanu a guanových korosích v jeskyni Domici*“ (1948) rozšířil v souvislosti se svým geologickým mapováním na jeskyni Zátvořici u Javoříčka (1939, 1948) a později na Moravský kras, jemuž roku 1960 věnoval vynikající pojednání o geologické struktuře a zvláště o paleogeografii tohoto našeho klasického krasového území „*Morfologický vývoj Moravského krasu a jeho okolí*“.

Svůj opravdový zájem o problémy geomorfologie vtělil Kettner do své úspěšně obsáhlé učebnice všeobecné geologie, v níž kapitoly o exogenních silách (díl třetí I. vydání a díly 3. a 4. dalších vydání a německého překladu) jsou také naši nejobsáhlejší učebnicí geomorfologie, geologicky pojaté. Množství původních kreseb a blokdigramů i vlastních fotografických vyobrazení svědčí o podrobné promyšlené problematice tohoto oboru tak blízce navazujícího na geologii. V nejnověji připravovaném Kettnerově díle o dějinách naší i světové geologie, jehož základem jsou četné biografické a jubilejní články uveřejňované v Časopisu pro mineralogii a geologii, ve Vesmíru a Věstníku ÚÚG jsou také zastoupeni geomorfologové a geomorfologická tvorba geologů.

Kettnerovo vědecké dílo je přímo odvozováno ze studia přírody, je založeno na podrobném a mistrném geologickém mapérství, jež pevně podkládá závěry stratigrafické, paleogeografické a tektonické. S tím Kettner spojil i výzkumy paleontologické a výzkumy ložisek užitkových hornin a nerostů.

Není tu dosti vhodné místo pro vylíčení vlastní problematiky geologické, kterou Kettner ve svém díle řešil. Věnoval se výhradně geologickému výzkumu vlastní země. Prozkoumal podrobně starší prvohory českých zemí od algonkia —

a zvláště kambrium — až po kulum, tektoniku prvohorní struktury Barrandienu, Moravského krasu, Dražanské vrchoviny a Hrubého Jeseníku, a jiných horských oblastí, středočeským plutonem a variskými eruptivy ve středních Čechách, v oblasti karpatské se obíral výzkumem flyšového pásma a příkrovové stavby Nízkých Tater, v nichž pracuje mapérsky podnes, ve své sedmdesátce.

Z jeho terénního studia vyšla řada samostatných i spoluautorských listů geologické speciální mapy, a to středočeských: Beroun-Hořovice, Benešov, Kralovice, Příbram, Sedlčany; moravských: Olomouc, Jevíčko, Macocha, Sloup, slezských: Krnov, Bruntál, slovenských: Liptovský Mikuláš, Brezno n. Hr., Banská Bystrica, Pohorelá atd.

Dalším praktickým výsledkem Kettnerových geologických výzkumů jsou studie ložisek rudních — příbramských, kyšických, vrátských, herlíkovických atd. a naftových — Bohuslavice n. Vl., Ratiškovice, Gbely, Turzovka, Sokolnice aj.

O mnoha výsledcích svých výzkumů podal Kettner početné populární články v našich přírodovědeckých časopisech, s čímž spojoval i činnost redakční. Po řadu let je vedoucím redaktorem Vesmíru, dříve spoluredaktorem Vědy přírodní aj.

Ačkoli je Kettnerův zájem obrácen výhradně k výzkumu vlasti, je opřen o rozsáhlé poznání téměř všech zemí Evropy a Spojených států. Byly to samostatné studijní cesty za účelem poznání dolů, těžebních oblastí a vnější geologické struktury i exkurze na národních a mezinárodních sjezdech geologických, zájezdy do cizích geologických ústavů a muzeí. Z jeho zahraničních a výměnných styků i nákupu vyrostla také jeho úctyhodná knihovna geologická, naše největší soukromá geologická knihovna, sloužící však více než některé jiné veřejně jeho početným žákům i jiným badatelům a institucím. Jeho výzkumné práce a cesty obohataly resp. vybudovaly geologické sbírky jeho ústavu.

Připojme tu ještě několik stručných dat o Kettnerových plodně a šťastně prožitých sedmeru desítkách letech života. Radim Kettner se narodil v Praze 5. května 1891, studoval na gymnasiu v Křemencově ulici, kde také byl žákem mineraloga profesora Františka Slavíka. Na filosofické fakultě Karlovy university vystudoval v letech 1910—1914 přírodopis a zeměpis a současně byl mimořádně zapsán i na technice, zvláště pro geologii. Promoval roku 1914 na filosofii na disertaci „*O některých vyvřelinách poultavského algonkia*“; rok nato složil státní zkoušky a v roce 1915—1916 učil na gymnasiu v Londýnské ulici. Roku 1916 odešel po krátké asistentuře u prof. Cyrila Purkyně na technice do Příbramě, kde se stal na vysoké škole báňské asistentem profesora F. Ryby. Roku 1918 se Kettner habilitoval z geologie na pražské technice a téhož roku nastoupil do Brna jako zemský geolog. Tam se také na technice habilitoval z geologie. Po roce brněnského působení se roku 1919 stal suplentem geologie a paleontologie na vysoké škole báňské v Příbrami a po roce, 1920, byl jmenován mimořádným profesorem geologie na Českém vysokém učení technickém v Praze. Roku 1926 byl po zemřelém prof. F. Počtovi jmenován řádným profesorem geologie na přírodovědecké fakultě Karlovy university, kde setrval do dneška. Kettner byl za své vynikající vědecké dílo jmenován již roku 1920 členem České akademie a 1925 členem Královské české společnosti nauk a dosáhl členství dalších našich vědeckých společností a mnoha zahraničních učených společností. Roku 1949 mu byla udělena státní cena za geologické dílo. Při založení ČSAV roku 1952 byl jmenován akademikem a roku 1954 mu byl udělen Řád republiky za vědecké zásluhy.

Kettner je náš největší soudobý geolog. Je tvůrcem naší moderní geologie a geologické školy, akademickým učitelem početné řady dalších geologů, iniciátorem bohatého rejstříku našeho geologického výzkumu a účinným spolupracovníkem mnoha vědeckých organizací. Jeho život je takřka monograficky věnován geologii, která je bezvýhradnou náplní jeho života. Dosáhl v ní významných vědeckých i osobních úspěchů. Přejeme mu mnoho dalších k rozmnožení ryzí hřivny naší vědy.

Bibliografie prací Radima Kettnera:

- KOUTEK J.: K padesátinám prof. dr. Radima Kettnera. *Věstník (Zprávy) Ústředního ústavu geologického*. Praha 1941, 17:19–33 (bibliografie za léta 1909–1941).
- AUGUSTA J.: K padesátým narozeninám dr. Radima Kettnera. *Časopis vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. Olomouc 1941, 54:91–110 (bibliografie za léta 1911–1941).
- KOUTEK J.: Univ. prof. dr. Radim Kettner šedesátiletý. *Sborník Ústředního ústavu geologického*. Praha 1951, 18:1–36 (bibliografie za léta 1941–1951).
- ROTH Z.: Šedesáté páté narozeniny akademika Kettnera. *Věstník Ústředního ústavu geologického*. Praha 1956, 31:150–153 (bibliografie za léta 1951–1956).
- KOUTEK J.: K sedmdesátinám akademika prof. dr. Radima Kettnera. *Věstník Ústředního ústavu geologického*. Praha 1961, 46: (v tisku), (bibliografie za léta 1909–1960, kromě 1951–1956, uvedené v článku Z. Rotha).

PROFESOR KAREL ABSOLON ZEMŘEL

Dne 6. října 1960 zemřel v Brně po delší nemoci profesor PhDr. Karel Absolon. S profesorem Absolonom odešel z brněnského přírodovědeckého světa svérázný a široké veřejnosti dobře známý učenec, který svou rozsáhlou a rozmanitou činností téměř 60 let mocně zasahoval do vývoje české přírodovědy, zeměvědy a prehistorie v Brně a na Moravě vůbec. Profesor Absolon byl badatel širokého rozhledu a formátu a obrovských vědomostí, jediný svého druhu, který svým životním dílem zasáhl do několika disciplin. Jeho badatelské činnosti se často stavělo v cestu mnoho překážek, věcných i osobních, které však prof. Absolon vždy při své houževnatosti a energii dovedl překonávat. Hlavní význam prof. Absolona tkví v jeho speleologických a krasových výzkumech na Moravě a na Balkánském poloostrově, které nemají jen ráz čistě fyzicky zeměpisný a geomorfologický, nýbrž v nemalé míře i zoologický, přinášejíce pozoruhodné poznatky o jeskynní zvířeně. Paleontologické a prehistorické nálezy v jeskynních uloženiích Moravského krasu, již dříve významné, přivedly během let profesora Absolona i ke studiím pleistocenní stratigrafie i paleontologie, jež rozšířil z oblasti Moravského krasu na Moravě i na uloženyiny sprašové a na výzkum sídlišť paleolitického člověka v nich obsažených.

Profesor Karel Absolon se narodil 16. června 1877 v Boskovicích jako syn lékaře. Byl vnukem slavného moravského jeskynního badatele MUDr. Jindřicha Wankela. Studoval od roku 1899 přírodní vědy na universitě v Praze a již za svých studentských let vydal systematický přehled fauny moravských jeskyní a zvláště důkladnou zoologickou studii o jeskynních šupinuškách. Rozsáhlý speleologický výzkum v území Moravského krasu zahájil již roku 1897 a z výsledků svých prvních studií v tomto území předložil disertační práci, na jejímž základě byl roku 1903 na české universitě promován na doktora filosofie. V roce 1907 se habilitoval na české universitě jako soukromý docent fyzického zeměpisu. Roku 1908 se stal kustodem zoologických sbírek Moravského muzea v Brně, při němž během doby založil i bohaté samostatné oddělení diluviální. Působil zde až do svého pensionování na počátku druhé světové války. Roku 1923 obnovil prof. Absolon svou veniu legendi na Karlově universitě a byl zde jmenován roku 1926 bezplatným mimořádným a roku 1927 bezplatným řádným profesorem zeměpisu se zřetelem k paleoantropologii a zoogeografii. V Brně však žil na odpočinku až do své smrti, věnuje se spisování svých četných vědeckých děl.

Byl v tom i kus rodinné tradice, že prof. Absolon svými vědeckými výzkumy v Moravském krasu navázal na dílo svého děda Jindřicha Wankela. První práce Absolonovy, týkající se Moravského krasu, jsou téměř výhradně zoologické. Byla to zvláště stará Kateřinská jeskyně, která jako nalezště pozoruhodné temnostní fauny poskytovala Absolonovi nejhojnější zoologický materiál. Soustavný přehled fauny moravských jeskyní uveřejnil Absolon roku 1900 ve Věstníku klubu přírodovědeckého v Prostějově a tamtéž vyšla v témže roce jeho studie o jeskynních šupinuškách (Collembola). K tomu se druží řada prací publikovaných v „Zoologischer Anzeiger“. O svých výzkumech o moravských jeskynních šupinuškách přednášel Absolon ještě jako student na pátém mezinárodním zoologickém kongresu v Berlíně roku 1906. Avšak vedle svých zoologických studií konal současně v Moravském krasu i výzkumy speleologické. Na vyzvání profesora Jana Palackého sepsal Absolon výsledky svých speleologických výzkumů v práci, která byla předložena jako disertace ze zeměpisu.

Speleologické výzkumy v Moravském krasu začal prof. Absolon v Sloupských jeskyních, kde to byly práce, které vyžadovaly velkou odvahu, tělesnou zdatnost a náležitě technické vybavení. Další výzkumy konal Absolon u holštýnského propadání v Rasovnách, v Císařské jeskyni a v četných jeskyních Suchého a Pustého žlebu. Objevil další prostory za starou Kateřinskou jeskyní. A nejtěžší problém, který Absolon začal řešit již na počátku své badatelské činnosti a jež nakonec skutečně rozřešil, je propast Macocha a jeskynní systém kolem ní a zpřístupnění dna Macochy po suchu i po vodě. Na dno Macochy sestoupil Absolon se svými druhy na pěti výpravách podniknutých v letech 1901, 1903, 1905, 1907 a 1909. Na těchto expedicích pořídil velmi přesný topografický plán dna Macochy a jejího vyústění na povrch. K nejvýznamnějším úspěchům prof. Absolona patří objev rozsáhlých Punkevních jeskyní učiněný roku 1909, kterými se lze dostat na dno Macochy suchou cestou z Pustého žlebu. Zpřístupnění dna Macochy Punkevními jeskyněmi bylo uskutečněno koncem ledna 1914. Tímto zpřístupněním končí první hlavní etapa výzkumů prof. Absolona v severní části Moravského krasu.

Výsledky svých obievů a výzkumů začal prof. Absolon uveřejňovat ve velkém díle kvartového formátu „*Kras moravský*“. Vyšel bohužel jen první díl pojednávající o krasových jevech poloslepých údolí sloupského a holštýnského a Ostrovského a Suchého žlebu i jejich ponorných ckrsků. Roku 1912 vydal však v Brně prof. Absolon „*Průvodce po Moravském krasu a jeho jeskyních v okolí Blanska, Punkvy, Macochy, Sloupu a Jedovnic*“. Jako dodatek k tomuto průvodci vyšla roku 1914 samostatná kapitola „*Dobyť Macochy roku 1914*“. Velmi cenný je Absolonův spis „*Problém podzemních toků Punkvy*“ ve svém dějinném vývoji od 17. století, který vyšel roku 1909 ve XII. ročníku Věstníku Klubu přírodovědeckého v Prostějově, v němž je v chronologickém uspořádání obsažena úplná bibliografie Moravského krasu až do roku 1909.

Prof. Absolon patří k badatelům, kteří již od mládí se snažili získat pevný vědecký základ a co nejšířší vědecký rozhled. Věnoval také velkou péči přesnému geodetickému zaměření a topografickému zmapování všech nově objevených jeskynních prostor a systémů. Druhá etapa objevných a výzkumných prací prof. Absolona byla zahájena po roce 1920 a soustředila se především na objev podzemního toku Punkvy mezi Macochou a výtokem Punkvy v Pustém žlebu a na zpřístupnění dna Macochy vodní cestou tímto podzemním tokem Punkvy. Po mnohostranných podrobných studiích, zvláště hydrologie Punkvy, bylo dosaženo prvních výsledků v roce 1929 a konečně v roce 1933 byla tato podzemní dráha

zpřístupněna a odevzdána k světoznámé frekvenci člunů po hladině zelených podzemních vod. Vedle zpřístupnění dna Macochy vodní cestou po hladině Punkvy podnikl prof. Absolon v druhé etapě své výzkumné činnosti v Moravském krasu řadu dalších objevných prací, při nichž bylo užito stejně jako v Macoše různých strojních zařízení a hornických metod, zvláště při sestupu do propastí závrtů a při vyklizování chodeb zanesených hlinitými a štěrkovými náplavy. Všecky tyto výzkumy se daly po velkých zkušenostech promyšleně a na přísně vědeckém základě. Dřívějším generacím jeskynních a krasových badatelů v Moravském krasu se o možnosti takových objevů ani nezdálo.

Profesor Absolon se však ve své badatelské činnosti neomezil jen na Moravský kras, nýbrž obrátil svou pozornost k největšímu evropskému krasovému území v Dinarském pohoří Jugoslávie, kam podnikl mnoho výzkumných cest. V oblasti 60 000 km², sahající od Cerknického jezera až na Černou Horu, kde nebylo dopravních prostředků, prozkoumal prof. Absolon geomorfologicky vývoj jednotlivých poljí a jeskynních systémů a rozřešil zde řadu závažných problémů krasové hydrografie. Vypracoval 62 podrobných map v měřítku 1 : 75 000, na nichž jsou znázorněny nesmírně zajímavé geomorfologické detaily osvětlující povahu a vznik poljí a průběh dnešních i dřívějších vodních toků. Zejména rozřešil prof. Absolon problém hydrografických poměrů řeky Ombly, která vyvěrá mohutným výtokem z jeskynního podzemí do moře u Dubrovníku. Podobně velmi důležitá je Absolonova studie o řece Timavo. O svých dlouholetých výzkumech v Dinarském krasu zanechal prof. Absolon v německém rukopise obrovské dílo. Při výzkumech v Dinarském krasu objevil prof. Absolon mnoho nových druhů jeskynní fauny, jež jednak sám, jednak ve spolupráci s jinými zoology částečně popsal v řadě publikací.

Paleontologicky a prehistoricky bohaté jeskyně na Moravě budily již dávno pozornost badatelů a i prof. Absolon se stal pokračovatelem v díle svého děda Wankela. Nejbohatším nalezištěm vedle Kůlny u Sloupu je jeskyně Pekárna. Výsledky rozsáhlého výzkumu zde prováděného s Rudolfem Czižkem uveřejnil Absolon v třídílné monografii „*Palaeolithický výzkum jeskyně Pekárny na Moravě*“ (Brno 1926, 1927, 1932). Obdobná monografie se týká také jeskyně Býčí Skála, která byla vydána v Brně v letech 1944—1945 pod názvem „*Praehistorický výzkum jeskyně Býčí Skála na Moravě na srovnávacím základě*“ (německy s českým úvodem). O další paleolitické stanici, Předmostí, vydal informativní spis „*Předmost, Eine Mammutjäger-Station in Mähren*“ (Berlin 1918). V Předmostí řídil další vykopávky artefaktů diluviálního člověka. Největší význam mají však Absolonovy výzkumy sídliště pleistocenního člověka ve sprašových uloženinách u Dolních Věstonic pod Pavlovskými kopci na jižní Moravě, konané v letech 1924—1926 atd. O nich vydal tři obsáhlé bohatě ilustrované pracovní zprávy pod názvem „*Výzkum diluviální stanice lovců mamutů v Dolních Věstonicích na Pavlovských kopcích na Moravě*“ (Brno 1938 a 1942—1945). Vedle obrovského množství pazourkových a jiných kamenných i kostěných nástrojů aurignackého člověka byly zde nalezeny i četné objekty jeho výtvarné činnosti, zvláště známá z hlíny vytvořená soška „Věstonické Venuše“ a figurky znázorňující podobu různých zvířat. Byly zde objeveny i nejstarší vůbec známé hudební nástroje (pišťalky) vyrobené z kostí. Při opatrných a odborně přesně prováděných vykopávkách byly odkryty i velké tzv. „kjökkenmöddinky“, tj. nahromaděny mamutích kostí zanechané paleolitickým člověkem.

Další stanicí paleolitického člověka na Moravě, kterou prof. Absolon objevil a probádal, jsou Otaslavice na jihovýchodním okraji Dražanské vrchoviny. Po-

psal ji v bohatě ilustrovaném díle „*Otaslavice, eine neue grosse palaeolithische Station in Mähren mit Quarzit-Aurignacien*“ (Brno 1935). A v blízkosti Otaslavic objevil prof. Absolon jiné naleziště artefaktů paleolitického člověka u Ondratice, proslulé výskytem tzv. gigantolitů, obrovských kamenných nástrojů. Tomuto nalezišti věnoval prof. Absolon svou další důkladnou monografii „*Über Grossformen des quarzitischen Aurignaciens der palaeolithischen Station Ondratice in Mähren*“ (Brno 1935–1936).

Je zásluhou profesora Absolona, že svými objevy a výzkumy a díly o moravském paleolitu učinil Moravu, patřící v Evropě vedle Francie k oblastem nejbohatším na nálezy paleolitického člověka a doklady jeho činnosti, proslulou ve vědeckém světě a vyhledávanou četnými cizími učiteli. V roce 1930 instaloval na brněnském výstavišti velkou výstavu „Anthropos“, znázorňující původ člověka a vznik lidské kultury. Tato výstava měla být základem samostatného muzea a vědeckého ústavu „Anthropos“ věnovaného výše uvedenému studiu.

Těžce byl postižen profesor Absolon okupací. Nejenže mu bylo nemožné pracovat vědecky v muzeu a navštěvovat jeskyně, které objevil, ale nakonec: bohaté diluviální sbírky Moravského muzea, obsahující materiál z Předmostí, Věstonic a z jiných moravských lokalit, byly na ochranu před bombardováním Brna odvezeny do zámku v Mikulově. Ten však při ústupu nacistických vojsk z Moravy byl roku 1945 vypálen a při požáru byly zničeny celé diluviální sbírky.

Prof. Absolon, který se léta zabýval vědeckým zpracováním kamenných artefaktů paleolitického člověka Moravy, dal pod vlastním vedením přesnou kresbou zobrazit veškerý materiál pazourkových nástrojů z Předmostí. Tento paleoetnologický atlas, obsahující asi 20 000 obrazů, se zachoval a představuje vzácný dokument předmětů zničených v mikulovském zámku. Absolonovo dílo o Předmostí bude vydáno v nejbližší době v NČSAV. V posledních letech svého života se prof. Absolon zabýval spisováním velkých děl podávajících výsledky své celoživotní badatelské činnosti a zanechal řadu obsáhlých rukopisů připravených k tisku. Vedle již uvedeného díla o Dinárském krasu je to zvláště obrovské dílo o Moravském krasu nazvané „*Propast Macocha a podzemní říčka Punkva v devonských vápencích planiny Dražanské na Moravě*“ s jedinečným dokumentárním obrazovým materiálem. O vydání tohoto díla tiskem se zajímá široká veřejnost. V rukopisné pozůstatosti prof. Absolona jsou dále práce o temnostní zvířené Dinárského krasu s nádhernými obrazy jeskynních živočichů. Tato temnostní zvířena obsahuje více než 600 nových, většinou slepých jeskynních druhů.

Vedle vědecké činnosti byla i obrovská popularizační činnost prof. Absolona. Proslovl velké množství přednášek, které byly vždy veřejností hojně navštěvovány a těšily se všeobecné oblibě. A totéž lze říci i o jeho výkladech na univerzitě, které přinášely posluchačům bohatý zdroj poučení. Prof. Absolon redigoval v letech 1920–1938 Časopis Moravského zemského musea a roku 1930 převzal redakci dnes již zaniklého, ale velmi oblíbeného přírodovědeckého časopisu „Příroda“.

S profesorem Karlem Absolonem odešel velký český učenec širokého rozhledu a obrovských vědomostí v několika vědních oborech, v cizině dobře známý a vysoce oceňovaný, který se velmi zasloužil svým dílem o šíření dobrého jména české vědy na mezinárodním fóru. Absolonovy objevy rozsáhlých jeskynních systémů v Moravském krasu a jejich zpřístupnění pro širokou veřejnost učinily Moravský kras světoznámým a staly se základem velkého turistického ruchu

v blízkém okolí brněnském, který vedle poučení širokých vrstev lidových má pro naši vlast i velký národohospodářský význam.

Profesor Karel Absolon se čestně zapsal do dějin české přírodovědy, zeměvědy a prehistorie, a proto jeho jméno i životní vědecké dílo nebude nikdy zapomenuto. Budiž čest jeho památce!

PROFESSOR KAREL ABSOLON DEAD

PhDr. Karel Absolon, professor at the Charles University in Prague, an outstanding natural historian and prehistorian died in Brno on October 6, 1960. He was born on June 16, 1877 in Boskovice, Moravia. He was deeply interested in speleological investigations of which he took active part, for the first time, in the Moravian Karst in 1897. In 1903 he graduated at the Czech University in Prague and became doctor of philosophy. In 1907 he was appointed private docent in physical geography at the same university. In 1908 he became custodian of zoological collections in the Moravian Museum in Brno where he founded a separate department containing rich diluvial findings. He had given up his work at the museum shortly before he retired. In 1926 he was appointed unpaid assistant, and in 1927 unpaid professor of geography, with special regard to palaeoanthropology and zoogeography. In Brno he lived until his death and wrote his numerous scientific works.

In his speleological investigations he was at first interested in zoology. Later he was attracted by numerous morphological problems in our karst, especially the Moravian Karst, as well as the karst of Dinarian Mountains. He was the greatest expert of karst morphology and zoology of the Moravian Karst, where he made his best speleological investigations. He started in the Sloup Caves, Holštýn ponors „V Rasovnách“, the Emperor's Cave and in several other in the whole area of the Moravian Karst. The most difficult task of the problem of Macocha Chasm, was to find some way that would lead to its bottom. After several discoveries, Absolon finally succeeded in reaching its floor through the Punkva Caves in January, 1914. Absolon's greatest achievement (1933) was to find access to the Macocha Chasm from the surface by boat.

Extraordinary success he achieved in his explorations of the Dinarian Mountains, Yugoslavia, where upon an area of 60 000 km² he studied the geomorphological development of individual poljes and caves, and solved a series of complicated problems in karst hydrography. He compiled 62 detailed maps of this region, in scale of 1:75 000. He also occupied himself with the problem of the hydrography of the Ombla and Timavo rivers. He discovered many new genera of cave fauna most of which he described in different zoological magazines.

Prehistory was another scientific branch in which Professor Absolon took interest. His archaeological investigations made Moravia famous as the second largest (after France) European area inhabited in the past by the Pleistocene man. His works present a detailed documentation of localities, displaying pictures of the rich findings, especially of the Aurignacian culture of the Palaeolithic man. As a result of these explorations he compiled a palaeoethnological atlas which comprises about 20 000 pictures. It has remained an only document depicting the findings since the findings themselves were destroyed in 1945 in the course of war operations in the Mikulov Castle, Southern Moravia.

Professor Absolon wrote many works about speleological problems of the Moravian Karst, and it rests a voluminous work on the Moravian Karst called „The Macocha Chasm and the Subterranean River Punkva in the Devonian Limestones of the Drahany Plateau, Moravia“, which is due to be issued by the Academy of Sciences, Prague. Worth mentioning are also his works on the Dinarian Karst.

In Professor Karel Absolon Czechoslovakia lost one of its greatest scientist of extraordinary knowledge in several scientific branches, known and highly estimated also abroad. His name will for ever remain combined with Czech natural sciences, geography and prehistory.

MEZINÁRODNÍ ZEMĚPISNÝ KONGRES VE STOCKHOLMU

Abstrakt. Autor, člen kongresa, krátce sděluje o jeho průběhu, o počtu delegátů z jednotlivých zemí, o počtu přednášek podle sekcí a jednotlivým komisím a uvádí názvy témat, která, podle jeho názoru, jsou nejvýznamnější. Autor shrnuje, že předmět většiny přednášek byly regionální varianty nejrozličnějších geografických jevů a problémů a jen menší část zabývala se závěry nebo obecními tezími na základě jednotlivých výzkumů, nebo řešila otázky metodiky. Autor je smutčen, že ve žádné z sekcí nebyl předčten obecní přednáška, která by charakterizovala a hodnotila současnost geografického výzkumu v jednotlivých geografických disciplínách a stanovila další úkoly. Jen málo přednášek se týkalo současnosti té či jiné disciplíny v té či jiné zemi. Vzhledem k tomu, že nebyla obnovena práce sekce regionální geografie, nebylo ani jedno přednáška, která by představovala geografické monografie v plném smyslu tohoto slova; v případě malé oblasti to bylo dokonce z hlediska rozsahu zcela možno. Synthetický charakter geografie našel na kongresu uplatnění pouze v přednáškách teoretických; ob tím také je škoda. Velkým úspěchem je skutečnost, že naopak, to je skutečnost, že práce kongresu byla v větší míře v komisích, kde bylo předčteno více než 30 % všech přednášek. V závěru autor hodnotí účast československé delegace a navrhuje opatření, která by zajišťovala lepší její přípravu pro budoucí kongres.

Předsedou 19. mezinárodního zeměpisného kongresu bylo pět severních zemí (Dánsko, Finsko, Island, Norsko a Švédsko) a hlavní sjezdové jednání se konalo ve Stockholmu ve dnech 5.—13. srpna 1960. Účastnilo se ho asi 1300 členů z 64 států. Účastníků bylo tedy o třetinu více než na předcházejícím kongresu v Brazílii roku 1956, také zastoupených zemí bylo více. Nejvíce účastníků bylo z USA, ze Švédska, Velké Británie, SSSR, Francie, NSR, Itálie a NDR. Z ČSSR bylo tentokrát přítomno sedm přihlášených členů: doc. E. Mazur ze SAV (vedoucí delegace), prof. J. Korčák z UK, doc. M. Blažek z VŠE, dr. J. Ksandr z MŠK (odbor pro ochranu přírody), dále z Ústřední správy geodesie a kartografie inž. Koláčný, inž. Kouba a inž. Sachunský.

Proti roku 1956 se neobyčejně zvýšil počet předložených sdělení. Tehdy jich bylo 328, tentokrát bylo předloženo a v *Abstracts of Papers* otištěno 682 referátů. Na tištěný program bylo jich však zařazeno jen 347. Nejvíce referátů bylo předloženo z USA, 153 (z nichž zařazeno 86), ze SSSR 98 (68), hostitelských zemí 59 (7), z Francie 46 (17), z Velké Británie 44 (25), Polska 38 (21), NSR 30 (13). Z ostatních lidově demokratických zemí bylo tentokrát silně zastoupeno ještě Rumunsko 18 (8); z ČSSR bylo otištěno resumé 10 referátů, ale zařazeno jen 3, také proto, že jeden byl odvolán a jeden určen komisi, která pak zasedala bez referátů. Uznání zasluhuje ohleduplnost hostitelských zemí, jichž zeměpisníci se spokojili se 7 referáty; ostatně se mohli svými výsledky pochlubit ve sjezdových publikacích, z nichž je nejvýznamnější velká monografie „*Geography of Norden*“.

Hlavní jednání bylo rozděleno do 10 sekcí a 15 komisí; v těch bylo jednání intenzivnější než v sekcích, neboť se soustřeďovalo k úzce vymezeným otázkám. Bylo tedy prospěšnou novinkou, že tentokrát byly i referáty z některých komisí předem otištěny a obecně přístupny; v 12 komisích bylo předneseno celkem 105 referátů. Pracovní pole sekcí bylo naopak poměrně široké, jedna se zabývala metodologií a bibliografií, jedna kartografií, pět zeměpisem fyzickým (v tom nová oceánografická), tři zeměpisem hospodářským, počítáme-li k němu i nově zřízenou sekci užitého zeměpisu. Jinak proti roku 1956 sekcí ubylo: sloučena

klimatologie a hydrografie, tzv. antropogeografie se zeměpisem obyvatelstva, zeměpis zemědělství se zeměpisem průmyslu a dopravy. Zanikla sekce zeměpisu lékařského, regionálního a historického (jehož referáty zařazeny do sekcí pro kartografii, zeměpis obyvatelstva a pro metodologii). Je už dáno syntetickou povahou zeměpisu, že zařazení i jiných referátů vždy neodpovídalo názvu sekce.

V sekci pro zeměpisnou kartografii a fotogeografii bylo předneseno 20 referátů, z nichž jen některé byly svým zaměřením teoretické povahy a přínosem pro řešení některých problémů konstrukce map nebo kartografického vyjádření. Týkaly se např. vývojové tendence hypsometrických a geomorfologických map, problému vědecké mapy regionálně zeměpisné, použití barevné techniky v kartografii. Širší význam měly ještě referáty o klimatickém atlasu SSSR, o mapě povrchu Mexika a o kartografickém znázornění polárního reliéfu.

Kartografický obsah převládá dále v jednání komise pro národní atlasy a komise pro populační mapu světa; v nich bylo předneseno celkem 21 referátů, z nichž 4 mimo program. V obou těchto komisích měli referát zástupci ČSSR: doc. M. Blažek z VŠE o znázorňování průmyslu v národních atlasech a prof. J. Korčák z UK o extrémních hodnotách na populační mapě světa. V podstatě byly kartografické povahy i dva referáty v sekci pro užitý zeměpis, které se týkaly vymezení teritoriálních vod ve smyslu mezinárodně právním. Zástupci naší Ústřední správy geodesie a kartografie rozdali členům kongresu litografovaný referát o výsledcích a programu její činnosti.

Ze sekcí fyzicky zeměpisných byla jako obvykle nejsilněji obsazena sekce geomorfologická. Počítáme-li také referáty v komisích pro krasové jevy, pro vývoj svahů, jevy periglaciální, erozní povrchy, pobřežní sedimentaci a užitou geomorfologii, bylo předneseno celkem 70 referátů z oboru geomorfologie. Ve velké většině jen informovaly o speciálních formách resp. jevech, jak se vyskytují na určitých územích státních nebo ve větších anebo menších oblastech přirozených. I když tyto referáty nepostrádaly teoretických závěrů širší platnosti, přece jen byl jejich dosah vzhledem k úzké specializaci dosti omezený. Ze zajímavějších uvádíme referáty o pedimentech v Skalnatých horách, o klimatických podmínkách geomorfologického vývoje západní Evropy v pliocénu, o erozní základně v severní Africe, o topografii sprašových oblastí v Columbijské plošině (USA), o pozdně glaciálním vývoji údolí v severním Polsku, o recentní tektonice v SSSR, o geomorfologickém vývoji Kazachstánu, o glaciální a periglaciální geomorfologii Kavkazu, o krasových tvarech v Turecku, SSSR a severní Austrálii, o geomorfologii pobřežních pouští peruánských, o periglaciálních jevech v Itálii, v pohorí Atlas a v Dračích horách, o pobřežní sedimentaci Yorského poloostrova aj. Poměrně málo referátů mělo širší teoretické zaměření. Zvláště pozoruhodné z nich se týkaly těchto temat: erozní základny, stupňovitý reliéf nížin, desintegrace hornin v periglaciálních podmínkách, využití sedimentologie při stanovení periglaciálních fází, jednotnost čtvrtohorního zalednění, vývoj říčních údolí, problém geomorfologické mapy aj.

V sekci pro klimatologii a hydrografii bylo předneseno 29 referátů, jež se ze dvou třetin týkaly tematiky klimatologické a z jedné třetiny hydrografické. V klimatologii šlo převážně o temata všeobecné povahy, z nichž uvádíme jako nejzajímavější: problém genetické klasifikace klimatologických zón, zeměpisná analýza srážkových podmínek, metody určování teplotných poměrů. Odděleně jednala zvláštní sekce pro oceánografii a glaciologii, ale z prvního oboru byly jen tři referáty a z druhého deset. Velkou většinou to byly studie regionální, a to hlavně z území SSSR, Antarktidy a Špicberk. Všeobecné povahy byl referát o vztahu

velehorského a kontinentálního zalednění, dva se týkaly geomorfologie mořského dna.

V sekci pro biogeografii bylo předneseno 13 referátů, zhruba rovnoměrně rozdělených mezi fyto geografii a zoogeografii. Byla tu předmětem jednak metodologie regionalizace, jednak informace faktologické povahy. Zajímavější byly referáty týkající se změn biogeografických hranic ve vztahu ke klimatickým kolísáním a k činnosti hospodářské na severu SSSR, biogeografických rysů Střední Ameriky a zeměpisné zonality v biotických vztazích.

V sekci pro polární a subpolární zeměpis bylo zařazeno 15 referátů, z nichž tři byly povahy hospodářsky zeměpisné. Širší fyzicky zeměpisnou tematikou se zabývaly referáty o výsledcích polárních expedic, čtyři byly zaměřeny klimatologicky, dva se týkaly periglaciálních jevů a tři tvarů glaciálních.

Ve třech hospodářsky zeměpisných sekcích bylo zařazeno celkem 113 referátů a ve všech komisích 26. Kvantitativní poměr fyzického a hospodářského zeměpisu se podle počtu referátů proti předcházejícímu kongresu poněkud změnil ve prospěch zeměpisu fyzického. Podle četnosti by byl hospodářský zeměpis nejvíce zastoupeným oborem v USA, neboť ze 86 zařazených referátů jich bylo 45 hospodářsky zeměpisných. Také ve Velké Británii byl tento podíl poměrně veliký (11 z 25), ve Francii 6 z 16, kdežto v SSSR jen 8 z 68 referátů.

Sloučení hospodářsky zeměpisných sekcí nebylo jen formální. Také v pojednávání látce se více než dříve uplatňovalo zeměpisné pojetí, tedy snaha studovat jednotlivá hospodářská odvětví ve spojení s druhými. Nejvíce se to pozorovalo v sekci pro zeměpis obyvatelstva (human geography), v níž bylo zařazeno celkem 45 referátů; k nim nutno počítat ještě dva ze sekce užitého zeměpisu a 11 referátů z komisí, především z komise pro lékařský zeměpis, jež měly až na jeden povahu demografickou. V popředí zájmu byla temata týkající se zeměpisného vymezení velkých měst, hierarchie měst, jich růstu vlivem dopravy, klasifikace subekumeny, pojmu populačního tlaku, populačního „nárazu“, rozšíření běžných ukazatelů hustoty zalidnění jednak se zřetelem k dopravní síti, jednak k výživové hodnotě vyrobených resp. spotřebovaných potravin. Temata dříve preferovaná tentokrát zanikla v programu: pastorálním migracím byly věnovány dva referáty a typizací venkovských sídel tři, z nichž jeden v moderním hospodářském pojetí. Metodicky zajímavý byl také referát o zeměpisném rozložení důchodů obyvatelstva. Do politického zeměpisu přesahoval referát o unifikační síle hospodářského rozvoje Afganistanu a o etiopismu v Africe.

V sekci pro vlastní hospodářský zeměpis bylo zařazeno rovněž 45 referátů, ale podle obsahu k nim patřilo ještě 13 referátů v sekci užitého zeměpisu a 23 v ostatních sekcích a komisích. V sekci pro užitý zeměpis byl přednesen třetí československý referát, a to Votrubačův o výstavbě měst a dělnických obcí v ČSSR. Nejvíce referátů bylo ze zeměpisu průmyslu a zemědělství a týkaly se především rozmístění, struktury a regionální typologie. Jako v ostatních sekcích, byly sice většinou zaměřeny úzce tematicky i regionálně, nicméně poskytly mnoho poučení zvláště nám, kteří máme omezený příděl zahraniční literatury. Byly v nich patrný např. různé protikladné tendence v relokaci kapitalistického průmyslu i ve využití zemědělské půdy. Zvláště poučné byly referáty o zakládání průmyslu v nejdlehlším severu, o osidlování a zemědělství v rozličných aridních oblastech, o účincích umělého zavodňování v západním Středomoří, o výsledcích mechanizace v pěstování rýže (pozoruhodný nákladnou metodou výzkumu), o příznivém vlivu biskajského zalesňování na zemědělství a průmysl a o nepříznivém vlivu zemědělské zaostalosti na rozvoj průmyslu v Turecku. To nemá

jen význam regionální, ale ukazuje na problém obecný a důležitý zvláště dnes, kdy hospodářsky závislé země usilují o plnou industrializaci. Takový širší význam měl také referát z Velké Británie o tom, že i v zemi tak vlhké vyvolává růst obyvatelstva a průmyslu nedostatek vody. Je to poznatek tím významnější, že ještě z jiné hustě zalidněné a vlhké země bylo referováno o vývoji podobném. Ale pesimistické perspektivě hned mohly čelit dva referáty o tom, jak pokračující technika desalinizace mořské vody umožní osídlení pouští.

Z hlediska metodického stojí za zmínku referát o zeměpisných podmínkách pozemkových rent a o cenových střediscích a „rozvodích“ a pak hlavně rostoucí tendence používat složitějších statistických metod také v hospodářském zeměpisu; vyústila až v extrémní požadavek zjišťovat interregionální vazby pomocí Leontějevových matic. Dva referáty o významu statistiky byly také ve vlastní sekci pro metodologii, v níž bylo celkem 15 referátů, v tom tři z historického zeměpisu. Jinak se týkaly zeměpisného rajónování a hlavně vzájemného poměru jednotlivých zeměpisných oborů a pojetí zeměpisu vůbec. V tom směru nutno zdůraznit názor předsedy této sekce prof. Kalesníka o regionálním zeměpise; uvádí jej jako zvláštní obor, „který spojuje znalosti získané ze zeměpisných věd společenských a přírodních“. V jeho referátu bylo také pozoruhodné, že zeměpis obyvatelstva kladl na první místo mezi obory hospodářského zeměpisu; témuž názoru byl věnován i jeden referát kanadský. Marxistický názor, že člověk je nejdůležitější z výrobních sil, razí si cestu i do buržoazního zeměpisu. V tom ohledu byl zvláště významný závěr referátu bývalého předsedy IGU prof. G. B. Cressey o asijských pouštích: „zeměpisná definice pouště musí vycházet z obyvatelnosti a hospodářského využití, neboť hlavní zájem zeměpisu platí člověku.“

Vidíme tedy, že vědecký obsah kongresu byl velmi bohatý a pestrý, i když předmětem referátů byly většinou jen regionální varianty nejrůznějších zeměpisných jevů a problémů. Ale bylo také dosti referátů, v nichž dílčí výsledky byly zpracovány do obecnějších tezí (poměrně nejvíce v sekci klimatologické a hydrografické) nebo referátů přinášejících pokrok v metodice. Z negativních rysů byl nejdůležitější ten, že v žádné sekci nebyl podán souborný referát, který by charakterizoval a hodnotil současný stav bádání a vytyčoval jeho další úkoly. Bylo jen několik málo referátů o stavu té které dílčí disciplíny v té které zemi. Protože nebyla obnovena sekce regionálního zeměpisu, nebyl ani jeden konkrétní referát, který by představoval zeměpisnou monografii ve vlastním smyslu, ačkoliv předepsaný rozsah by to nevyklučoval, kdyby šlo o malou oblast. Syntetická povaha zeměpisu se tedy na sjezdu uplatnila v plné míře jen v referátech teoretických. Také toho nutno litovat. Naproti tomu je pokrokem, že sjezdové jednání se více než dosud odbývalo v komisích, v nichž bylo předneseno asi 30 % všech referátů.

Kongres byl zahájen a ukončen X. zasedáním nejvyššího orgánu Mezinárodní zeměpisné unie, jejího valného shromáždění. Jeho jednání, jehož nejdůležitějším bodem je vždy vedle ustavení komisí volba nových členských států a volba nového presidia Unie, bylo tentokrát klidné, protože zastoupení Čínské lidové republiky nebylo projednáváno, když interpelace podaná v té věci sovětskou delegací byla presidiem Unie zodpovězena formálně uspokojivým způsobem. Ale jinak bylo toto zasedání politickým úspěchem socialistického tábora, neboť novými členy Unie se staly nejen Bulharsko a Rumunsko, ale také Německá demokratická republika, jejíž volba do poslední chvíle byla nejistá. Velkým úspěchem je také zvolení akademika I. P. Gerasimova do předsednictva Unie. Novým jejím pre-

sidentem byl zvolen prof. Carl Troll z university v Bonnu, sekretářem zůstal švýcarský zeměpisec Hans Boesch. Místo příštího kongresu 1964 nebylo však zvoleno v zemi prezidentově, ale stanoven Londýn.

Na programu valného shromáždění nebyly jen záležitosti organizační, byly také podány iniciativní návrhy některých delegací a sekcí, které se týkaly vědeckého obsahu sjezdového jednání. Pozoruhodný byl především návrh nizozemské delegace, aby referáty na příští kongres byly podrobeny přísnější prověrce pokud jde o použitou metodu a vědeckou hodnotu závěrů; upozorňovala, že po této stránce nebyly vždy na výši zejména referáty ze zeměpisu obyvatelstva a hospodářského zeměpisu. Jinak navrhovala prohloubit zájem o klasifikaci měst. Sekce pro zeměpis obyvatelstva navrhovala zaměřit se více na studium migrací všeho druhu (také každodenních), na studium sítě měst, kartografického znázornění zemědělské struktury. Sekce pro užitý zeměpis navrhovala národní kolokvia o obsahu studia zeměpisců určených pro plánovací službu, komise pro erosi základny žádala na nově zřízené komisi kartografické, aby věnovala zvláštní péči letecké fotografii, která se stává stále více užitečnou jak zeměpisu fyzickému, tak i hospodářskému.

Vlastní kongresové jednání bylo jako obvykle doplněno kartografickými výstavkami a exkurzemi. Mezinárodní kartografické výstavy byly dvě, jedna všeobecná a druhá speciální, týkající se jenom map populačních. Ve všeobecné výstavě, rozdělené na sekci tematickou a sekci národních atlasů, vystavovalo 26 států, mezi nimi poprvé po válce také Československo s 41 kartografickými publikacemi; představovaly dobrý průměr. Výstava populačních map obsahovala díla ze 30 zemí (ze socialistických jen Polsko). Exkurzí, popřípadě vědeckých symposií v terénu, bylo tentokrát neobyčejně mnoho, 21 před kongresem a 17 po něm. Jejich program byl zhruba popsán ve Sborníku ČSSZ 1959, p. 50 an. Z československých delegátů se jich 5 účastnilo takových větších exkurzí, ale jen dva exkurzí sjezdových: s. Mazur exkurze do horské oblasti středního Švédska (Grövelsjön), s. Ksandr symposia o glaciální morfologii v Abisko. S. Blažek a Korčák podnikli samostatnou exkurzi do severního Norska (Tromsö). Sjezdu se zúčastnila také výprava 17 našich zeměpisců, kterou uspořádala Československá společnost zeměpisná. Členové výpravy byli po tři dny přítomni ve Stockholmu na vlastním sjezdovém jednání a potom podnikli exkurzi do severního Švédska (Lulea-Kiruna-Abisko).

Hodnocení československé účasti na 19. mezinárodním kongresu lze shrnout asi takto: Účast byla početnější než na kongresu předcházejícím, uplatnila se třemi referáty (roku 1956 jen jedním) a nevelikou kartografickou expozicí. Dva českoslovenští delegáti se stali na základě této účasti dopisujícími členy dvou komisí IGU, a to komise pro světovou populační mapu (předseda prof. William Olsson) a nově zřízené komise pro hospodářské rajónování (předseda prof. St. Leszczycki). Úspěch vidíme také v tom, že členům kongresu byl věnován zvláštní svazek našeho časopisu; byl již také registrován ve Světovém seznamu vybraných zeměpisných časopisů (One annotated world list of selected current geographical serials in english. University of Chicago, Chicago, November 1960, p. 10.). Nepochybným ziskem bylo také navázání osobních styků s četnými zahraničními zeměpisci, výměna publikací s nimi, jakož i autoptické poznání některých hlavních rysů skandinávské přírody a hospodářského života Švédska a Norska.

Naproti tomu nemůžeme být spokojeni se způsobem, jak se československá delegace určovala. Záležitostí se zabývala v několika schůzích Zeměpisná ko-

mise 2. sekce ČSAV, ale její návrh nemohl být respektován, protože MŠK se o něm včas nedozvědělo. Složení čs. delegace bylo tedy jiné, než se všeobecně očekávalo a její vedoucí nebyl o této své funkci ani řádným způsobem včas zpraven. Čs. delegace nemohla tedy vystupovat jako dobře připravený a vyvážený kolektiv, tak jako např. delegace polská, o sovětské ani nemluvíc. Je pozoruhodné, že ČSAV nebyla vlastně zastoupena. Ještě více bije do očí, že z resortu MŠK a ČSAV byli jen 3 delegáti, kdežto na mezinárodním sjezdu historiků, který se konal v téže době rovněž ve Stockholmu, bylo 34 čs. delegátů. A přece je zeměpis pro budování socialismu neméně důležitý. Pro příští zeměpisný kongres se musíme připravit lépe a za tím účelem by se měla některá opatření uskutečnit už letos: a) aktivizace Národního komitétu zeměpisného, který je nositelem čs. členství v IGU a jemuž tedy péče o obeslání jejího kongresu přísluší především; b) zajistit včas anglické vydání zeměpisných a mapových děl, která by ČSSR důstojně reprezentovala na příštím sjezdu; c) podle zaměření současných komisí IGU a výsledků letošního kongresu určit temata, k nimž by mohli čs. zeměpisníci přinést kvalitní příspěvek, a zpracování a posouzení takových referátů včas zajistit. Když je nyní akademik I. P. Gerasimov členem presidia IGU, budeme o hlavních tématech příštího kongresu lépe informováni než dříve.

INTERNATIONAL GEOGRAPHICAL CONGRESS IN STOCKHOLM

As member of the congress, the author gives a concise information on its progress, the number of delegates from different countries, the number of reports given in all sections and committees. He relates in more detail those that are — according to his opinion — most interesting. The topic of a majority of reports were regional variations of most different geographical phenomena and problems. Much rarer were reports in which partial results had been arranged to form more general theses, or which marked a certain progress in methodology. Author considers as defect that in no section any summary report was given that would characterize and estimate the present state of investigation, and indicate its future tasks. Only few reports were given on the state of a respective partial scientific branch of a respective country. Since the section of regional geography had not been re-established, no real report was given treating of geographical monography, in its true sense. The synthetic nature of geography was discussed only theoretically, the fact stated with regret. On the contrary, a progress was made in concentrating the activity of the congress into commissions in which was discussed 30 % of all congress papers. In the conclusion, the author estimates the approach of the Czechoslovak delegation and suggest, consequently, that next time delegates should be better prepared for any future congress of this kind.

UČEBNICE ZEMĚPISU PRO VŠEOBECNĚ VZDĚLÁVACÍ ŠKOLY

Otázka učebnic pro všeobecně vzdělávací školy je u nás velmi palčivá. Snad v žádném jiném lidově demokratickém státě nebylo v uplynulých letech učiněno tolik změn a experimentů v otázce zeměpisných učebnic jako v ČSSR. Učebnice zeměpisu pro gymnasia, vydávané po roce 1949, i pozdější učebnice pro jedenáctiletky obsahovaly mnoho nezeměpisného učiva a byly tak podrobné, že sloužily spíše pro poučení učitelům zeměpisu a posluchačům zeměpisu na universitách k přípravě na státní zkoušky než žákům středních škol. Po stránce odborné ani politické nebylo proti nim podstatných výtek, protože se na jejich vypracování podílel široký kolektiv zkušených středoškolských i vysokoškolských učitelů. Pro svoji obsáhlost a přeplněnost nezeměpisnými údaji byly však tyto učebnice právem kritizovány, jako ostatně všechny učebnice z té doby. Po roce 1953 se přikročilo k vypracování nových osnov a redukcovaných učebnic, jež měly být určeny výhradně žákům příslušných ročníků jedenáctiletky; měly tedy obsahovat jen tzv. z á k l a d n í u č i v o. Ale ani tyto zredukované učebnice nebyly kladně hodnoceny. Stížnosti na přetěžování žáků pokračovaly, zeměpisné učivo se dále redukovalo a v posledních třech letech se začaly vypracovávat a zavádět na některých jedenáctiletkách pokusné učebnice, které jsou tenkými brožurkami, obsahujícími jen nejnnutnější údaje. Jsou prý určeny pro domácí opakování látky, přičemž se počítá s maximální dobou dvou hodin týdně, a to pouze u slabších žáků, protože u dobrých žáků se předpokládá, že se všemu naučí již ve škole. Podle toho také pokusné učebnice vypadají. Jsou chudé na obrázky, kartogramy, diagramy a mapky, sloh je tak úsporný, že se stává pro žáky nesrozumitelným, vyžaduje nezbytně výklad, doplnění a rozšíření. Zkušený učitel si i s pokusnými učebnicemi poradí, ale nezkušený, mladý učitel podle této učebnice učit nedovede.

Buď se drží otrocky textu a děti se nudí, nebo rozšiřuje a doplňuje učivo podle svého uvážení a osobního zaměření buď o údaje fyzicky zeměpisné nebo kulturně historické nebo o politické aktuality. Přitom si je však vědom, že toto doplňující učivo nesmí zkoušet. Žáci a hlavně jejich rodiče to vědí a jen se učitel zeptá slabšího žáka na něco, co není v učebnici, protestují a naříkají na přetěžování a nespravedlivé oceňování znalostí. Slabší žáci a děti z dělnických a rolnických rodin, které rodiče doma nepříučují, učí se údajům v učebnici nazzpaměť, i když jim vůbec nerozumějí. Jak by mohli rozumět např. této pasáži z pokusné učebnice „Hospodářský zeměpis světa“, vydané pro druhé pololetí 9. ročníku v roce 1957: „Hospodářství Spojených států amerických se však vyvíjí neplánovitě. Jeho nerovnoměrný, živelný vývoj způsobuje zhoubné odbytové krise, které se přelévají z jednoho odvětví do druhého. Nezaměstnanost je stálou hrozbou pro pracující. V posledních desetiletích se zbrojením možnosti krise dále zvelšují, třebaže především války vedly k rychlému obohacování amerických monopolů a k dalšímu vzrůstu průmyslové výroby“ (Praha, SPN, 1957, p. 10). Aby porozuměly čtrnáctileté děti takovýmto výkladům, musily by být jinak podány. Nelze přece předpokládat u žáků 9. ročníku znalosti z politické ekonomie, dialektického a historického materialismu a jiných vědních oborů, jimž se na střední škole nevyučuje.

Učebnice zeměpisu ztratily svoji výchovnou funkci a staly se pouhou pomůckou k domácímu opakování učiva. Přitom jsou jen na pohled a váhu lehčí.

než učebnice vydávané v SSSR a v ostatních lidově demokratických státech. Sloh je strohý, nezajímavý, obrázky vycházejí na špatném papíře nezřetelné, učebnice nepůsobí vůbec na obraznost a cit žáků. Jsou pouhým rozvedením učebních osnov.

Snad nejmarkantnějším příkladem nepodařené učebnice je pokusná učebnice pro druhé pololetí 9. ročníku, vydaná SPN v roce 1958, jejímiž autory jsou s. Matoušek a Doubrava. Učebnice má název: „Přehled hospodářského zeměpisu světa“, má celkem 42 strany, je bez obrázků a obsahuje tyto kapitoly: Obyvatelstvo, rozdělení světa na dva tábory, přehled kapitalistických států, přehled socialistických států, zemědělství, průmysl a doprava. Po textu následují 4 strany tabulek s údaji o počtu obyvatel a rozloze socialistických států a některých kapitalistických států a kolonií.

Látka v učebnici obsažená má málo zeměpisného a pro svoji stručnost a tezovitost, jakož i násilné spojování pojmů nedává žákům správnou představu o probíraných státech. Tak o lidově demokratických státech evropských, kterým je věnováno půl druhé stránky, se žáci dovědí takovéto skutečnosti: „Také v Maďarsku je hlavním úsekem hospodářství již průmysl. Zemědělství však má dosud malé výnosy a jeho rozvoj je, podobně jako v Rumunsku, teprve v začátcích. Nejdůležitějším odvětvím v Rumunsku je těžba nafty a její zpracování. Také Bulharsko a Albánie rychle budují socialistický průmysl a zemědělství. Bulharsko je významné hlavně svým potravinářským průmyslem.“

O Číně se píše, že „při industrializaci Číny mají velkou úlohu objevy ložisek uhlí, nafty a rud, výstavba elektráren, hutí, strojírenství, chemického průmyslu a budování železničních tratí“. To platí pro socialistickou industrializaci vůbec a není charakteristické jen pro Čínu. Upozorňuji, že se Čína probírala předtím na střední škole pouze v 6. ročníku na konci roku, kdy pozornost žáků je značně rozptýlena a učivo musí být vzhledem k jejich věku omezeno na nejnnutnější údaje. Od 6. do 9. ročníku žáci i to málo, čemu se učili, zapomněli, takže můžeme s klidem říci, že většina o této ohromné zemi neví téměř nic.

Takových nedostatků je ve zmíněné učebnici mnoho. Zvláště nápadný je naprostý nedostatek názorného materiálu, obrázků, kartogramů a diagramů. Je asi specifickou zvláštností našich pokusných učebnic zeměpisu, a platí to především o této, že se vypracovávají v největším chvatu, přes prázdniny, a autoři se pravděpodobně nepodílejí na úpravě textu až do konce, nýbrž rukopis dodaný do SPN se ještě dále upravuje a hlavně zkracuje. To není dosti odpovědné, právě tak jako je nezdravé vydávat každoročně nové vydání pokusných učebnic, aniž se prověřily dostatečně širokým průzkumem na školách, pro něž jsou určeny; byl totiž proveden na pouhých 20 pokusných školách během jednoho školního roku. Výzkum pokusných učebnic byl v letech 1956—1959 zařazen do resortního plánu MŠK a gestorem výzkumu byl Výzkumný ústav pedagogický v Praze. Na výzkumu se podílely kolektivy pracovníků vysokých i vyšších pedagogických škol a desítky učitelů zeměpisu, ale výzkum byl jednorázový a z jeho výsledků se vyvodily nepatrné závěry. Pokusná učebnice pro druhé pololetí 9. ročníku, vydaná v roce 1958, je mnohem horší než její předchůdkyně z roku 1957 a máme obavy, že další vydání, které připravuje SPN v letošním roce, nebude o mnoho lepší než vydání předcházející. I když desítky zkušených učitelů zeměpisu poukazují na nedostatečnost pokusné učebnice, další vydání je zpravidla ještě stručnější, snad protože základní problém, tj. základní učivo, nebyl dosud rozřešen, a proto byl zařazen do státního plánu výzkumu na rok 1961—1965. Ale do té doby budou pravděpodobně každoročně vycházet další vydání pokusných učebnic již z toho

důvodu, že jedno vydání je plánováno a tištěno jen na jeden rok. Velkou chybou je spoléhat na to, co si žáci z předcházejících ročníků pamatují. Nelze odpovíděně navazovat v 9. ročníku na základní zeměpisné učivo, obsažené v učebnici pro 6. ročník. Jednak jsou žáci 6. ročníku málo rozumově vyspělí, aby mohli pochopit zeměpisné závislosti a složitější pojmy, jednak je mezi 6. a 9. ročníkem příliš velký odstup. V 9. ročníku zjistí učitel zpravidla, že žáci o socialistických státech nevědí téměř nic, takže nemá nač by navazoval, nemůže proto látku shrnovat a osvětlovat z nových aspektů, nýbrž musí ji učit jakoby byla zcela nová. Půjde-li však na jeho hodinu inspektor, vytýká mu, že učivo rozšiřuje a tím přetěžuje žáky. Přitom je přirozené, že si žáci pamatují nejlépe věci, které nejsou v učebnici a získávají zájem o zeměpis právě na základě zajímavého výkladu, doprovázeného názorným materiálem.

Od září 1960 je v platnosti a bude postupně zaváděn nový učební plán devítiletky, proti němuž zeměpisce oprávněně, leč marně protestovali. V letošním školním roce se podle něho vyučuje v 6. ročníku. Učebnice zůstávají staré, z roku 1954, učitel si musí sám vybírat učivo, aby bylo v souladu s novými osnovami. Na desíti pokusných devítiletkách se vyučuje podle pokusných učebnic.

V 7. a 8. ročníku zůstávají v platnosti staré osnovy a učebnice. V 7. ročníku se tedy probírá zeměpis Evropy a ostatních světadílů, v 8. ročníku zeměpis ČSSR, podle starých učebnic. K učebnici zeměpisu ČSSR byl vydán doplněk, obsahující nové kraje.

V 9. ročníku je dvojitá výuka, protože jde o dva různé typy škol. Jednak postoupilo do 9. ročníku základní devítiletky 65 % absolventů 8. ročníku, jednak existuje na jedenáctiletkách a dvanáctiletkách 9. ročník. V 9. ročnících devítiletky se v prvním pololetí vyučuje obecnému fyzickému zeměpisu podle staré pokusné učebnice (autoři jsou Bouček, Fraňo, Gutwirth, Kuchař, Pauk) a ve druhém pololetí podle nového, přepracovaného a rozšířeného vydání pokusné učebnice Matouška-Doubravy hospodářskému zeměpisu světa.

V 9. ročníku jedenáctiletky (a v 9. ročnících dvanáctiletěk) se v prvním pololetí vyučuje buď podle staré učebnice Boučkovy nebo podle novější Fraňovy fyzického zeměpisu a ve druhém pololetí hospodářskému zeměpisu světa podle učebnice Střídovy.

V 10. ročníku jedenáctiletky se učí podle Střídovy učebnice hospodářskému zeměpisu světa. V 10. ročnících dvanáctiletěk se učí podle nového vydání pokusné učebnice Střídovy rovněž hospodářskému zeměpisu světa, ale učivo je omezeno jen na vybrané státy. Zatímco v dřívějších letech bylo zeměpisu světa věnováno jeden a půl roku, v 10. ročníku dvanáctiletky se totéž učivo musí probrat za rok. Při týdenním počtu dvou hodin zeměpisu v 10. ročníku je to úkol nadlidský.

V 11. ročnících jedenáctiletěk se vyučuje zeměpisu SSSR a ČSSR, přičemž se v osnovách věnuje oběma státům přibližně stejný počet hodin. Učí se podle staré učebnice Blažka-Votrubce. V 11. ročnících dvanáctiletky se vyučuje rovněž zeměpisu SSSR a ČSSR, jen poměr hodin je odlišný (SSSR asi $\frac{1}{3}$ a ČSSR asi $\frac{2}{3}$ vyučovacích hodin). Učí se podle nové učebnice, jejímiž autory jsou Blažek, Votrubec, Kosír.

Situace je tedy značně složitá a hlavní váha výuky spočívá na učiteli. Ovšem ve vzdělání učitelů na našich středních školách panuje velká pestrost. Na devítiletkách učí jak učitelé s tzv. odbornou způsobilostí, tak absolventi bývalých pedagogických fakult, VPŠ, VŠP a konečně i universit. Jejich úroveň odborná,

pedagogická i politická je nestejná a je proto naprosto nutné, aby postgraduální studium, které může tyto rozdíly vyrovnat, bylo zavedeno co nejdříve.

Příčinou nedostatků našich středoškolských učebnic zeměpisu a špatného stavu zeměpisného vyučování na školách je mimo jiné i okolnost, že zkušení středoškolští a vysokoškolští učitelé, kteří se v minulosti značnou měrou na tvorbě středoškolských učebnic podíleli, ztratili v současné době o takovou práci zájem, protože jim smysl pro odpovědnost a přemíra úkolů nedovoluje psát učebnice pouhé tři měsíce, jak se to zhusta vyžaduje. Protože učebnice napsány být musí, plní tento úkol zeměpisci, kteří mají sice dobrou vůli, ale nedostatek pedagogických zkušeností.

Náprava bude zjednána tehdy, vytvoří-li zeměpisci jednotnou frontu, přestanou-li spory mezi jednotlivými vysokými školami i zeměpisci a nastoupí odpovědná a cílevědomá práce na učebnicích a učebních pomůckách pro školy střední i vysoké. Na této práci se musí podílet nejlepší vysokoškolští a středoškolští učitelé.

Dokud se budou učebnice každoročně měnit a vypracovávat v největším chvatu, dokud bude výzkum jejich obsahu i rozsahu ryze formální, bude vyučování zeměpisu upadat a na vysoké školy budou přicházet absolventi dvanáctiletých, kteří nebudou ze zeměpisu znát o mnoho víc než absolventi dřívějších osmiletých. Myslím, že by to zeměpisci v ČSSR neměli připustit, měli by se s plnou vahou postavit proti živelnosti ve vývoji vyučování zeměpisu na školách a zapojit se do vědeckého výzkumu zeměpisného vyučování a učebnic zeměpisu.

Pedagogický ústav J. A. Komenského při ČSAV zařadil problém základního učiva a učebnic na základní devítileté střední škole do státního plánu výzkumu na léta 1961—1965 a vyzval zeměpisná pracoviště na vysokých školách ke spolupráci. Je třeba se této výzvy chopit, aby konečně se vyjasnila problematika základního učiva v zeměpise a aby se odstranilo ničím nepodložené experimentování.

Konečně je třeba zainteresovat o otázky školského zeměpisu i Čs. společnost zeměpisnou, která soustřeďuje ve svých řadách zeměpise z vysokých i středních škol a výzkumných ústavů.

První krok byl učiněn v pražské pobočce Společnosti, která zařadila otázky školského zeměpisu na jednu ze svých schůzí. Bylo doporučeno zřízení stálé komise pro otázky školského zeměpisu, jejímž prvním úkolem bylo podrobit rozboru nový učební plán zeměpisu na devítiletce a dvanáctiletce a podat rozklad proti redukci počtu hodin zeměpisu v 9. a 12. ročníku. Školské komise by měly být zřízeny při všech pobočkách ČSSZ a školský zeměpis by se měl stát trvalým předmětem zájmu ČSSZ. S tím souvisí i rozšíření členské základny ČSSZ o střední školy a středoškolské učitele zeměpisu zvláště v Praze a Bratislavě.

Kdyby navrhované školské komise při pobočkách ČSSZ organizovaly pro učitele zeměpisu na středních a odborných školách přitažlivé přednášky, diskusní večery a exkurze, kdyby jim poskytly platformu pro výměnu zkušeností a názorů o osnovách, učebnicích, učebních pomůckách a školních mapách, přispěly by jak k vytvoření pevného kolektivu zeměpisců, tak ke zvýšení odborné i metodické úrovně zeměpisného vyučování na školách a v neposlední řadě i k posílení vážnosti ČSSZ. Pak by se nemohlo stát, že by varovná slova a protesty proti snižování počtu hodin zeměpisu na školách nenašly odezvy, jako se to stalo v nedávné době.

Z referátu předneseného na schůzi Zeměpisné komise při 2. sekci ČSAV, v Brně dne 24. června 1960.

УЧЕБНИКИ ГЕОГРАФИИ ДЛЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Существенные недостатки учебников для средних школ объясняются тем, что не выяснено понятие основного учебного материала, который они должны содержать. В прошлом учебном содержании много негеографического материала, были слишком подробные и для учеников средних школ трудные. Переход к изданию в 1956 г. т. наз. пробных учебников привел к другому неправильному направлению, когда материал в учебниках был сокращен до минимума, излагался сухо и часто был непонятен ученикам, кроме того, эти учебники отличались очень плохим оформлением. Упомянутые учебники почти ежегодно переделываются и меняются; проверка качества и оформления проводится формально и несистематически и поэтому не дает положительных результатов. В целях улучшения качества учебников, необходимо провести долгосрочное научное исследование основного учебного материала и учебников по географии, а также приостановить стихийный рост издаваемых учебников и учебных пособий для общеобразовательных и специальных школ.

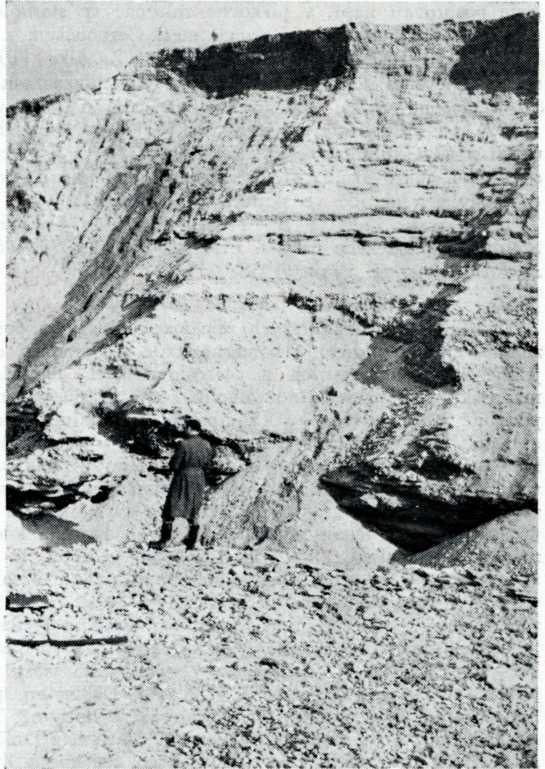
В создании учебников и учебных пособий для девятилетних и двенадцатилетних средних школ должны принимать участие лучшие специалисты с многолетним опытом педагогической работы. Рекомендуется устраивать конкурсы по написанию учебников географии.

Вопросами географии в школе в большей степени должно заниматься и Чехословацкое географическое общество, организуя во всех своих филиалах постоянные комиссии, занимающиеся вопросами географии в школе, увеличивая количество своих членов за счет учителей средних школ и организуя интересные беседы, лекции, экскурсии и дискуссии для учителей и изучающих географию.

Nález vápnitého slepence ve staropleistocenní terase Vltavy západně od Řípu. Při geomorfologickém výzkumu na Podřipsku jsme zjistili v pískovně u Račiněvsí výskyt vápnitého slepence a pískovce, který nebyl dosud v podobném rozsahu ve staropleistocenní terase zaznamenán. Oblast západně od Řípu je charakterizována rozsáhlými nánosy staropleistocenních vltavských teras, z nichž nejmladší úroveň zařazená B. Zahálkou (1946) k terasovému stupni IIa zaujímá rozsáhlé plochy v území někdejšího vltavského údolního dna z doby bezprostředně před přemístěním řeky k východu. Uložení této terasy, které však nelze tak jednoznačně považovat za pokračování vltavské úrovně IIa, jak to činí B. Zahálka, jsou odkryty v několika pískovnách v okolí Vodochod, Straškova a zejména východně od Račiněvsí. Zde jsou pískovny založeny na svahu poměrně širokého údolí, směřujícího od Račiněvsí k východojihovýchodu do Čepelu. Dno tohoto suchého údolí je ve střední části mírně zaříznuto pod úroveň skalního podloží terasy, tvořeného spodnoturonskými písčity slíny. Na levém severním svahu údolí se náplavy těží ve dvou velkých pískovnách, z nichž v rozsáhlejší východní jsou odkryty šedohnědé, rezavohnědé, žlutohnědé, světle hnědošedé (na spodu šedé) písčité šterky, šterkopísky a písky křížově zvrstvené. Náplavy jsou sypké a obsahují ohlazené balvany o velikosti až přes $\frac{1}{2}$ m v průměru, z amfibolitů, bulžníků, křemenu, křemenců, různých žul, granodioritů, gabber, ortorul, pararul, spilitů a algonkických břidlic. Mezi šterky jsou rovněž zastoupeny málo opracované destičky písčitých slínů. Denudovaný povrch náplav nad pískovnou leží při vrstevnici 220 m (původní výška akumulace sahala asi o 10 m výše), písčité šterky jsou odkryty v mocnosti 10–11 m, na dně pískovny vychází křížové podloží. V západním sousedství popsané pískovny je založena pískovna, v níž vystupuje při dně souvislá slepencová a pískovcová poloha, s profilem:

- 40 cm ... tmavě hnědošedá humózní písčitá hlína s valouny,
- 250 cm ... šedohnědý šterkopísek, křížově zvrstvený, s tmavě hnědošedými polohami,
- 700 cm ... šedohnědý, místy žlutavě hnědý šterkopísek s horizontálními polohami středně hrubého písčitého šterku (o průměrné velikosti slepičího vejce),
- 900 cm ... rezivý až hnědožlutý hrubý písčité šterk (o velikosti vejce až pěsti), zřídka s horizontálními polohami a vložkami šedohnědého písku,
- 1000 cm ... hnědošedý vápnitý slepenec místy slaběji stmelový,
- 1100 cm ... světle hnědavě šedý až světle šedý vápnitý pískovec střídající se s polohami sypkého středně hrubého písku.

Vápnitý slepenec tvoří souvislou lavici spočívající na vápnitém pískovci, v němž jsou polohy sypkého nestmeleného písku. Povrch u pískovny leží ve výši asi 222 m, báze je na kótě 210 m.

Pískovna v staropleistocenní terase Vltavy východně od Račiněvsí se souvislou polohou vápnitého slepence a pískovce při dně.
Foto J. Sládek

Vznik slepenec a pískovce můžeme vysvětlit vysrážením CaCO_3 ze spodní vody, stékající po slínovém podloží z oblasti vyšší terasy v těsném severním sousedství této lokality v době po uložení poslední staropleistocenní terasy Vltavy v tomto území. Výskyty vápnitých slepenců a pískovců možno očekávat i na jiných lokalitách na Podřipsku. Nižší stupeň diagenese šterků jsme pozorovali např. v pískovně založené ve staropleistocenní terase (IIa) severovýchodně od Černuce a ze stupně Ia z území mezi Černoučkem a Ctiněví.

Z oblasti Podřipska zaznamenává B. Zahálka (1946) jediný výskyt vápnitého slepenec ze staropleistocenní terasy, a to z pískovny jihozápadně od Hracholusk, kde pozoroval nejvýše 0,7 m mocnou vrstvu slepenec. Vápnitý slepenec byl v této oblasti poprvé popsán Č. Zahálkou (1892) od Mlčechvost (mlčechvostský slepenec) z veltruské terasy (riss 2). K Žebera (1958) uvádí výskyt vápnitého slepenec z území mezi Citovem a plošinou Vejčina, od Podvlčí a rousovického cukrovaru, a to z terasových náplavů, jež označuje vesměs jako stupeň rissu 2 (u Podvlčí však jde ve skutečnosti o riss 1).

(Literatura: Zahálka B.: *Terasy Vltavy a Labe mezi Veltrusy a Roudnici n. L.* Sborník Státního geologického ústavu, Praha 1946, 13: 377–462. — Žebera K.: *Československo ve starší době kamenné*. Praha 1958, 211 p.)

Čtrnáctý sjezd maďarských zeměpisců. Výsledky práce maďarského zeměpisce jsou u nás málo známé, zřejmě z důvodů poměrně malé přístupnosti originální maďarské literatury. Také vzájemné styky maďarských a československých zeměpisců nejsou nyní příliš rozšířeny. Přesto maďarský zeměpis řeší řadu úkolů, které nejsou pro nás bez zajímavosti, ať již jde o problémy podobné jako u nás (např. komplexní regionální výzkum přírodních a hospodářských podmínek oblastí, zemědělské rajónování; mezirajóny) nebo otázky, s nimiž se lze těžko u nás setkat, které však z odborného hlediska jsou velmi pozoruhodné (např. výzkum městských sídel s převahou zemědělských funkcí). Na aktivní činnosti maďarského zeměpisce se podílí i Maďarská zeměpisná společnost, která sdružuje ve svých řadách pracovníky z vysokých škol, výzkumných ústavů, spolu s učiteli zeměpisu na všech školách, kde se zeměpisu vyučuje. Pořádá každoročně několikadenní sjezdy, které mají význam vědecký, se speciálním zaměřením na určitý problém, a společenský a jichž se pravidelně zúčastňují i zahraniční hosté. Sjezdy se konají obvykle v různých provinčních městech a těší se velké oblibě; bývá přítomno až několik set zeměpisců z celé země. Jejich program je zaměřen buď na fyzický zeměpisnou nebo na hospodářskou problematiku oblasti sjezdového jednání. Nedílnou součástí jsou i exkurze. Čtrnáctý sjezd se konal 10.–12. září 1960 v Zalaegerszegu, v hlavním městě župy Zala, v jihozápadní části Maďarska. Jednání uvedl a řídil prof. L. Kádár z Debrecínu, předseda Maďarské zeměpisné společnosti. Ze zahraničí byli přítomni D. Krygowski z Poznaně, T. Gerlach z Krakova, M. Střída z Prahy, H. Kramm z Postupimí, G. Jacob a E. Hartsch z Drážďan, M. Kanev ze Sofie, J. Fink z Vídně a A. Burt z Washingtonu. Maďarských zeměpisců bylo přítomno na 300. Referáty se týkaly výzkumů v Zadunají, jmenovitě v župě Zala a otázek školského zeměpisu. Pro naši práci měly největší význam referáty a diskuze o systematickém výzkumu a využití zemědělských výrobních podmínek v jihozápadním Zadunají, o charakteru přírodních podmínek oblastí Zaly a jejich hospodářském využití, o zemědělských rajónech, o významu těžby nafty v Zale pro energetickou výrobu a o problematice mezorajónů na základě vybraných příkladů v Zadunají. Zejména poslední referát prof. Kolty z výzkumného ústavu v Pětikostelí hodnotil i zkušenosti z hospodářsky zeměpisného členění v jiných socialistických zemích, výsledky aplikace členění v Bulharsku na rozdíl od celkem vhodného využití jader základních oblastí a velkých oblastí v Československu.

Zásoby nafty v oblasti Nagylengyel, Eudafa a Lovászi představují 97 % veškerých zásob. Více než 95 % naftové těžby (přes 1 mil. tun) dodává ročně župa Zala. Proto byla mimořádně zajímavá návštěva naftových polí, vrtů, rafinerie, zásobních stanic naftovodů a dalších zařízení těžby, dopravy a zpracování nafty, právě jako sídliště pracujících naftového průmyslu.

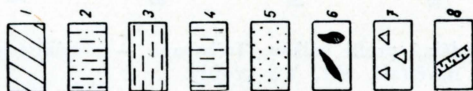
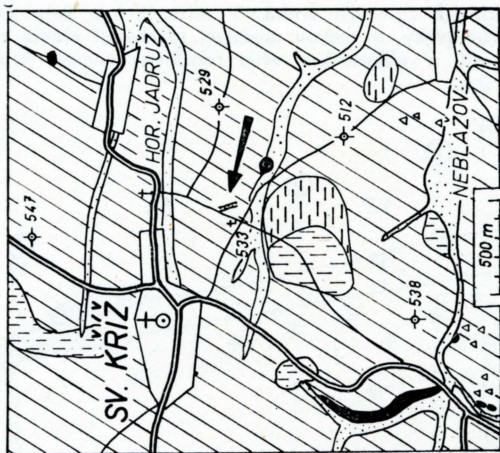
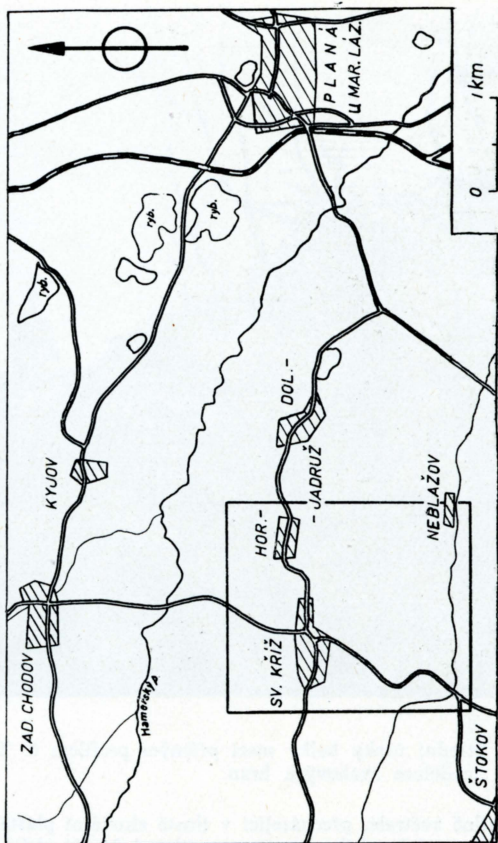
Z přípravných prací k československému Národnímu atlasu byla uspořádána malá propagační výstava map a dalších kartografických prací v budově hlavního sjezdového jednání. Účastníci sjezdu jevilí živý zájem o práci zeměpisců v Československu. *Mir. Střída*

K problematice vzniku a vývoje tvarů lineární eroze. Tvary lineární eroze, vznikající dirigovaným odtokem povrchových (ve zvláštních případech i podpovrchových) vod, uvádějí mnozí autoři doposud ještě ve spojitosti s tektonickými, resp. mikrotektonickými liniemi, přestože jejich původ je výhradně erosní. Podobně bývají geneticky v některých případech nesprávně zahrnovány do společné skupiny se svěžními údolními tvary do nejmladšího poparovinného cyklu vývoje reliéfu. Je nutno si uvědomit, že tyto tvary i ve svém stadiu zralosti (ve smyslu Davisovy klasifikace) jsou v geologické chronologii nejmladšího data a vznikají rovnou erodí přímo před našima očima. V oblasti Českého masivu můžeme podobné morfologické tvary (balky, ovragy)

přihradit k exogenním tvarům mikroreliefu. Geneze a tvarový charakter lineárních erosních tvarů je v hlavních rysech podmíněn: 1. úhlem sklonu svahu; 2. mechanickou a litologickou skladbou zvětralinového pláště nebo sedimentárního pokryvu; 3. geologicko-petrografickým rázem podložní horniny; 4. místními srážkami a s nimi související svahovou expozicí. V předložené studii bych chtěl upozornit na částečný vliv textury podložních hornin a jim odpovídajících eluvií na tvorbu erosních tvarů a modelaci jejich příčného profilu. Jako příklad uvádím ronovou rýhu západně od Plané u Mariánských Lázní, kterou jsem zjistil při geologickém mapování, jejíž příčný profil je zčásti ovlivněn texturou okolní horniny, do níž je rýha zařiznuta. Podle doposud nesjednocené klasifikace a terminologie erosních tvarů jde o balku, zahloubenou v tlustém eluviálním plášti žuloruly.

Geologicky náleží širší okolí výskytu monotonní sérii krystalinika, budovaného borskou žulou, petrograficky přecházející od hrubozrnných variet k varietám aplitickým nebo naopak hrubě porfyrickým. Žula borského masívu, jazykovitě vklíněného mezi rulovou sérii Českého lesa na západě a mezi amfibolitové těleso Tepelské planiny na východě, buduje podloží Planské kotliny. Petrograficky je to převážně biotitická, místy dvojslídna žula, jejíž kontakt s rulovou sérií Českého lesa je většinou provázen silným zrudněním. V kontaktním dvoře nabývá žula zřetelného usměrnění s paralelní texturou, vyznačenou zejména pravidelným uspořádáním živců a biotitu. Přechází v žulorulu až posléze v rulu. Za periglaciálního klimatu podlehla žula v povrchových partiích intenzivnímu větrání. Počátek zvětrávání však musíme klást do třetihor, kdy následkem teplého a vlhkého podnebí došlo ke kaolinisaci alumosilikátů. Podobně i pochody hydrotermální, spojené s výstupy minerálních vod podél planského zlomu, měly značný vliv na celkovou kaolinisaci. V důsledku toho nalézáme dnes žuly hluboce

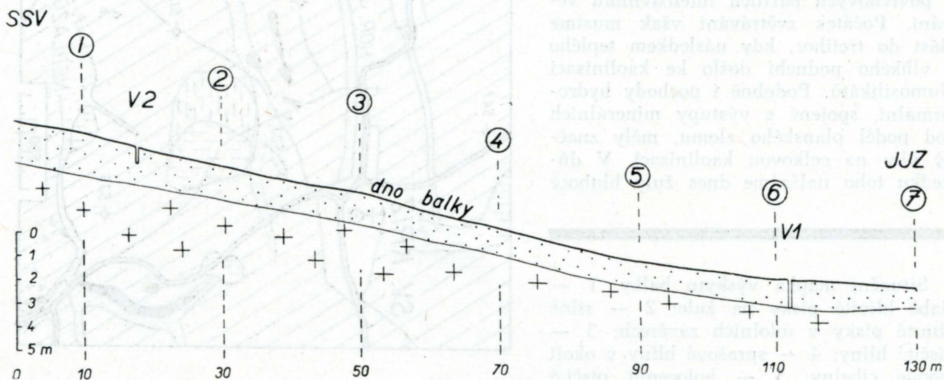
Situáční mapka výskytu balky. 1 — slabě hlinité písky na žule; 2 — silně hlinité písky v údolních závěrech; 3 — písčité hlíny; 4 — sprašové hlíny v okolí bývalé cihelny; 5 — holocenní písčité sedimenty; 6 — borská žula; 7 — žulové balvany roztroušené po povrchu terénu; 8 — průběh studované balky.

Střední úseky balky mezi příčným profilem č. 2 a 3. Příkré svahy nesou znaky nedostatečné modelace svahových hran. Foto Z. Lochmann

fosilně zvětralé, přecházející v tlusté eluviální pláště, které pokrývají v mocnostech od 1 do 12 m celý areál borského masívu na jih od Mariánských Lázní. Litologicky mají žulová eluvia charakter slabě až velmi slabě hlinitých písků s různou velikostí zrn, odvislou od struktury jednotlivých žulových druhů. V místech, kde žuly podlehly kaolinizačním pochodům, vznikly jílovité písků. Svahovou modelací přecházejí eluvia v uloženiny deluviální s větším stupněm hlinitosti. V oblastech s větší reliéfovou energií jsou místy eluviální pláště prořezány erozními stržemi.

Podélný profil balkou. Tečkovaně — eluviální plášť; křížky — žulorula, ve svrchních partiích navětrálá. V1, V2 profily.

Studovaná balka probíhá v délce 130 m jihovýchodně od obce Svatý Kříž (vzdušnou čarou asi 700 m), 100 m východně od kóty 533,6 (kříž na rozcestí) na jižní straně svahu o průměrném sklonu 6°. Svrchní erosi ní báze je ve výšce asi 538 m n. m., spodní erosi ní báze dosahuje asi 530 m n. m. Relativní rozdíl je tedy 8 m. Svrchní sběrná část má plochý, mísovitý profil, rychle se zúžující postupným zařezáváním balky do svahu. Celkově je profil poměrně málo výrazný, neboť sběrná část je přerušena trasou polní cesty. Úhel sklonu dna se pohybuje okolo 12°. Střední erosi ní část probíhá ve směru h11—11,5 a je ostře zahloubena do zvětralinového pláště s profilem v kopané sondě asi 60 m severovýchodně od popisované rýhy:

25 slabě humózní, jemná, tmavě hnědá písčité hlína s kořínky rostlin,

70 jemnozrnný, žlutohnědý hlinitý písek, silně slídnatý (biotit),

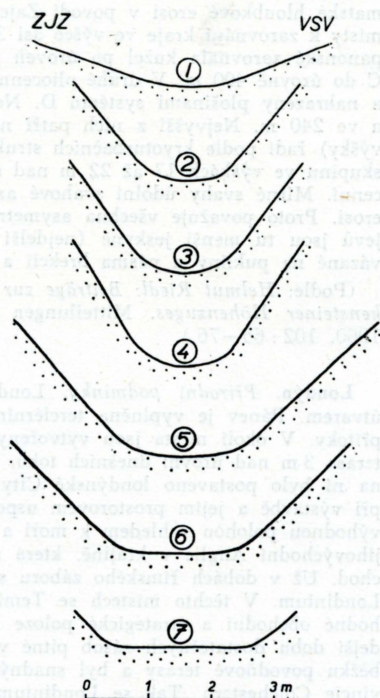
110 přechod do písčitého eluvia žuloruly,

450 jemné, místy až středně hrubé, žlutohnědé písčité eluvium žuloruly, velmi silně slídnaté (biotit) — ve 450 cm naražena rozrušená křemenná žíla.

Usměrnění a paralelní uspořádání jednotlivých minerálů v původní hornině (žulorule), přecházející zřetelně do profilu zvětralinového pláště, umožňuje totiž v tomto úseku poněkud větší soudržnost zvětralin uložené in situ, než jako je tomu v případě převládajícího typu hrubozrnného druhu borské žuly se všesměrnou stavbou. Paralelní textura zvětralin, shodná zde se směrem podélné osy rýhy, podporuje dirigovaný odtok, projevující se zvýšenou intenzitou hloubkové erose. Tento činitel se zčásti odráží právě na tvaru příčného profilu v erosi ní části, charakterizovaného příkrými stěnami (v průměru 60°) a nedostatečnou modelací svahových hran. Hloubka erosi ní rýhy se pohybuje od 170 do 220 cm, šířka dna dosahuje v průměru 120 cm. Průměrný sklon svahů je 55—60°, úhel sklonu dna 13—16°. Profil spodní akumulací ní části má podobu rozevřeného U s výrazným plochým dnem o šířce 200—230 cm a o sklonu dna 5—6°. Je zakončena málo výrazným dejekčním kuzelem, silně poškozeným polním obděláváním. Ronová balka je protékána pouze periodicky, zejména v době jarního tání a vydatných podzimních dešťů.

Uvedeným erosi ní tvarům je třeba z hlediska teoretického věnovat značnou pozornost, neboť přispívají k objasnění některých geomorfologických otázek, souvisejících s celkovou modelací a vývojem reliéfu. Po stránce praktické je nutno uvažovat tyto činitele při stabilizaci erosi ní oblastí.

(Literatura: Balatka B., Michovská J., Sládek J.: *Podrobná geomorfologická mapa území na sever od Prahy*. Sborník ČsSZ. Praha 1959, 64 : 4 : 289—302. — Holý M.: *Vliv tvaru svahu na průběh vodní erose*. Vodní hospodářství. Praha 1955. — Holý M.: *Vývoj a směr v mapování půdní erose*. Sborník vědecké technické společnosti, řada hydromeliorační. Praha 1958, 1 : 1—92. — Jůva K., Cablík J.: *Protierosi ní ochrana půdy*. Praha 1954, 254 p. — Láznická Z.: *Stržová erose v údolí Jihlavy nad Ivančicemi*. Práce brněnské základny ČSAV. Brno 1957, 29 : 393—416. — Lochmann Z.: *Příspěvek k poznání genese erosi ní tvarů*. Sborník ČsSZ. Praha 1960, 65 : 1 : 1—5. — Netopil R.: *Dosavadní výsledky geomorfologického průzkumu povodí Oslavy*. Sborník ČsSZ. Praha 1951, 56 : 57—71. — Schultze J. H.: *Die Bodenerosion in Thüringen*. Petermanns geographische Mitteilungen. Gotha 1952. — Smolík L.: *Erose půdy a ochrana proti ní*. Vodní hospodářství. Praha 1951. — Spirhanzl J.: *Erose půdy a ochrana proti ní*. Praha (Přírodovědecké nakladatelství) 1952, 189 p. — Žebera K.: *Čtvrtohorní zvětralinové pláště a pokryvné útvary ČSR*. Učební texty vysokých škol. Praha 1953, 106 p.).

Příčné profily balkou. 1 — sběrná část; 2—4 — erosi ní část; 5—7 — akumulací ní část.

Bradlový pás na rakouské půdě tvoří v pokračování Pavlovských vrchů nápadné vyvýšeniny patrné západně od silnice z Mikulova do Vídně. Také tu je tithon zastoupen v obou facích ernstbrunnských vápenců a klenťnických vrstev. Na jejich nejvyšší vyvýšenině (Leiser Berge) severně od Ernstbrunnu je nápadná plošina (autorovo Niveau A) ve výšce asi 450 m, která seče téměř vodorovně příkře postavené vrstvy a kterou autor má za parovinu, jejíž stáří z tektonických a klimamorfologických důvodů považuje za posávské. Do paroviny jsou vloženy mladší útvary v průměrné výšce 400 m v podobě širokých úvalů nebo přímo s tortonskými nánosy. Toto Niveau B je v úzké genetické souvislosti s mořskými nánosy a hrubými šterky ernstbrunnských vápenců, nese stopy po vrtavých mlžích a autor je považuje za tortonskou abrasní plošinu. V třetíhorrním předpolí jsou vyvinuty dva systémy plošin, které zasahují také do starších hornin pod jejich nejvyššími plošinami. Je to plošina v průměrné výšce 360 m (Niveau C) rozříznutá zdrojnicemi Zaje v izolované řídelce a hřbety na rozvodí Zaje a Dyje a ve Falkensteinské hornatině. Nejbližší nižší plošina (Niveau D) ve výšce 300 m tvoří zejména na jihu dominantní ráz kraje, kdežto v údolí Zaje je vyvinuta jako terasa pod Niveau C. Obě předpolní plošiny sečou jak druhořory, tak i staré a mladé třetíhory a jsou pliocenního stáří. Šterkový kužel mezi Hollabrunnem a Mistelbachem, který vyniká nad plošinu C, vysvětluje autor akumulací v brázdě založené v sarmatu a zaplněné šterky v panonu. Po sarmatské hloubkové erozi v povodí Zaje následovala v době potortonské boční erose, která vedla místy k zarovnání kraje ve výšce asi 300 m. První předčtvrthorní erosi fáze po době svrchnopanonské zarovnala kužel po úroveň plošiny C. V té době došlo asi ke zdvihu plošin úrovně C do úrovně 400 m. V druhé pliocenní erosi fázi byly na kuželi plošiny systému C odstraněny a nahrazeny plošinami systému D. Nejnižší stupně jsou údolní terasy ve výškách 260—280 m a ve 240 m. Nejvyšší z nich patří nejstaršímu pleistocénu, terasu ve 240 m (50 m relativní výšky) řadí podle kryoturbačních struktur i výšky do staršího pleistocénu a nejmladší terasovou skupinu ve výškách 17 až 22 m nad údolní nivou rozbrázděnou úpady má také ještě za pleistocenní. Mírné svahy údolní svahové asymetrie vykládá soliflukčními účinky, příkré svahy boční erodí. Proto považuje všechna asymetrická údolí za tvary periglaciálního klimatu. Z krasových jevů jsou tu menší jeskyně (nejdelší 18 m) podél krátkých puklin, dále malé závrty rovněž vázané na pukliny a pásma brekcií a dva krasové vývěry.

(Podle: *Helmut Riedl: Beiträge zur Morphologie des Gebietes der Leiser Berge und des Falkensteiner Höhenzuges. Mitteilungen der oesterreichischen geographischen Gesellschaft. Wien 1960, 102: 65—76.*)
Fr. Vitásek

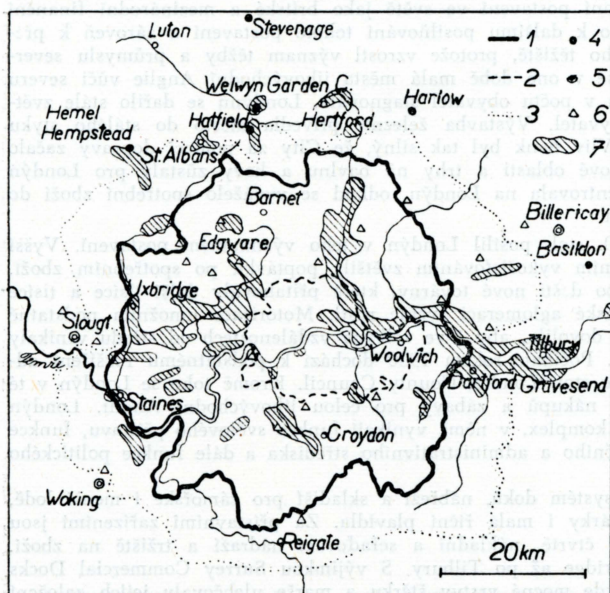
Londýn. Přírodní podmínky. Londýn leží uprostřed Londýnské pánve, tvořené křídovým útvarem. Pánev je vyplněna terciárními a mladšími sedimenty a odvodňována Temží a jejími přítoky. V okolí města jsou vytvořeny tři terasy: Boyn Hill 34 m, Taplow 17 m a povodňová terasa 3 m nad úrovní dnešních toků. Terasa Taplow zaujímá velké části jz. Middlesexu a právě na ní bylo postaveno londýnské City. Geologické a morfologické poměry měly velký význam při výstavbě a jejím prostorovém uspořádání až asi do roku 1800. Růst Londýna byl ovlivněn výhodnou polohou vzhledem k moři a vnitrozemí. Město leží u nehlubšího a nejdlejšího estuaru jihovýchodní Anglie v krajině, která má nejlhčí přístup k moři a nejlepší podmínky pro obchod. Už v dobách římského záboru stálo na půdě dnešního londýnského City významné sídlo Londinium. V těchto místech se Temže dala ještě přebrodit, pokud nebyla rozvodněna. K výhodné obchodní a strategické poloze na taplowské terase u řeky přistupovala výhoda na tehdejší dobu dostatečných zásob pitné vody. Přístup k brodu se dál od jihu po jazykovitém výběžku povodňové terasy a byl snadný; tudy vedla přímá cesta k hlavnímu městu římské provincie Colchesteru. Tak se Londinium už v dávné minulosti stalo nejvýznamnějším přístavem britských ostrovů. **Růst města.** S výjimkou 4.—9. stol. rostl Londýn nepřetržitě a rychleji než kterékoliv jiné město britských ostrovů. Jedním jádrem bylo dnešní City, kde se hospodářský život koncentroval v blízkosti brodu, později mostu (London Bridge). Kolem něho se nakupily kůlny se zbožím, celnice, tržiště s bankovními domy ap. Ve městě byl velký počet řemeslných cechů a malých původně řemeslných, později průmyslových závodů. Druhým jádrem bylo správní středisko u Westminsteru se zámek a parlamentem. Kolem r. 1800 měl Londýn už 900 000 obyvatel. City a Westminster v té době už vzájemně srostly a taplowská terasa od Paddingtonu až po Limehouse byla zastavěna. Stranou vznikala menší střediska: na severu na boyn-hillské terase Islington, na západě na povodňové terase Chelsea a Knightsbridge ap., která se ulicovým zastavěním spojila s hlavními sídelními jádry. Na jih od řeky se výstavba vyvíjela velmi rychle na povodňové terase mezi Bermondsey a Vauxhallem, kde podél řeky byla brzy postavena nepřetržitá řada budov. Už kolem roku 1800 existovalo v Londýně několik funkčně odlišných zón, např. přístavní čtvrť s tržišti, City sloužící peněžnímu trhu a obchodu, dále průmyslové a těsně u nich dělnické čtvrtě s pověstnými nouzovými koloniemi (slum). Západní čtvrť Westminster se vyvinula v typickou úřednickou čtvrť s obchodními třídami a obydlími nej-

zámožnějších lidí. Další růst byl však vážně ohrožen nedostatkem vody, do té doby čerpané jen ze studní založených ve šterkových sedimentech nebo přiváděné ze vzdálených pramenů. Rychlejší rozvoj nastal teprv po roce 1800, když se voda začala čerpat parními pumpami z větších hloubek. Londýn všestranně využívá zámořského obchodu, počátkem 19. stol. měla neobyčejný význam příbřežní doprava. Souběžně s obchodem vzkvětal peněžnictví. Kolem roku 1800 měl Londýn naprosto suverénní postavení ve světě jako britské a mezinárodní finanční středisko. V průběhu 19. stol. došlo k dalšímu posilování tohoto postavení a zároveň k přesunu průmyslového a demografického těžiště, protože vzrostl význam těžby a průmyslu severních anglických hrabství. Ačkoliv se v oné době malá města jihovýchodní Anglie vůči severu opoždovala v hospodářském růstu a v počtu obyvatel stagnovala, Londýnu se dařilo stále zvětšovat obchod, průmysl i počet obyvatel. Výstavba železnic přivedla město do stálého styku s novými průmyslovými oblastmi. Vliv bank byl tak silný, že City za pomoci dopravy začalo finančně kontrolovat nové průmyslové oblasti a trhy na bavlnu a kovy zůstaly pro Londýn zachovány. Železniční síť se zkoncentrovala na Londýn, odkud se vyváželo spotřební zboží do jihovýchodní Anglie a na kontinent.

Londýn 20. století. Vývoj ve 20. stol. posílil Londýn v jeho významném postavení. Vyšší mzdy umožněné zvýšeným koloniálním vykořisťováním zvětšily poptávku po spotřebním zboží. Na její krytí vznikaly jak houby po dřišti nové továrny, které přitahovaly další tisíce a tisíce lidí, takže počet obyvatel v londýnské aglomeraci rychle rostl. Motorisace umožnila podstatné rozšíření velkoměstského prostoru a dovolila, aby i ve velkých vzdálenostech od středu vznikaly nové průmyslové a obchodní čtvrtě. Počínaje rokem 1930 dochází k podstatnému rozšíření administrativního aparátu, v jehož čele stojí London County Council. Kromě toho se Londýn v té době stává též střediskem kultury, nákupů a zábavy pro celou jihovýchodní Anglii. Londýn dneška představuje nadmíru složitý komplex, v němž vynikají funkce světového přístavu, funkce ohromného pracoviště, funkce finančního a administrativního střediska a dále funkce politického a společenského střediska.

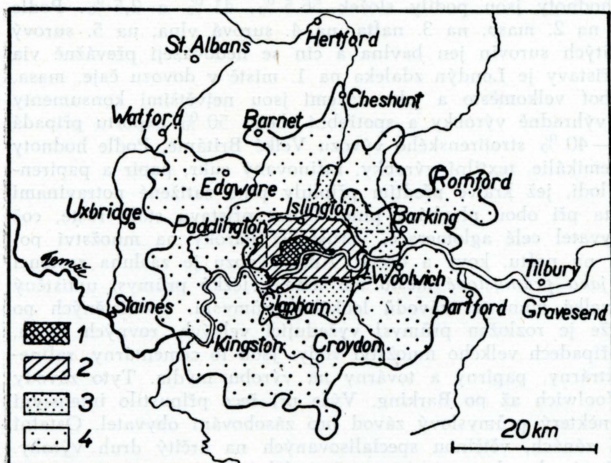
Londýnský přístav je rozvinutý systém doků, nábřeží a skladišť pro zámořské i menší lodě, tankery, uhelné a rybářské lodě, bárky i malá říční plavidla. Za přístavními zařízeními jsou podél Temže rozloženy průmyslové čtvrtě, nákladní a seřadovací nádraží a tržiště na zboží. Doky jsou rozmístěny od Tower Bridge až po Tilbury. S výjimkou Surrey Commercial Docks jsou všechny při severním břehu, kde mocné vrstvy šterku a marše ulehčovaly jejich založení a odkud při cestě do největší části Anglie není už zapotřebí překračovat Temži. Ze šesti největších doků (London, West India, Millwall, Royal, Tilbury a Surrey Commercial) je každý schopen překládat kterékoliv zboží. Přesto se ale vyvinula dělná práce: Surrey Docks obstarávají hlavně překládání dříví, London Docks slouží přepravě bavlny a Tilbury Docks přepravě osob. Zvláštností přístavu je velký počet volných nábřeží, na něž se vykládá z lodí zboží. Ještě více zboží se převáží bárkami, jichž je 7 tisíc. Nad London Bridge a v délce 4 km pod ním jsou převážně nábřeží pro kusové základy, dál po toku pro objemné, velké základy. Ještě 15 km od London Bridge jsou nábřeží tu a tam přerušena objekty průmyslových závodů. Provoz v přístavu je ohromný. Za rok se přeloží přes 70 mil. NRT (1956), což představuje 19 % překládku všech britských přístavů (v roce 1953 dokonce 34 %). Dovoz se podílí 75,5 %, vývoz 17,5 % a transit 7 % podle váhy; podle hodnoty jsou podíly složek 56,5 %, 41 % a 2,5 %. Podle hodnoty dovozu je na 1. místě čaj, na 2. maso, na 3. nafta, na 4. surová vlna, na 5. surový cukr a na 6. místě dřevo. Z důležitých surovin jen bavlna a cín se nedovážejí převážně via Londýn. Před ostatními britskými přístavy je Londýn zdaleka na 1. místě v dovozu čaje, masa, cukru a zemědělských výrobků, neboť velkoměsto a jeho zázemí jsou největšími konsumenty těchto produktů. Vyvážejí se téměř výhradně výrobky a spotřební zboží; 50 % exportu připadá na stroje. Via Londýn se vyváží 30–40 % strojírenského vývozu Velké Británie. Podle hodnoty zaujímají ve vývozu další místa: chemikálie, textilní výrobky, rafinovaný cukr, papír a papírenské výrobky. Zboží se nakládá do lodí, jež krátce předtím připluly plně zatížené potravinami a surovinami; lodní tonáž je využita při obou plavbách plně. Obrát přístavu stále roste, což působí u dovozu rostoucí počet obyvatel celé aglomerace, vzrůstající nároky na množství potravin a zvýšené požadavky závodů na naftu, kovy a dřevo. Růst vývozu je zásluha rostoucí produkce vývozního zboží. *Londýn jako průmyslové město* má jednak těžký průmysl umístěný především u dolní Temže a dále velké množství závodů lehkého průmyslu, rozmístěných po celém území metropole. Podél Temže je rozložen průmysl vyžadující velkých, rovných ploch, přímého přístupu lodí a v mnoha případech velkého množství vody. Jsou to cementárny, rafinerie nafty a cukru, plynárny a elektrárny, papírny a továrny na výrobu mýdla. Tyto závody leží přímo na březích Temže od Woolwich až po Barking. Výše při řece připustilo intensivní zastavění velkoměsta jen tu a tam některý průmyslový závod pro zásobování obyvatel. Ostatní průmysl leží v ostře vyhraněných zónách, většinou specializovaných na určitý druh výroby. V první zóně jsou malé průmyslové závody, doprovázené starými dělnickými čtvrtěmi; zóna je

vyvinuta v podobě prstence hlavně na východě, kde se přimyká k City. Je zastoupena konfekce, výroba nábytku, chemických a strojírenských výrobků a tiskárny. Každé odvětví má svůj speciální okrsek, vzniklý často na základě starých cechovních práv. Druhá zóna zaujímá dolní části údolí četných přítoků Temže, kde vyrostly závody na výrobu mýdla, papíru a barviv.

Londýnské průmyslové oblasti. 1 — hranice Velkého Londýna; 2 — hranice londýnského hrabství; 3 — vnější hranice zeleného pásu; 4 — nová města; 5 — plánované rozšíření města; 6 — „noclehárny“ velkoměsta; 7 — průmyslová území. Podle M. O. Waltera.

Výše na tocích pak závody strojírenské, nábytkářské, gumářenské a na výrobu tiskařských barviv. Třetí zóna sestává z malých středisek ve vnějších předměstích, většinou u výpadových silnic a hlavních tratí. V závodech této skupiny, jejíž existence závisí na rychlé dopravě, se vyrábí nejrůznější spotřební zboží. Tato zóna se vytvořila především severně od Temže v sz. předměstích Londýna, kde je i dostatek vhodných, volných ploch a kde přírůstek obyvatelstva byl nejrychlejší. V jádru města a ve čtvrtích Watford a Staines probíhá v současné době proces odlučování průmyslu od obytných čtvrtí. Průmysl se přesunuje do pásů k hlavním silnicím, železnicím a Spojovacímu průplavu (Junction Canal). V obytných čtvrtích se novou výstavbou

Londýn. 1 — jádro města; 2 — vnitřní předměstí; 3 — mezizóna; 4 — vnější předměstí. Podle M. O. Waltera.

nebo zelenými plochami vyplňují prostory, které se tím uvolnily. Obdobný proces probíhá i na sv. při horním toku říčky Lea. Nové průmyslové závody rostou zejména ve vnějších předměstích východního Londýna. V roce 1956 bylo v londýnském průmyslu zaměstnáno 1,765 000 lidí (v téže době v celé ČSR 1,973 000 osob). Ve strojírenství a elektroprůmyslu pracovalo 469 tisíc, při výrobě dopravních prostředků 200 tisíc, v papírenském a polygrafickém průmyslu 200 tisíc, v potravinářství 200 tisíc, v konfekčním průmyslu 150 tisíc a v chemickém průmyslu 130 tisíc osob. Slabě je zastoupen průmysl textilní a hutní.

Londýn jako hlavní město a společenské středisko. Po roce 1939 přibýlo neobyčejně úředníků v administrativě, finančním hospodářství a v sociálních a kulturních zařízeních. Zejména ve West Endu je velké množství obchodů, muzeí, galerií, koncertních sálů, univerzitních poslucháren, divadel, biografů, hřišť ap. V dalším širokém okruhu nelze uspokojovat kulturní aj. požadavky tak jako v Londýně. Proto se do Londýna pravidelně jezdí, a to až ze vzdálenosti 80 km, na návštěvu divadel, zábavních a sportovních podniků všeho druhu a také na nákup. *Londýn jako metropole.* Jádro Londýna, ležící severně od Temže, soustřeďuje administrativu, obchod a různá sociální zařízení celostátního významu. Člení se na obchodně finanční středisko tzv. City a na vládně administrativní čtvrt Westminster, K nim se připojují Bloomsbury, South Kensington a West End jako čtvrtě kultury, zábavy a obchodu. Jádro je obklopeno zónou vnitřních předměstí s obytnými budovami vystavěnými většinou v 19. století. Tato zóna přechází na východě v oblast přístavu. Mezi vnitřními a vnějšími předměstími se táhne podél železnice asi 3 km široká zóna z viktoriánské doby; je méně industrialisovaná než vnější předměstí. Tato jsou od středu města vzdálena zhruba 15 km, u výpadových silnic až 25 km. Prostory mezi vnějšími předměstími byly zastavěny teprve ve 20. století. Průmysl zaujal nižší polohy, především podél komunikací, kdežto obytné čtvrtě se rozmísťovaly s oblibou na terasy a plata. Uprostřed značně monotónního moře domů jsou uchována stará, megapolí sice pohlcená jádra bývalých vsí, městeček a měst, která si však uchovávají dodnes střediskové funkce. Půdorys Londýna je spíš hvězdicový než kruhový. Zastavěná plocha zasahuje zvlášť daleko podél silnic a tratí. Mezi radiálními výběžky velkoměsta se prostírají zelené plochy. Vliv Temže se projevuje v prodloužení osy města ve směru západ—východ a ve zvýšené koncentraci průmyslu podél této osy. Hlavním problémem dneška je účelné řízení dalšího růstu miliónového města. Správná snaha bránit dalšímu růstu průmyslu a tím celé megapole se setkává s malým úspěchem, protože existuje soukromé vlastnictví. Urbanisté se snaží vytvořit kolem Londýna zelený pás, který by byl minimálně zastavěn. Teprve 50—70 km daleko od City mají být a zčásti jsou už budována nová satelitní města, do nichž se klade naděje, že dají lidem nový, klidnější a spokojenější život a práci.

(Literatura: M. O. Walter: *London, Hauptstadt und Hafen*. Geogr. Rundschau. Braunschweig 1958, 10:401—409. — J. E. Martin: *Industry in Inner London*. Town and Country Planning. London 1957. — M. J. Wise: *The Role of London in the Industrial Geography of Great Britain*, Geography. London 1956, 41:206—215. — R. C. Estall, J. E. Martin: *Industry in Greater London, A Survey of Trends in New Factory Building and Industrial Employment in the London Area*. The Town Planning Review. London 1958, 1:1—14.) Ct. Votrubec

LITERATURA

Orbis geographicus 1960. Adressar géographique du monde. World directory of geography. Geographisches Weltadressbuch. Redigoval a vydal E. Meynen z pověření Mezinárodní zeměpisné unie za spolupráce národních komitétů. Stran XVI + 605. Wiesbaden (Fr. Steiner Verlag) 1960, cena 32 DM.

Rozsáhlá a významná publikace je uvedena krátkou předmluvou prof. Hans W:son Ahlman-na, presidenta Mezinárodní zeměpisné unie, dále obsahem a úvodem vydavatele prof. E. Meynena. Již roku 1952 vyšel obdobný světový zeměpisný adresář s názvem World Directory of Geographers u příležitosti Mezinárodního zeměpisného kongresu ve Washingtonu. Adresář je francouzsko-anglický. Vlastní látku adresáře zahajuje obsáhlá stať o vyznamenaných, udělovaných zeměpisnými společnostmi a veřejnými institucemi za zeměpisné práce se seznamem všech dosud vyznamenaných osob (str. 1—60). Ze stovky citovaných vyznamenání je asi polovina francouzských, udělovaných především pařížskou zeměpisnou společností, ostatní vyznamenání jsou převahou z anglosaských zemí. (Je tu uvedeno vyznamenání V. Švambery medailí Jovana Cvijiće z roku 1935 a Charles P. Daly-Medal, kterou byl roku 1927 vyznamenán Alois Musil.) Anglicky je dále uveřejněn článek o dějinách Mezinárodní zeměpisné unie a mezinárodních zeměpisných kongresů včetně 18. kongresu v Rio de Janeiro roku 1956 a regionální konference

v Japonsku roku 1957 (str. 61—97). Ústředních mezinárodních orgánů se týká statut Mezinárodní zeměpisné unie (str. 99—107), seznam dosavadních předsedů výkonných komitétů MZU od roku 1922, chronologický seznam mezinárodních zeměpisných kongresů a jejich předsedů (od 1. kongresu v roce 1871; str. 108) a nástin organizace Mezinárodní zeměpisné unie, jmenovitě ústředního výkonného komitétu a jednotlivých národních komitétů. Národní zeměpisný komitét československý je organizován při Československé akademii věd, jeho předsedou je prof. J. Kunský a sekretářem prof. J. Krejčí. Jsou tu uvedeny i jednotlivé sekce a komise Mezinárodní zeměpisné unie (str. 109—124). Do sféry zájmů jednotlivých národních komitétů můžeme zařadit seznam zeměpisných společností (str. 125—138), kartografických společností (str. 138—140), kateder a univerzitních zeměpisných institucí (str. 141—191), zeměpisných institucí, zaměřených na polární výzkum (str. 192—194), jiných oficiálních zeměpisných institucí (akademií aj.), hydrologických ústavů a úřadů (str. 195—209) a institucí kartografických a topografických (str. 210—222). Je tu registrováno 418 vysokoškolských zeměpisných učilišť (fakult), 152 zeměpisné společnosti a 63 jiné státní zeměpisné instituce.

Podstatnou částí publikace je adresář zeměpisců (str. 223—566) s rejstříkem jmen (str. 567—600). Na 343 stranách textu obsahuje imponantní počet jmen a adres 4003 zeměpisců. Sledujeme-li výklad publikace, byla snaha soustředit tu jména všech vědecky pracujících zeměpisců na základě dotazníků, vyplněných prostřednictvím národních zeměpisných komitétů. Ukázaly se ovšem obtíže již při stanovení pojmů, např. vědeckého pracovníka, a jistě tu působily nerovnoměrné názory. Proto byla ponechána značná volnost při výběru jmen s tím, že seznamy z jednotlivých zemí nemohou být zatím zpracovány na stejné dotazníkové úrovni. V případě Československa byly dotazníky zpracovány individuálně jednotlivci nebo ústavy apod., čímž vysvětlíme závazné nedostatky v publikovaných textech i v proporcionalitě ve srovnání např. s jednotným pojetím Sovětského svazu. Tím lze vysvětlit, že v seznamu zeměpisců Československa jsou v některých případech uvedeny nesprávné hodnoty a funkce. Nebyl tu proveden ani po stránce vědecké úrovně žádoucí výběr jmen. Je tu třeba uvážit politický a vědecký význam a dosah adresáře tohoto druhu. Z našeho hlediska je třeba litovat, že v příslušných kapitolách nejsou uvedena všechna naše zeměpisná pracoviště.

Mezinárodní zeměpisný adresář pochopitelně obsahuje i jiné omyly a nesrovnalosti. Na některé nedostatky poukazují již jeho úvodní stati v místech, kde líčí obtíže jeho zpracování. Patří sem především to, že jednotlivé stati nejsou vyváženy uvnitř ani navzájem. Třeba ovšem přiznat, že celkové zpracování se mohlo ovšem opírat jen o údaje, které byly redakci dodány z jednotlivých zemí. V kapitole o vyznamenáních bude možno snad přístě také přihlídnout k tomu, že vyznamenání a počty za vědeckou práci jsou u nás (a v SSSR i v lidových demokraciích) udílány v poněkud jiných formách, než je jinde obvyklé. Přes tyto nedostatky zůstává adresář úctyhodným a zásadním dílem, které na dlouhou dobu bude plnit svůj úkol v rukou zeměpisců celého světa.

Bibliograficky velmi důležitý je závěrečný seznam všech dosud vydaných kongresových publikací a ostatních publikací Mezinárodní zeměpisné unie (str. 601—605), jako buletinů, zeměpisných bibliografií, zpráv komisí apod. Myslím, že vyjadřují přání všech zeměpisců, aby všechny tyto publikace — pokud je to dnes vůbec ještě možné za minulé doby — byly kompletny v některé z našich vědeckých knihoven, např. v Základní knihovně ČSAV. *Ota Pokorný*

Seznam obcí Československé socialistické republiky 1960. Podle stavu ke dni 1. července 1960 vydalo ministerstvo vnitra, 358 stran, 1 map. příloha. Praha 1960, cena 10 Kčs.

Velké hospodářské a politické změny, jimiž prochází náš stát, vyvolaly potřebu nového územního členění státu. Bylo vyhlášeno zákonem č. 36/1960 Sb. Seznam obcí, který je vydán na základě tohoto zákona, podává detailní a jmenovitý přehled krajů, okresů, obcí a osad v novém územním uspořádání s platností od 1. července 1960. V tomto systematickém seznamu je těžiště publikace (str. 1—216). Od předchozího Statistického lexikonu obcí republiky Československé 1955 (Praha 1955) se liší tento seznam tím, že se omezuje na pouhý systematický výčet uvedených územních složek bez jakýchkoli dalších údajů nebo odkazů na příslušné železniční stanice, poštovní úřady, matriční obvody apod. Také tu nejsou data o rozloze obcí, počtu domů a obyvatel. Naproti tomu je u každé obce udán dřívější okres. Graficky se jeví nepřehledně, že názvy osad jsou tištěny stejným typem písma, jako názvy obcí. Podle dnešního stavu má celá republika 11 978 obcí s 19 259 osadami; z tohoto počtu je v českých krajích 8731 obcí (15 281 osada), na Slovensku 3247 obcí (3978 osad). Publikaci uzavírá abecední seznam obcí a osad (str. 217—338), přehled obcí se společným národním výběrem (str. 339—342) a přehled zaniklých názvů obcí a osad, změn názvů obcí a osad a přehled obcí a osad, které se staly místními částmi (str. 343—358). V tomto oddílu jsou uvedeny všechny názvy obcí a osad, které zanikly od 1. července 1955 do 1. července 1960 přejmenováním, sloučením, zrušením apod. Přílohou k seznamu obcí je přehledná mapka nového územního členění ČSSR v měřítku 1 : 2,000 000.

Ota Pokorný

Polskie Ziemie Zachodnie. Autorský kolektiv: B. Gruchman, A. Klafkowski, J. Kolipiński, K. Piwarski, E. Serwański, St. Zajchowska, J. Ziółkowski. Prace Instytutu Zachodniego Nr. 26, 271 stran, 3 mapy. Poznań (Instytut Zachodni) 1958.

V kolektivní práci nás seznamuje Stanisława Zajchowska se zeměpisem Západních zemí: se zeměpisnou polohou, s hranicemi, s geologií, s podnebím, s říční stří, se zemědělstvím, s nerostným bohatstvím a průmyslem. Popisuje kraj jezer, z nichž největší jezero Śniardwy nazývá „mořem mazurským“. Při moři upozorňuje na duny, zvláště v okolí Łeby, jež dosahují výšky až 40 m. Uvádí mořské láně a letoviska a význačné polské přístavy. Země Lubušská je charakterisována množstvím borových lešů. Kotlina Slezská je jednou z neúrodnějších polských oblastí a stejně úrodný je kraj u Pyrzyce a Żulawy při dolním toku Wisly. Pojednání Kazimierze Piwarského (p. 39—73) se týká polských Západních zemí v historickém vývoji (Polskie ziemie zachodnie w rozwoju historycznym). Práce Alfonse Klafkowského (Podstawy prawne granicy Odry—Nysa Łużycka) zdůvodňuje oprávněnost této hranice míru (p. 73—117). Janusz Ziółkowski (Ludność ziem Zachodnich) ukazuje, jak se Západní země vyliďňovaly už v době před první světovou válkou. Koncem roku 1957 byly tyto kraje již zalidněny 86,3 % stavu obyvatel v roce 1939; sídlí zde více než čtvrtina všech obyvatel Polska (p. 118—160). Juliusz Kolipiński (Zagadnienia gospodarcze Ziem Zachodnich) nás seznamuje s hospodářskými problémy (p. 161 až 222) a ukazuje, jaké velké ztráty utrpělo Polsko za druhé světové války na obyvatelstvu i na majetku. O perspektivách hospodářského rozvoje Západních zemí pojednává práce Bohdana Gruchmana (p. 223—244). Západní země svým průmyslem dávají více než 25 % průmyslové produkce celého státu. Poslední kapitolou je pojednání Edwarda Serwańskiego (Kultura Ziem Zachodnich), kde je podán přehled o školství, o vědeckých institucích, o časopisech a literatuře i knihovnách aj. kulturní činnosti.

Údaje knihy z roku 1957 byly ovšem už zase předstíženy mohutným hospodářským rozmachem v posledních letech. Všemi uvedenými pojednáními je dobře osvětlen význam Znovuzískaných území, nyní Západních zemí, pro Polsko. Zvláště významné je pro obchod pobřeží Baltského moře, které je důležité nejen pro Polsko, ale i pro Československo; ohromné nerostné bohatství, především černého uhlí jak v Hornoslezské pánvi, tak i Valbříšské, dává Polsku všechny možnosti bohatého hospodářského rozkvětu do budoucna. Pokrok v hospodářském životě je rok od roku patrný a ještě stále poroste, až Polsko zahojí všechny rány, jež utrpělo za poslední války, kdy bylo jedním ze států, který byl válkou nejvíce poškozen. O. Oliva

Górny Śląsk, Cześć p'erwsza. Praca zbiorowa (S. Bąk, J. Chlebowczyk, G. Chmarzyński, W. Długoborski, M. Gładysz, Z. Hierowski, R. Jamka, C. Macko, J. Noskiewicz, K. Orzechowski, K. Piwarski, K. Popielek, F. Ryszka, B. Szeber, A. Wrzosek, S. Wysłouch). Cyklus Ziemie Staropolski, tom V., 540 p. Poznań (Instytut Zachodni) 1959.

Górny Śląsk, Cześć druga. Praca zbiorowa (L. Erozek, G. Chmarzyński, M. Gładysz, S. Golaehowski, S. Ziembra). 536 p. Poznań (Instytut Zachodni) 1959.

Pátou monografií o zemích Staropolských je dvoudílná kniha o Horním Slezsku. Kniha o Dolním Slezsku byla vydána poprvé roku 1948 a o Západním Pomoří prvé vydání vyšlo 1949, monografie o zemi Lubušské vyšla 1950, svazek o Warmii a Mazurech 1953. Šestáým svazkem je Odbudowa ziem odzyskanych (Výstavba znovuzískaných zemí) z roku 1957. Horní Slezsko není jen země uhlí a komínů, je to také kraj rolníků, vpravdě „zelený kraj“. Kniha nám chce přdvěst Slezsko po všech stránkách v hranicích 19. a počátku 20. století. První díl je částí všeobecnou, druhý díl speciální. První nás seznamuje se zeměpisem a přírodou, s historií kraje od pravěku Horního Slezska přes dobu feudální, dobu kapitalismu až do let dvacátých našeho století. Další kapitoly se týkají i uměleckých památek, písemnictví, jazyka ve Slezsku a lidové kultury. Část speciální nás provádí třemi charakteristickými oblastmi Horního Slezska: 1. oblastí Katovicko-bytomskou, 2. Opolskou, 3. Těšínskou. Na těchto potulkách nás autoři vodí po městech a městečkách i po význačných vsích a seznamují nás i s uměleckými památkami. Obě knihy mají řadu fotografií, mapek, diagramů, jež nám tyto kraje více přibližují. Na konci je uvedena literatura pro jednotlivé oblasti a index místních jmen.

O. Oliva

Ekonomičeskoje položenije stran Azii i Afriki v 1958 godu. Institut Vostokovedenija AN SSSR. Stran 462. Moskva 1960, cena 15 rublů.

Ústav pro studium Východu Akademie věd SSSR vydal již v roce 1959 publikaci o hospodářském stavu zemí Asie a Afriky v roce 1957 a v první polovině roku 1958. Vydáním dalšího svazku za rok 1958 počíná se uskutečňovat série, která bude každoročně informovat širokou veřejnost o hospodářství zemí, které dnes stojí takřka v denním zorném poli naší pozornosti. Na knize spolupracovala řada pracovníků odboru pro konjunkturu uvedeného ústavu. Úvodní

kapitola (str. 5—14) podává celkový přehled vývoje výrobních sil a výrobních vztahů posledních let ve srovnání se stavem roku 1958. Jádro knihy je v pojednání o jednotlivých zemích (str. 15—446), jejichž hospodářství je vylíčeno v kapitolách o zemědělství, průmyslu, dopravě, zahraničním obchodě a finančním hospodářství; někde jsou předmětem pozornosti i pracovní mzdové a sociální poměry námezdně pracujících. Ke každé kapitole je připojena kronika událostí hospodářského významu v roce 1958. Z asijských států se pojednává o těchto státech: Afganistanu, Barmě, Izraeli, Indii, Indonésii, Iráku, Íránu, Kambodži, Kuvajtu, Laosu, Libanonu, Pákistánu, Thajsku, Turecku, Cejlonu a Japonsku; ze zemí Afriky, podle stavu v roce vydání knihy, jsou vylíčeny hospodářské poměry v Kenji, Belgickém Kongu, Libyi, Malgašské republice, Maroku, ve Sjednocené arabské republice, Tanganjice, Tunisu, Ugandě, ve Federaci Rhodesie a Njaska a v Jihoafrické unii. Těžiště knihy třeba spatřovat v závěrečné kapitole, jednající o rozšiřování hospodářské spolupráce SSSR s hospodářsky málo vyvinutými zeměmi východu (str. 447—460). Na četných místech v knize se přirozeně setkáváme s údaji i o vnějších hospodářských svazcích mezi uvedenými státy a Československem. *Ota Pokorný*

Statistika a demografie. Sborník studií, redigoval F. Egermayer. 441 stran. Praha (NČSAV) 1958, Kčs 44,—.

Sborník představuje v poslední době první závažnější teoretický příspěvek k některým důležitým otázkám statistiky a demografie. Obsahuje 15 studií, z nichž většina bude přínosem i pro pracovníky v ostatních oborech a v praxi. V úvodním příspěvku F. Herbsta „Československá statistika před novými úkoly“ autor hodnotí dosavadní stav československé státní statistiky a vytyčuje její další úkoly, z nichž uvedme alespoň nejdůležitější — vytvoření ucelené soustavy evidence pro sledování národního hospodářství, rozvinutí výběrových šetření, anket a průzkumů a využívání nové techniky statistického zpracování. F. Egermayer v práci „Současné rysy sovětské teorie statistiky“ podává široký rozbor sovětských diskusí o statistice v letech 1948—1954, o jejím předmětu, poměru k ostatním vědám a metodologii. Zajímavých otázek se dotýká L. Šauer ve studii „Použití statistiky v historickém bádání“. Jeho příspěvek je podnětný pro studium dějin našeho národního hospodářství, neboť ukazuje na některé dosud nedocenené statistické prameny z 18. století. Zkoumá na jejich základě velikosti produkce v některých odvětvích i počet pracovníků. Polsky psaný příspěvek M. Ziomka „Grafika statystyczna w przedsiebiorstwie“ je zaměřen na použití grafických metod přímo v podnikové praxi. Tři další studie jsou demografické a zabývají se populačním vývojem našich zemí. První z nich je od V. Srba a M. Kučery a rozebírá vývoj obyvatelstva českých zemí v 19. století. Neomezují se na samotný populační vývoj, ale snaží se ukázat na vztah tohoto vývoje k vývoji ekonomickému. Přitom nejednou naráží na otázky, které si budou vyžadovat další podrobné studium. J. Svetoň v příspěvku „Úmrtnost na Slovensku v letech 1850—1945“ přináší některá dosud nepublikovaná data za slovenskou populaci a provádí jejich zhodnocení. V třetí demografické práci L. Růžičky „K vývoji úmrtnosti v českých zemích“ se autor dotýká otázky vývoje úmrtnosti a jejího rozboru, regionálních rozdílů v úmrtnosti a úmrtnosti podle některých příčin smrti. Další tři stati se zabývají důležitou problematikou statistiky — měřením produktivity práce. J. Vraný zkoumá tuto problematiku v zemědělství na úrovni odvětví, Z. Tlustý v průmyslu bavlny a M. Gargulák v kamenouhelném průmyslu. Obsahově na ně navazuje příspěvek Z. Vávry „Zkoumání využití výrobního zařízení v ocelárnách“. Poslední čtyři příspěvky jsou z nejrůznějších oborů statistiky. Otázku velkého společenského významu, o které se právě v poslední době rozvíjí široká diskuse, zkoumá V. Wynnyszuk „Příspěvek ke statistickým metodám výpočtu perspektivní potřeby bytů“. Provádí přímo kvantitativní odhady potřeby bytů. V příspěvku F. Vávrovského „Hodnota a struktura státní bytové výstavby v ČSR v roce 1956“ je použito statistiky k rozboru nákladů v našem stavebnictví s cílem ukázat na možnosti jejich snížení. Důležitou ekonomickou otázku pomocí statistiky řeší J. Skolka „Stanovení odpisů základních prostředků“. Závěrečná studie J. Boušky je věnována mírám využití železničních nákladních vozů. *Z. Paulík*

Otakar Dorazil, Objevitelé nových světů. Stran 288, mapky v textu a na předsázce od autora. Praha (Lidová demokracie) 1959, Kčs 21,60.

Autor v úvodní kapitole „Co se už dávno vědělo“ podává čtenářům letmý obraz známého světa ve starověku v Mesopotámii a kolem Středozemního moře. Jak se vědomosti šířily o ostatním světě, ukazuje v líčení cestovatelů od Ibn Batúty až po hrdiny Arktidy a Antarktidy v době nejnovější. Velmi obsáhlý úkol, který měl odpovídat titulu knihy, nebyl ovšem splněn bez nedostatků. Především mezi jednotlivými kapitolami, na něž se kniha dělí, není vnitřní spojitost, ba někde je i daleký odskok, jako např. mezi kapitolou „Musilovy objevy...“ a kapitolou následující „Zdolání nejvyšší hory světa“. A jak jdou kapitoly bez spojitosti za sebou, tak ani

celek nestmeluje jednotliví myšlenka. Mezerovitou náhradou za to mají být vybrané citáty z knih cestovatelů; bez nich by kniha byla suchopárem. Někdy jsou názvy kapitol poněkud banální, např. „Jak byla odkrývána tajemství Afriky“. Nepřesností věcných i stylistických je také dost: např. na str. 23 o Vitusovi Beringovi, nebo na str. 37 špatná stylisace uvádí čtenáře do neshody ve větě: „(Sven Hedín vystoupil) na Demavend, nejvyšší horu Elbruz (5670 m); správně by mělo být: na Demavend (5670 m), nejvyšší horu v pohoří Elburz. Nebo na str. 108, kde jde o prof. V. Švambaru, je více nesprávností; na téže straně se uvádí, že v Africe jsou dvě milionová a 4 půlmilionová velkoměsta; jsou však 3 milionová a 6 půlmilionových (a 2 brzy přibudou). Předností knihy však je, že se zdůrazňuje účast Čechů na výzkumných objevech. Avšak některé významné české cestovatele autor opomenul. Bolestně např. postrádáme dva dobré znalce severní Afriky a zvláště Súdánu, Bedřicha Machulku a Richarda Štorcha. Z Machulkovy knihy „V Africe na stezkách zvěře“ mohl autor citovat mnoho pěkných líčení přírody; krajových půvabů, afrického pralesa, chování lovné zvěře a průběhu lovu, jež jsou Machulkou podávány s živostí, jak jen dovede ten, kdo v průběhu dlouhé doby se sám stal mistrným lovcem. Z nemilých omylů je nejzávažnější údaj o narození Kryštofa Kolumba, rok 1415 (místo 1451). I správný letopočet není však zcela jistý, neboť se udává, že se mohl narodit také mezi 25. květnem 1445 a 20. březnem 1447.

Připojené mapky jsou sice cenným doplňkem textu, ale když už je nedělal kartograf, mělo být jejich konečné provedení svěřeno alespoň kaligrafovi. Celkem je kniha bohatá obsahem a shromáždila v celek mnoho užitečných údajů, ale vyznívá suše a dějepisec a vyprávěč příběhů často podružných zatlačuje zeměpisce, a hlavně zeměpisce, který z vyššího hlediska dovede zhodnotit význam skutečných objevitelů nových světů.

Kl. Urban

A. V. Jefimov, S. A. Tokarev, *Narody Ameriki I.* (Edice *Narody mira*). Stran 640, Moskva 1959.

Autoři v knize, která je 5. svazkem etnografického díla *Narody mira*, se především zabývají původem všeho amerického domorodého obyvatelstva, jeho jazyky a původním počtem obyvatel. Svazek pojednává jen o Severní Americe, tedy o kultuře, rasové příslušnosti a sídlech Eskymáků, Aleutů, Indiánů na severozápadním pobřeží, o loveckých kmenech na americkém severu, o Irokézech a Algonkinech a o kmenech kalifornských. Kapitoly uzavírá pojednání o dnešním životě těchto národů. V druhé části knihy se zabývají americkými přistěhovanci, tj. černochy a bělochy a nakonec domorodci v Grónsku. Svými výzkumy zde vynikl kromě jiných též český badatel Aleš Hrdlička. Dnes se soudí o Eskymácích, že nebyli zatlačeni na nehostinný sever teprve Indiány, nýbrž že tu žijí od počátku svého příchodu do Ameriky. Tu se šířili, jak je archeologicky dokázáno, z Aljašky až do Grónska. Tzv. thulská nebo kostěná kultura v Grónsku je původem z Aljašky. Všech Eskymáků je dnes asi 50 000. O něco více je Indiánů na samotné Aljašce, kterou začali běloši „kolonizovat“ zejména v době tzv. zlaté horečky. Proti severnímu eurasijskému pobřeží, které je téměř celé osídleno, je americký sever příliš nehostinný, takže tam sídlí jen málo obyvatel. Nepoměrně složitější jsou jazykové a kulturní poměry indiánských kmenů. Je nejen několik jazykových skupin, nýbrž jsou i rozdíly antropologické. Na severozápadě je patrné, že tudy kdysi prošel hlavní proud migrace z Asie. Archeologické památky v Britské Kolumbii a v Oregonu svědčí, že tu pobýval nejstarší člověk na americké pevnině. Byla vyslovena domněnka, že kultura severozápadní oblasti vznikla na pobřeží kolem Beringova průlivu, protože prokazuje převážně prvky námořního rybolovu a lovu vůbec. Na jihovýchodě sídlily kmeny Muskoků, v jejichž kultuře lze najít mnohé shodné rysy s kulturami středomoerickými. Proto podle nejnovější klasifikace byli zařazeni do jedné skupiny Siouxů Hokové, Muskoki, Irokézové a část kmenů Pueblo. Podobné kulturní vztahy jsou i mezi jihozápadem. Dnes je jisté, že američtí domorodci přišli z Asie, i když nemůžeme naprosto přesně určit kdy. Po stránce archeologické nebyla v Americe nalezena ani nejmenší památka ze starší doby kamenné. Nejstarší nalezené památky jsou prý z doby před 25 000 až 30 000 let. Nejlépe jsou datovány nálezy z Mexika a z Texasu, jejichž stáří se odhaduje na 10–12 000 let, což odpovídá evropskému mesolitu a Hrdličkovu názoru. Podobné mesolitické nálezy byly učiněny v Kanadě a na Aljašce, kde ležely uloženy u kostry mamuta. Američtí černošii přišli do Nového světa teprve s bílými kolonisty. Severní Amerika je již dávno zemí bělochů; následkem rasové diskriminace není úděl domorodých Indiánů a kdysi osvobozených černochů nejlepší. Mají nejen omezený přístup ke vzdělání, ale vykonávají i podřadnější práce.

F. J. Vilhum

Ján Čierny, *Rudá řeka*. Ze slovenského originálu převedla Zd. Paříková. Stran 102, 20 fotografií. Praha (St. nakl. politické literatury) 1960, Kčs 9,—.

Autor podává cestopisné reportáže z Vietnamské demokratické republiky. Všimá si hlavně současných událostí a poměrů, společenských a hospodářských, a zvláštní pozornost věnuje osvobozovacím bojům z koloniálního útlatku. Vietnamskou dem. republiku nazývá zemí bambusu

a palem. Hlubší charakteristiku země po stránce zeměpisné opomíjí na úkor vylíčení povahy lidu, u něhož obdivuje především pracovitost a houževnatost. Jeho obdiv patří zvláště ženě, kterou přirovnává k palmě královské: je drobná, velmi houževnatá a vitální, celý život prožije na rýžovém poli, v blátě nebo ve vodě a na silnici mezi rýžovišti; je velmi odolná a koná těžkou práci jako muž. Dokonce viděl na poli ženy, jak táhnou pluhu a brány, pomáhající starému buvolu. Celkem je četba živou reportáží, ale zeměpisec by čekal více od cestovatele, který měl možnost vidět vše, co by byl chtěl vidět a napsat o tom — ovšem k tomu je také třeba trochu zeměpisného citění.

Kl. Urban

Ludwig Leichhardt, Schicksal im australischen Busch. 221 stran. Leipzig (Brockhaus) 1959.

Jediný popis cesty jednoho z prvních objevitelů australského vnitrozemí vydali, zpracovali a poznámkami opatřili Karl Helbig a Hans Joachim Schlieben. Kniha má dvě části: vlastní Leichhardtův cestopis a doslov vydavatelů, v němž informují o dalších výzkuzech v australském vnitrozemí po smrti Leichhardtově a o hospodářských a společenských poměrech v dnešní Austrálii. L. Leichhardt se narodil 1813 v Trebatschi u Eeskowa v Eraniborsku. V Göttingen, Berlíně a v Paříži studoval lékařství a přírodní vědy a na toulkách po Evropě se jeho zájem o neznámé země proměnil v badatelskou vášň. Na studiích v Berlíně se seznámil se zámožným Angličanem Williamem Nicholsonem, který se mu stal přítelem a později mecenášem. Bohužel, na badatelské cesty za tehdejších poměrů a k tomu v Austrálii všechny peněžní prostředky, které mohl Leichhardt sehnat, nestačily. Postrádal i nejnútnější vědecké přístroje, měl málo nákladních koní i volů, takže nakonec, když některá zvířata uhynula anebo musela být poražena na maso, musel, aby zachránil se spolencejky alespoň holý život, spálit cennou vědeckou kořist, zejména herbáře, horniny a minerály. Výzkumná cesta vedla z Brisbane podél pobřeží na sever až k ústí Mitchellovy řeky na Yorském poloostrově, odtud podél jižního pobřeží Carpentarského zálivu do země Arnhemské, kde končila v Port Essingtonu. Sotva skončil první výpravu, pustil se, nyní již poctami zahrnutý badatel, na druhou, která jej měla vést napříč pevninou od východu na západ. Na této výpravě však všichni účastníci zahynuli a dodnes se neví, kde a jak. Poslední Leichhardtova zpráva z této cesty je z roku 1843. Jména jeho mecenášů nebo účastníků na jeho první výpravě jsou zachována na australských řekách jako Lynd, Gilbert, Flinders, Nicholson, Roper River. K jeho počtě pak pojmenováno několik lokalit, mezi nimi i řeka, která se vlévá z jihu do Carpentarského zálivu. Literární památka po Leichhardtovi je tím cennější, že kreslí australský svět na samém počátku evropské kolonizace a v době, kdy se badatel mohl setkat s nejzajímavějšími lidmi na Zemi ještě v jejich plném počtu, asi 250 000. Setkal se s tlupami domorodců velmi mírné povahy i s bojovnými, viděl je vychrtlé i statné a až atletických postav, popsal jejich tři druhy chýší a podle přípravy jídel i z jedovatých rostlin a z jejich pohotovosti a zručnosti vystihl jejich vysokou přirozenou inteligenci, která nijak nesouhlasí s názory některých badatelů, kteří v těchto domorodcích podle jejich zevnějšku, podle tělesných znaků a kultury „doby kamenné či jeskynní“ chtěli vidět nejstarší na Zemi zachované primitivy a divochy. Sám Leichhardt se jich spíše bál, snad i proto, že jim neměl co nabídnout. Na bližší styk s nimi neměl ostatně dost času, ani neznal jejich jazyky, což jsou dosud první a základní podmínky zdárného výzkumu všech domorodců.

F. J. Vilhum

Jevgenij Rjabčikov, Plameny nad Arktidou. Stran 154. Přeložila Věra Adlová. Praha (Svobodné slovo) 1960, Kčs 13,30.

Autor začíná líčením cesty z Moskvy přes Sverdlovsk, Novosibirsk a Krasnojarsk na Tajmyr, jemuž potom věnuje hlavní pozornost. Jako zvláštní zajímavost uvádí zmínku o lesním ostrově uprostřed arktické tundry při řece Novoj, která ústí do Chatangy, kde ještě roste modřín, trpasličí bříza a jedle; je prý to nejsevernější zalesnění na zemi. Se vzpomínkami se vrací na své první lety do těchto krajin před 25 lety s letcem Galyševem. Připomíná také odvážné plavby Novgorodců, kteří již před Kolumbem se plavili na dřevěných koráběch k břehům Sibíře a připojuje mnoho jiných dokladů o odvaze ruských objevitelů, po nichž zůstalo mnoho stop po velkém pochodu „slunci vstříc“. Pro zeměpisce jsou ovšem nejzajímavější líčení objevů velkého nerostného bohatství na Tajmyrském poloostrově, zvláště zinku, mědi a černého uhlí v Norilských horách. Podrobně se líčí těžké počátky těžby a výstavby pracovních středisek, zejména Norilsk, kde v lednu je průměrná teplota -32°C , minimum až $-65,7^{\circ}\text{C}$ a ještě v květnu bývá průměr $-6,5^{\circ}\text{C}$. V živém a pěkném podání ukazuje autor, jaké síly vůle bylo třeba, aby tolik nesmírných překážek bylo překonáno k dosažení vítězství nad přírodou. Za polárním kruhem vyrostlo průmyslové město se všim pohodlím moderního bydlení. Stavělo se na věčné mrzlotě, a přesto vyrostlo krásné město Norilsk. Autor zná z vlastní zkušenosti kraje, o nichž píše, proto jeho líčení uchvacují svou živostí a bezprostředností. Škoda jen, že ke knize nebyla přiložena mapa pro kraje, jež jsou hlavním dějištěm vypravování. *Kl. Urban*

Vivian Fuchs, Edmund Hillary, Napříč Antarktidou. Z angličtiny přeložil Gustav Bernau. Stran 284, barevné přílohy, fotografie, mapky. Praha (Orbis) 1960. Kčs 28,—.

Celkový rámeček knihy upravil dr. V. Fuchs a jen pro úseky cesty Hillaryho vkládá jeho vlastní líčení. Autor přiznává v kratičké děkovací předmluvě, že mnoho informací, které vtělil do své knihy, převzal ze zpráv ostatních pracovníků z terénu i z domova. Proto kniha postrádá jednotného pojetí, je rozdrobena na množství podrobných údajů a zpráv deníkového rázu, třebaže je tu plno zajímavých informací. Zeměpisec by tu chtěl mít mapku celého pochodu od Weddellova k Rossovu moři s podrobnějšími údaji časovými i místními a také trochu líčení krajového. Je tu jen podrobný popis obtížného pronikání se všemi nehodami a úrazy, což ovšem náleží též k úplnosti odvážného podniku. Transantarktický pochod byl věleňen do MGR (1957—1958), ale předběžná výprava Britského společenství národů vyjela již v polovině listopadu 1955 na lodi Theron a zúčastnili se jí též Fuchs i Hillary; dojeli 30. ledna do Vahsélvy zátoky za teploty -14°C , vyloďili zařízení pro základnu Shackletonovu, zanechali na ní šest mužů k přezimování a odjeli, aby připravili vlastní expedici, která vyplula za rok na lodi Magga Dan. Zatím Zéland vypravil dvě skupiny: jednu pro transantarktickou výpravu, druhou pro MGR; obě vedl E. Hillary. Vyjeli na lodi Endeavour 21. prosince 1956 a zřídili Rossovu základnu na Kocárkovém výběžku (za Rossovým ostrovem, 13. ledna 1957). Před koncem února loď Endeavour odjela zpět na Nový Zéland a odvezla stavební četú a ostatní, kteří byli vzati do Antarktidy na léto. Obě základny, Shackletonova i Rossova, měly téměř stejnou zeměpisnou šířku, proto léto i zima byly na obou stejně dlouhé. Rossova základna však stála na pevné skále a v létě volně moře sahlo až k samé základně, kdežto Shackletonova stála na šelfovém ledovci vzplývajícím na moři a k volnému moři měla daleko.

Před vlastním pochodem z obou základen bylo vykonáno mnoho průzkumných cest, na nichž byly stavěny směrové milníky a zřizovány zásobárny potravin. Hillary na základě předchozích výprav od Rossova moře mohl postupovat rychleji a bezpečněji, takže po odjezdu 8. listopadu dospěl k jižnímu pólu již 4. ledna 1958. Fuchs vyjel 24. listopadu, měl nesmírně obtížnou cestu, mnoho zrádných puklin v ledovci, musel postupovat velmi opatrně, tedy pomalu; dospěl k pólu až 19. ledna 1958. Avšak mezitím co Hillary odjel od pólu na Rossovu základnu, musela Fuchsova výprava postupovat sama. Vyrázila od pólu 24. ledna a dospěla k Rossově základně 2. března. Vykonaná cesta měřila celkem 2158 anglických mil. Barevné obrazové přílohy jsou velmi zdařilé a ukazují hrůznou krásu ledových pustin trvale zaledněné

Kl. Urban

Jan Filip, Keltská civilisace a její dědictví. Nové obzory vědy. Stran 164. Praha (NČSAV) 1959, Kčs 15,—.

Náš známý keltolog, akademik Jan Filip, podává v malé, ale hutné knížce plastický obraz o Keltech a jejich životě. Svět Keltů byl veliký: od Skotska až po Potisi a od Krkonosů až do Malé Asie. Za své expanze na jih dostali se Keltové do styku se starými kulturními národy Středomoří, z jejichž kulturního dědictví ledacos přejali a svým způsobem přetvořili; dali se najímat i do cizích služeb, jako např. asi 30 000 Keltů (Galatů) anatolských. Zatímco na severu v prvním století př. n. l. museli ustoupit před mocí římskou, udrželi se v Malé Asii ještě nejméně v prvním století n. l., jak dosvědčuje list „ad Galatas“, který jim poslal sv. Pavel. Na severu, za Alpami, podlehlí mocí římské zejména v Gallii (= Francii) a částečně i v Británii, v Německu převaze germánských Kimbrů aj. teutonských kmenů. Jim nakonec podlehl i v Čechách, kde dosáhli velké rozkvetu zejména Volkové-Tektoságové na severu Čech a Bojové na jihu země, po nichž zůstalo Čechám jméno Boemia-Bohemia.

F. J. Vilhum

Le Tourisme, Elément de l'Aménagement du Territoire et Facteur d'Expansion Régionale. Publikace Association Internationale d'Experts Scientifiques du Tourisme, No 1. Stran 248. Bern (Gurten) 1960.

Rostoucí intenzita cestovního ruchu, která v některých místech dosahuje již stupně přesycení krajiny, vedla Mezinárodní asociaci vědeckých pracovníků v cestovním ruchu k svolání tématické konference o problematice výstavby a přestavby míst a oblastí pro cestovní ruch, jež se konala na podzim roku 1959 v Paříži. Tato kniha je soubrem referátů a zpráv z této konference, přednesených tam národohospodáři, zeměpisci a sociology a určených a uspořádaných ze dvou hledisek: všeobecných otázek daného problému a konkrétních ukázek řešení podle krajů i podle států. Osnovatelé konference, přední švýcarští teoretikové cestovního ruchu, profesori Hunziker a Krapf, vycházeli ze skutečnosti, že sice existuje a roste počet studií, zabývajících se hospodářstvím, zeměpisem a sociologií cestovního ruchu konkrétních míst či větších území, ale chybějí dosud souborné práce, shrnující hlediska a vyvozující všeobecněji platné

závěry. Proto úkolem konference bylo z empirických skutečností docházet k objasnění zásad a základních pravidel.

V první části knihy se zabývá prof. Kurt Krapf problematikou výzkumu lokality jako místa cestovního ruchu, Pierre Defert metodami místního a oblastního plánování cestovního ruchu, Vincent Planque metodikou, obsaženou ve francouzském pětiletém plánu modernizace cestovního ruchu, André Railliet úkoly cestovního ruchu v rozvoji místního hospodářství a O. Vanneste hospodářským průzkumem oblastí cestovního ruchu. Zeměpisná hlediska vztahů území a cestovního ruchu objasnily příspěvky J. Aubert-Krierové, která studovala činitele atraktivity kraje pro cestovní ruch, I. B. F. Kormosse a G. W. S. Robinsona, kteří se zabývali kartografickým vyjádřením pojmů v oblastech cestovního ruchu a Marca Boyera, který provedl typologii míst a jejich vybavení pro cestovní ruch. Dále byla osvětlena hlediska výstavby, dopravní a spojové techniky, klimatologie a jiných zájmů a potřeb cestovního ruchu z hlediska území. Ve druhé části knihy jsou zařazeny práce a řešení problémů cestovního ruchu v různých místech a územích na světě — ze zemí socialistického tábora je tam jen referát varšavského profesora Kazimíra Libery o problémech rozvoje cestovního ruchu v oblastech v Polsku a ze slovanských zemí dále dva příspěvky jugoslávské — Alfierův o ochraně přírody v oblastech Středomoří se silným cestovním ruchem a Markovićův o zdravotní problematice při rozvoji oblastí cestovního ruchu. Kniha je vícejazyčná s převahou francouzštiny a obsahuje 28 příspěvků od autorů z 12 zemí. Představuje ojediněle se vyskytující kompendium současných vědeckých znalostí o problematice cestovního ruchu ve vztahu k území a je škoda, že ze zemí socialistického tábora v ní není více příspěvků.

B. V. Černý

MAPY A ATLASY

Spojení s Prahou podle isochronických map Čech. O době potřebné k dosažení jednotlivých míst nějakého území ze zvoleného výchozího místa podávají nejlepší, byť jen generalisovaný obraz tzv. isochronické mapy. Pro Čechy a Prahu byly takové mapy sestrojeny již alespoň třikrát (J. Nový 1903, J. Pohl 1913, K. Kuchař 1930), pokaždé pro osobní železniční dopravu. Posledně jmenovaná mapa byla reprodukována v Atlasu Československé republiky 1935 (cit. lit. viz SbČSZ 1931, str. 29—34). Těmito mapami bylo zachyceno jen krátké a pokud jde o železnice vlastně již konečné údobí vývoje cestovní dosažitelnosti dané provozem osobní dopravy na této síti. Pro posouzení celého vývoje je však třeba znát dopravní poměry v Čechách i z dřívějších dob. K tomu se hodí dvě dosud nepublikované a kartometricky nevyhodnocené mapy, které pro Čechy sestrojili J. Hůrský (pro epochu 1827) a K. Malík (pro epochu 1850); vyjadřují stav před zavedením železniční dopravy a ukazují zlepšování dopravních možností zhušťováním tratí osobní poštovní dopravy v první polovině minulého století. Konečně není bez zajímavosti počáteční schematisovaná situace, při níž počítáme jen s pěším pohybem člověka za předpokladu cestovní rychlosti 4 km/hod., tj. rychlosti, která byla také aplikována ve všech českých isochronických mapách v prostorech mezi dopravními tratěmi. Planimetrováním na uvedených isochronických mapách Čech dostáváme tyto výsledky:

h	4 km/hod.	Území (km ²) dosažitelné za h hodin				
		1827	1850	1903	1913	1930
1	50			1 770	1 860	2 058
2	201		743	5 586	6 389	6 781
3	452			12 652	14 964	16 056
4	804		3 551	22 757	27 972	29 416
5	1 257			33 893	41 171	40 282
6	1 819		8 464	42 994	46 515	47 165
7	2 463			47 154	49 660	50 378
8	3 217		14 247	49 633	50 934	51 523
9	4 071			50 742	51 773	52 064
10	5 026	6 780	20 456	52 064	52 064	

<i>h</i>	4 km/hod.	1827	1827	1850	1903	1930
12	7 238		26 475			
14	9 792		31 730			
16	12 868		36 635			
18	16 286		41 640			
20	20 106	24 070	45 401			
22	24 307		48 196			
24	28 295		50 039			
26	32 437		51 172			
28	36 490		51 668			
30	39 916	44 530	51 948			
32	43 364		52 056			
34	46 614		52 062			
40	51 670	51 490				
50	52 062	52 062				

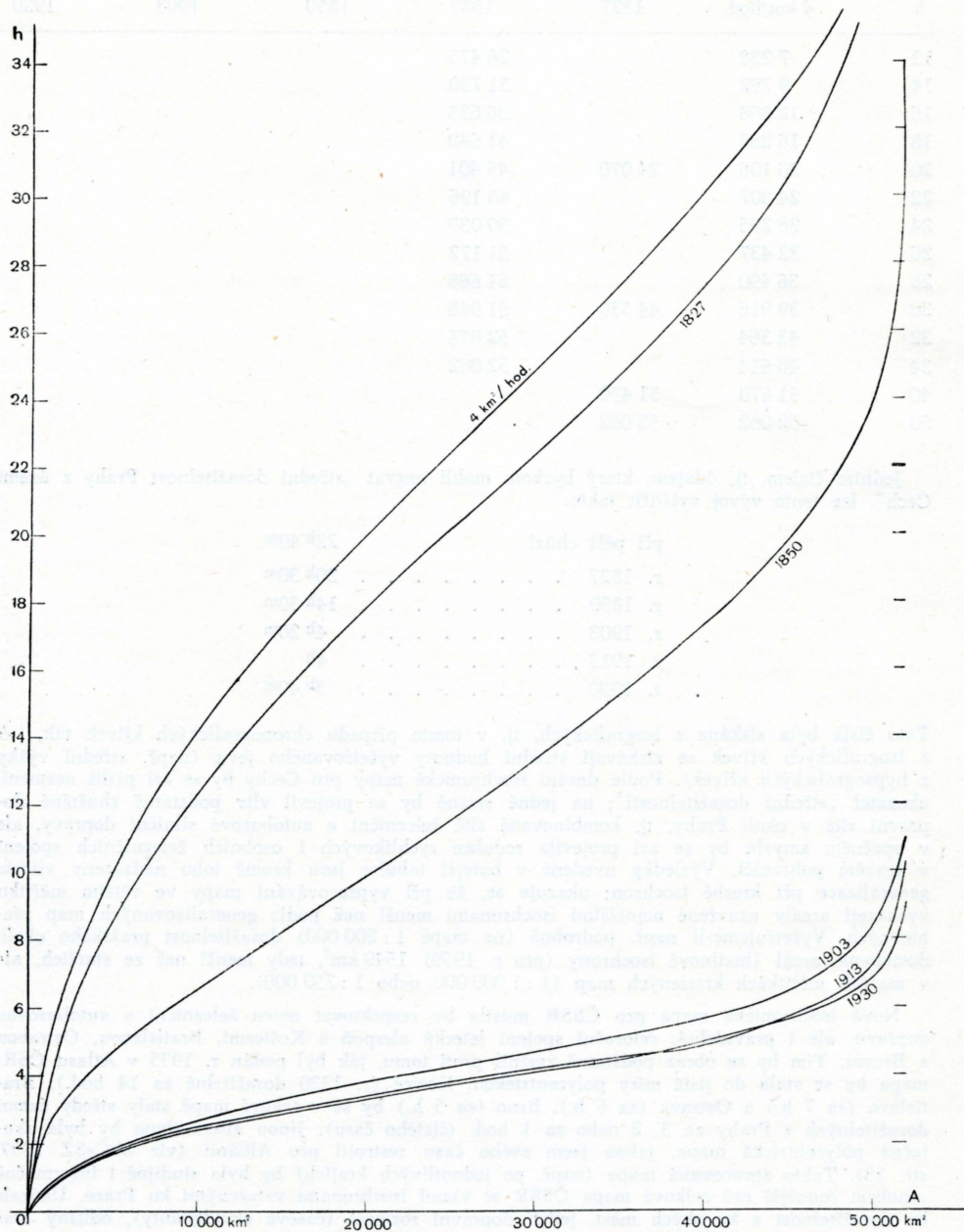
Jedním číslem, tj. údajem, který bychom mohli nazvat „střední dosažitelnost Prahy z území Čech“, lze tento vývoj vyjádřit takto:

při pěší chůzi	22h 40m
r. 1827	20h 30m
r. 1850	14h 30m
r. 1903	4h 20m
r. 1913	4h
r. 1930	3h 40m

Tato čísla byla získána z isografických, tj. v tomto případě chronografických křivek tak, jak z isografických křivek se získávají střední hodnoty vyšetřovaného jevu (např. střední výšky z hypsografických křivek). Podle dnešní isochronické mapy pro Čechy by se asi příliš nezměnil ukazatel „střední dosažitelnosti“; na jedné straně by se projevil vliv podstatně zhuštěné dopravní sítě v okolí Prahy, tj. kombinované sítě železniční a autobusové silniční dopravy, ale v opačném smyslu by se asi projevila redukce rychlíkových i osobních železničních spojení v českém pohraničí. Výsledky uvedené v hořejší tabulce jsou kromě toho nadsazeny vlivem generalizace při kresbě isochron; ukazuje se, že při vypracovávání mapy ve větším měřítku vycházejí areály uzavřené nejnižšími isochronami menší než podle generalizovaných map přehledných. Vyšetřujeme-li např. podrobně (na mapě 1:200 000) dosažitelnost pražského okolí, dostaneme areál l hodinové isochrony (pro r. 1959) 1540 km², tedy menší než ze starších, ale v malých měřítkách kreslených map (1:1 000 000 nebo 1:750 000).

Nová isochronická mapa pro ČSSR musila by respektovat nejen železniční a autobusovou dopravu, ale i pravidelná, celoroční spojení letecká alespoň s Košicemi, Bratislavou, Ostravou a Brnem. Tím by se obraz podstatně změnil proti tomu, jak byl podán r. 1935 v Atlasu ČSR; mapa by se stala do jisté míry polycentrickou. Košice (r. 1930 dosažitelné za 14 hod.), Bratislava (za 7 h.) a Ostrava (za 6 h.), Brno (za 5 h.) by se v takové mapě staly středy území dosažitelných z Prahy za 3, 2 nebo za 1 hod. (čistého času). Jinou alternativou by byla skutečná polycentrická mapa, jakou jsem svého času sestrojil pro Albánii (viz SbČsSZ 1937, str. 13). Takto zpracovaná mapa (např. po jednotlivých krajích) by byla studijně i informačně mnohem cennější než celková mapa ČSSR se všemi isochronami vztaženými ku Praze. Ukázala by dosažitelnost z krajských měst, jejich dopravní rozmezí (časové ekvidistanty), odlišný tvar a velikost území dosažitelných v jejich okolí za stejnou dobu atd.

Retrospektivní i některá nová, z nepublikovaných map odvozená data připomínám jednak proto, aby pro potřeby hospodářského zeměpisu byly některé již vyvozené charakteristiky přístupnější, jednak proto, že otázka konstrukce nové isochronické mapy ČSSR je při přípravě nového národního atlasu ČSSR aktuální. Pokud jde o způsob zpracování takové mapy, zdá se mi poslední alternativa (polycentrická mapa) koncipovaná v měřítku 1:200 000 jako nejvhodnější.

K. Kuchař

Josef Jireček jako kartograf. Neúnavný polyhistorik a důmyslný polyglot Josef Jireček (1825–1888), právník, statistik, dějepisec, literární historik, filolog, novinář a politik — ve vládě Hohenwartově r. 1871 dokonce ministr kultu a vyučování — se zabýval i kartografií, a třebaže se i zde jako školský odborník dovedl významně uplatnit, je tato jeho pracovní tema-

tika téměř neznáma a v biografiích prakticky opomíjena. Už roku 1850 vydal Jireček nákladem Matice české svou mapu *Království České* v měřítku 1 : 576 000, dílo „pravé ceny vědecké“, zpracované z hlediska národnostního rozdělení obyvatelstva Čech jako doplněk jeho Národopisného přehledu Království Českého. V roce 1852, kdy se dočasně zlepšilo postavení českého jazyka na našich středních školách, dal Jireček Sboru Matice české podnět k pokusu o nové vydání a dokončení Merklasova matičného *Zeměpisného atlasu* pro potřebu gymnázií a reálék. Tento pokus nebyl sice realizován, ale Jirečkova snaha o pořízení českého školního atlasu tím nekončí. Spojuje se s vídeňským a olomouckým nakladatelem Ed. Hölzlem, dává se do zčešťování map jeho německých školních atlasů, a záhy se jeho jméno objevuje na českém vydání známého *Kozennova Zeměpisného atlasu k potřebám školním i obecním*, kde „upravil české názvosloví“. Atlas vyšel ve Vídni a v Olomouci v letech 1862—1863 ve třech sešitech, z nichž každý obsahoval tři mapy; ty všechny byly pak souborně vydány roku 1863 a znovu 1869 v jediném svazku pod novým označením *Kozennův Malý zeměpisný atlas k potřebám školním i obecním*. Hned při vydání 1. sešitu tohoto souboru nakladatel naznačil, že vydá další mapy k sestavení atlasu rozsáhlejšího, bude-li o to ve veřejnosti a ve školách zájem. To se skutečně stalo, a když Jireček zčeštil dalších 21 map Kozennova souboru, uskutečnil Hölzel ve Vídni roku 1875 tzv. „druhé rozmožněné vydání“ díla, jež nese titul *B. Kozennův Zeměpisný atlas pro školy střední. Českým názvoslovím opatřil Josef Jireček*; za první vydání se považovala jiná předchozí úprava Kozennových map — buď Kovářova z roku 1868 nebo Jirečkova z roku 1862 či dokonce Vaňkova z roku 1861. Tak vznikl proslulý český středoškolský atlas „Kozenn-Jireček“, jehož se pak na našich gymnáziích užívalo téměř výhradně. Jireček řídil jeho českou mutaci ještě ve vydání třetím (1876), čtvrtém (nikde se neuvádí, asi vyšlo roku 1877), pátém (1878), šestém (1879), sedmém (1880), osmém (1882), devátém (1884) a desátém (1885); jež pak všechna obsahovala vždy 36 map. Když Hölzel po Kozennově smrti pořídil nové německé vydání tohoto atlasu, začal také Jireček od 8. vydání pracovat na revizi a úpravě svých map, ale práci již nedokončil. Po jeho smrti v korekturách pokračoval Ant. Balcar při vydání jedenáctém (1888) a Jindř. Metelka při vydání dvanáctém (1890) a třináctém (1893, 1895, 1897 a 1900), na němž se Jirečkovo jméno uvádí naposled; čtrnácté vydání a všechna další byla totiž zase novou a zcela samostatnou úpravou Metelkovou (Haardt-Metelka).

Jireček pořídil také česká vydání tří školních nástěnných map; zčeštil totiž pro Hölzlova nakladatelství díla Vincence Haardta — politickou *Školní závěsnou mappu Evropy* (1 : 4 000 000), fyzickou *Závěsnou mappu hor a řek Evropy* (1 : 4 000 000) a fyzickou *Školní nástěnnou mappu Ameriky* (Severní i Jižní, 1 : 10 000 000), které byly vydány ve Vídni poprvé roku 1884 a schváleny i používány pak na školách obecních, měšťanských, středních i v učitelských ústavech s českým jazykem vyučovacím.

L. Mucha

Školní zeměpisný atlas Československé socialistické republiky. Zpracoval KRÚ Praha. 58 map a kartogramů, 19 diagramů, 3 výškové profily, 1 tabulka, 36 stran a 17 textu a rejstříku. Praha (UŠGK) 1960, Kčs 19,— váz.

Nový atlas, určený pro výuku na všeobecně vzdělávacích školách, podává kartografické informace o výškopisných, hydrologických, geologických a podnebních poměrech ČSSR, o půdě, porostech, administrativním rozdělení, přirozeném pohybu obyvatelstva, lidnatosti a příslušnosti k hlavním druhům výroby; hospodářství státu je věnována v atlase velká pozornost: 2 mapy znázorňují zemědělské výrobní typy, 6 map se zabývá rostlinnou a 3 živočišnou výrobou, 3 mapy ukazují nerostné bohatství a energetiku, na dalších 7 mapách je znázorněno rozložení a zčásti i kapacita jednotlivých průmyslových odvětví, ve 3 kartogramech je vyjádřena intenzita autobusové, železniční a letecké dopravy. Mapový soubor je doplněn místopisnou mapou, plánem Prahy a Bratislavy a statistickými daty. Úvod atlasu tvoří mapa polohy ČSSR v Evropě, závěr pak 5 stran vysvětlujícího textu a 12 stran jmenného rejstříku s 1900 názvy. Kromě plánů měst v měřítku 1 : 50 000 a tří doplňkových mapek 1 : 200 000 a 1 : 500 000 má největší měřítko místopisná mapa 1 : 1 250 000; 8 hlavních (dvoustranných) map je 1 : 2 mil., dalších 5 má měřítko 1 : 3 mil., 2 jsou 1 : 4 mil., měřítko 1 : 4 500 000 má 20 map, 1 : 5 mil. 7 a 1 : 6 mil. 6 map; 4 přehledné mapy mají měřítka 1 : 17 mil., 1 : 30 mil. a 1 : 60 milionům. Textovou část a 14 map zpracovaly kolektivy KRÚ Praha, na ostatních mapách se podílelo 14 jmenovitě uvedených autorů, z nichž někteří jsou také příslušníky KRÚ. Lektorská rada měla 7 členů, recensentů odborného obsahu bylo 21.

Atlas je vydán v normalisovaných rozměrech A4, papír gramové váhy 120 je potištěn po obou stranách, čímž se snížily výrobní náklady a zmenšil objem, nedostatečně plněnému papíru však nepomáhá ani šedý potisk volných ploch, mramorovaných prosvítajícími barvami. Užité bílé konturování kresby nevyznělo dobře zejména u mapy čís. 1, jejíž nedbalé kartografické i tiskařské provedení z ní činí výjimku z jinak zdařilého souboru map; výtky zde zaslouží zejména stínování reliéfu, při kterém zmizely Jižní Karpaty, vých. část Pyrenejí, Zá-

padní Alpy atd., mnohá pohoří jsou rozbita (např. Balkán, Alpy) a nesprávně usměrněna (např. Karpaty, kde také stínování není v souladu s tokem řek — viz Olt na vnitřní straně karpatského oblouku); místo vynechaných horstev se v mapě objevují nová (např. na jižním břehu Maruše). Zelené vodní toky s červenou konturou pevniny a bíle lemovanými hranicemi států podtrhují celkový dojem nedbalosti a chudoby mapy, umocněný i tím, že chybí zeměpisná síť a měřítko.

Následující mapa horopisu a vodopisu ČSSR je mnohem lepší; reliéf, znázorněný barevnou hypsometrií a stínováním, je plastický. Pro názvy hor je užito poněkud hrubých typů písma, což se projevuje i na dalších dvou mapách. Hodnoty nadmořských výšek horopisné mapy uváděné jak v baltském, tak i v jaderském systému, svědčí o různorodosti použitého kartografického materiálu. Správná představa o podélném profilu Labe mezi Roudnicí a Ústím je zřeslena mechanicky volenou kótou kostela v Litoměřicích. V názvosloví by byla vítána důslednost v pojmenování států: když Německá demokratická a Německá spolková republika, pak i Polská lidová a Maďarská lidová republika atd. Týká se i geologické a místopisné mapy.

V grafikonech ročního chodu srážek (str. 5) pokládáme šikmé šrafování modrých ploch za nežádoucí; k červeně tištěné křivce teploty doporučujeme postranní stupnici téže barvy. Mapa geologické stavby na str. 6—7 je skutečně příliš generalisována, jak je uvedeno v textu; v názvosloví doporučujeme doplnit alespoň Nizké Beskydy. Mapa zvířeny mohla být bohatší o zákres rozšíření divokého vepře, jehož výskyt se u nás vlivem druhé světové války změnil (str. 10). Úsporný překryt plošných značek v kartogramech rostlinné výroby na str. 13 ztěžuje práci čtenáři atlasu; rovněž červený nátlak obdobně vybarvených ploch kartogramu výroby ječmene a ovsa (str. 12) není nejšťastnější. U mapy živočišné výroby (str. 14—15) lze říci, že málo názorné řídké šrafování jen nepatrně doplňuje tři připojené kartogramy chovu domácího zvířectva. Členění mapy zemědělských výrobních typů do dvou překrytových částí pokládáme za nepovedené (str. 16—17). Vyjádření intenzity autobusové dopravy (str. 18—19) je v některých částech státu (Praha, Ostrava, Severočeská hnědouhelná pánev) nepřehledné, i když bylo použito podkladové mapy o čtyřnásobně větší ploše než u železniční dopravy. Pro snazší orientaci mohla zde být uvedena místa, vysvětlující větší intenzitu, např. Sokolov, Rosice, Nováky, Modrý Kameň, Čierna n. Tisou apod. V kartogramu letecké osobní dopravy chybí linka Praha-západočeské láně. U většiny map se pro orientaci tradičně používá administrativních středisek, zatímco nová významná průmyslová a dopravní centra se objevují jen v mapách, jejichž tématika se bez nich neobejde (Partyzánske, Svit apod.).

Skupina map nerostných surovin a průmyslu, zpracovaná čtyřmi autory, svědčí o malé vzájemné spolupráci a součinnosti s redakcí atlasu; sled map je neuspořádaný, hlavní mapa průmyslu (str. 23—24) měla být na začátku nebo na konci tohoto oddílu a měla sumarizovat údaje jednotlivých odvětví průmyslu. Připojený terčový diagram dobře vyjadřuje stupeň mechanizace hlavních druhů průmyslové výroby v ČSSR. Umístění mapy sklářského průmyslu hned u map nerostných surovin a energetiky je poněkud násilné. K mapě paliv, rud a nerudných surovin na str. 20 poznamenáváme, že v Ratíškovcích se dobývá lignit; v mapě mohla být uvedena i naleziště antracitu, západomoravská tuha a výskyt zemního plynu u Podivína. Stojí za úvahu, zda nebylo vhodné připojit srovnávací mapu rozložení průmyslu v předmnichovské republice.

U map na str. 26—27 si uvědomujeme nedostatky kartografického zpracování statistických údajů, založených na starém administrativním rozdělení; konfrontace map přirozeného pohybu obyvatelstva s mapou nových okresů a krajů připomene velmi průkazně potíže hospodářských zeměpisů a kartografů v nejbližší budoucnosti. K mapě nového administrativního rozdělení podotýkáme, že by snad stačilo barevně rozlišit kraje a pro informaci doplnit místopis bývalými sídly ONV. Krátké úseky horních toků řek, plynoucích do sousedních států v mapě ruší a mohou být vypuštěny.

Mapě láně (str. 28) by prospěla redukce počtu orientačních míst; nápis Gottwaldov např. vytlačil název místa s minerálním pramenem. Odpoutání od administrativního dělení prospělo mapě lidnatosti (str. 29); užitá metoda dává vyniknout příčinám koncentrace obyvatelstva, jejímú sepětí s kvalitou půdy, s dopravní sítí atd.

Soubor map atlasu uzavírá dvoudílná místopisná mapa, proložená plánem Prahy a Bratislavy. Znázornění reliéfu v mapě je dostatečně výrazné a přitom nevtíravé; někde je však zastřen průběh hlavních horských řetězců, např. u Šumavy, Orlických hor a Jeseníků. Dvojí barva stínování (v ČSSR a mimo ni) nedovoluje dobře vyjádřit souvislost s orografii sousedních států. Průběh hranic krajů je málo výrazný. Na území PLR bychom rádi našli alespoň Novou Hutu u Krakova. Plány měst, vložené mezi obě části místopisné mapy, porušují její souvislost. V plánu Bratislavy chybí kótováním Dunaje a u názvů v severozápadní části mohla být lépe vyjádřena jejich souvislost s terénními předměty (Železná studienka atd.). V mapkách městských obvodů na str. 33 měly být vyznačeny plochy znázorněné v plánech.

Jednotnému vzhledu textové části by bylo prospělo, kdyby KRŮ použil na str. 36 téhož typu písma, jako np. Polygrafia 1. Šedý podtisk měl být vypuštěn. Počet obyvatelstva není uveden ve statistických údajích v tisících, jak říká nadpis, ale v jednotkách. Textová část je napsána přehledně a svěžím jazykem.

Přes vytkené nedostatky je atlas dobře provedeným kartografickým dílem; k ucelení informací o ČSSR by patřily ještě mapy národnostní a nářeční, mapy sociálních a kulturních poměrů a měla by se uplatnit i geofyzika a zemský magnetismus. Neškodila by ani mapa mezinárodních vztahů a zahraničního obchodu. Vcelku lze říci, že autoři i vydavatel čerpali z poznatků získaných při tvorbě předchozích kartografických děl; vhodná volba mapových měřítek příznivě klasifikuje tvůrce atlasu. Přejeme mu, aby další vydání, zbavená vytkených nedostatků a výtiskem se stejnou péčí, plně uspokojila potřebu škol i požadavky širší veřejnosti, dychtící po mapových informacích o rozvoji naší socialistické republiky.

Vlad. Kop

Vodácká a rybářská mapa Vltavy 1 : 30 000. Stran 80. Praha (ÚSGK) 1960, Kčs 15,—.

Slovní výklad k mapkám je především určen potřebám rybářů, vodních sportovců a turistů, ale přináší i drobné historické reminiscence; škoda však, že velmi řídké jsou poznámky zeměpisného obsahu. Největší vada spisku je v tom, že se výklady nepřipínají těsně k mapkám, jinak účelně a pěkně provedeným a že na mapkách nejsou zakreslena vodní díla ani už hotová ani prováděná.

Kl. Urban

K výsledkům diskusí o užívání zeměpisných jmen na historických mapách. O názvosloví na mapách, zejména na školních mapách historických uveřejnil Sborník ČsSZ článek již v roce 1960 (65 : 126—137). Otázka názvosloví na mapách se stala předmětem značné pozornosti, zejména po vydání Školního atlasu československých dějin (viz Sborník ČsSZ, 1961, 66 : 93—95). Vážnou kritiku názvoslovné náplně tohoto atlasu vyslovil J. Janka v časopise Dějepis a zeměpis ve škole v článku Ještě o novém dějepisném atlasu (1960, 2 : 3 : 91—92). Redakce časopisu Dějepis a zeměpis ve škole ve snaze přispět k řešení této velmi složité otázky otevřela v časopise diskusí, kterou uvedla jednak oficiálním vyjádřením ÚSGK v článku K otázce historického názvosloví (1960, 2 : 5 : 132), jednak článkem V. Davidka: O historické názvosloví pravdivé, jasné a výchovné (tamtéž, p. 133). Jestliže se ÚSGK snaží uplatnit na historických mapách přednostně názvy sídel v řeči, která v dané době a na daném území byla řečí vládnoucí, stanovisko V. Davidka ve shodě s názorem J. Janky navrhuje pro české mapy přednostně české názvy ve shodě s literaturou a běžnou mluvou. Shodně s uvedenými dvěma autory vyzněly i další diskusní příspěvky J. V. Horáka, J. Vaníše a J. Cafourka, uveřejněné tamtéž (Názvosloví na mapách, zvláště historických. 1961, 3 : 1 : 24—25, a Jak řešit otázku historického názvosloví. 1961, 3 : 3 : 88). V Časopisu Společnosti přátel starožitností se k této otázce vyslovil J. Klik (recenze Školního atlasu československých dějin. 1960, 68 : 1 : 43—44), jenž poukázal na značné nedůslednosti názvoslovného vybavení citovaného atlasu. Již dříve a neodvisle od uvedených diskuse bylo třeba otázku názvosloví řešit při edici Příručního slovníku naučného, připravovaného v Encyklopedickém institutu ČSAV za účasti řady pracovišť a odborníků jak ČSAV, tak i vysokých škol. I tu bylo rozhodnuto, že historické mapy v uvedeném slovníku budou mít české názvosloví už proto, aby byla docílena shoda s textem tohoto českého lexikálního díla. Na stejné úrovni se ostatně připravuje i význačný Československý vojenský atlas ve své historické části.

Vzhledem k tomu, že i pro potřebu připravovaného Historického atlasu k dějinám Československé socialistické republiky je třeba řešit i otázku názvosloví, svolal Historický ústav ČSAV na 15. listopad 1960 diskusí, již se vedle pracovníků ústavu zúčastnil značný počet odborníků různých ústavů, škol aj. institucí. Vědečtí pracovníci i pedagogičtí odborníci ukázali, že mapa nemůže být samoučelnou a svým místním názvoslovím se nemůže lišit od českých názvů, užíváných pro místa běžně v řeči, literatuře a ve škole. Vědecký rozbor prokazuje, že snaha po uplatňování tzv. politicko-administrativního názvosloví pro minulé věky se nutně jeví jako nespílitelný a anachronický požadavek. Je nepochybné, že uvedenými diskusemi získala naše mapová výroba stejně jako ústřední úřady dostatečný přehled o tom, jaký názor na názvoslovnou otázku mají vědečtí odborníci i pedagogičtí pracovníci, aby názvosloví na mapách přišť mohlo být upraveno ve shodě s požadavky veřejnosti.

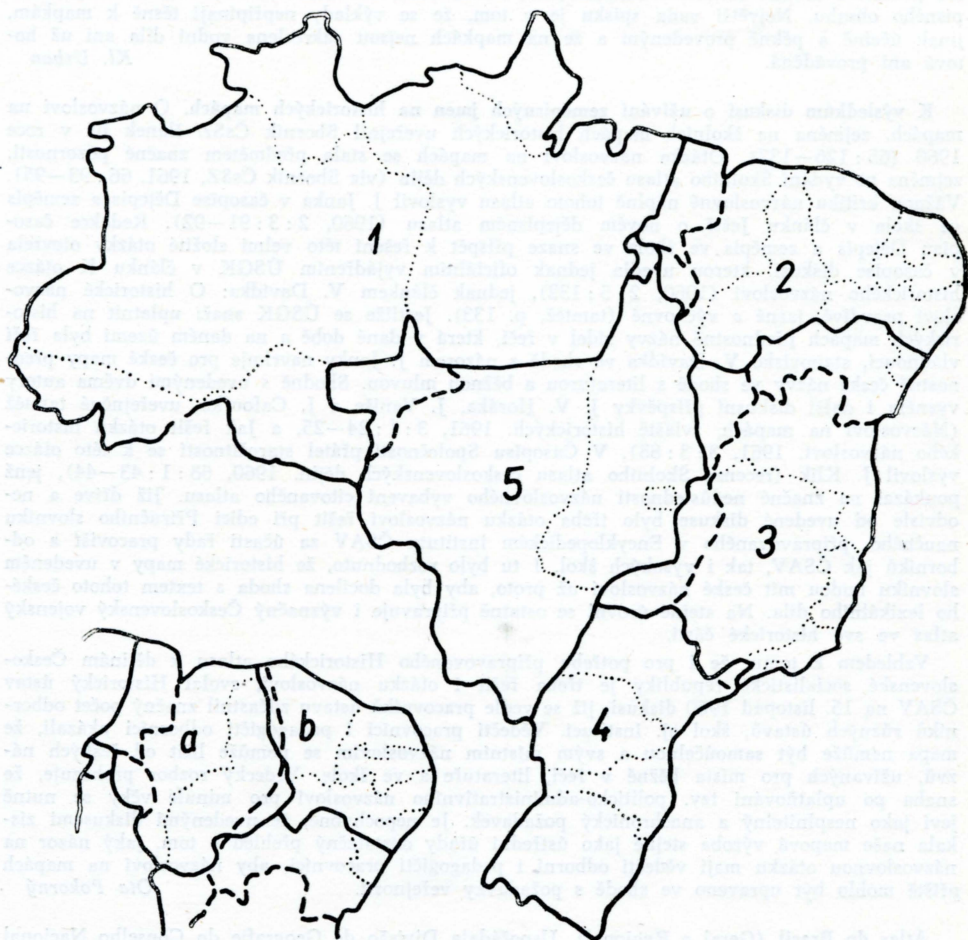
Ota Pokorný

Atlas do Brasil (Geral e Regional). Uspořádala Divisão de Geografia do Conselho Nacional de Geografia. Rio de Janeiro (Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística) 1959.

Spíše než atlas je to zeměpisná příručka kapesního formátu 12 × 17 cm o 705 stranách, se 69 mapkami, většinou barevnými, 166 ilustracemi s náměty velmi typickými, ale špatně reprodukovánými, což je jedinou závadou této publikace, a s 37 stránkami přehledných tabulek.

Nejsou tu mapy politické, nýbrž pro každou z přirozených oblastí Brazílie mapy horopisné, podnebné, rozšíření důležitých rostlin, hustoty obyvatelstva, hospodářské a dopravních cest, jakož i 21 přehledných map celé Brazílie z hledisek ještě rozmanitějších. Na konci svazku je podrobná mapa nového federálního distriktu (47 × 29 cm), na níž je podrobně zakresleno nové federální hlavní město Brasília s jezerem vzniklým vybudováním přehrady na řece Paranoá. Jsou na ní vedle měst Planaltina, Taguatinga, Formosa a osady Braslandia označena také všechna rozptýlená osamělá stavení tohoto dříve neobydleného území velikého asi jako desetina Čech. Zakresleny jsou také nové dálnice a nová železnice.

V rozdělení Brazílie na přirozené zeměpisné oblasti byla dlouho velká nejednotnost u různých autorů. Počet udávaných oblastí kolísal mezi pěti až desíti. Roku 1942 bylo na popud Národní rady zeměpisné (Conselho Nacional de Geografia) úředně ustáleno rozdělení na těchto pět oblastí: 1. Região Norte (oblast severní); 2. Região Nordeste (oblast severovýchodní); 3. Região Leste (oblast východní); 4. Região Sul (oblast jižní); 5. Região Centro-Oeste (oblast středozápadní). Z důvodů praktických byly hranice těchto jednotlivých oblastí vedeny po hranicích příslušných federálních států. Toto rozdělení se užívá zejména na školách při vyučování zeměpisu. Atlas prakticky už zavádí rozdělení na šest přirozených zeměpisných oblastí, neboť

Hranice přirozených zeměpisných oblastí Brazílie (1 až 5) podle rozdělení z roku 1942. Čárkovaně — upravené hranice oblastí; tečkovaně — hranice brazilských států, federálního distriktu a teritorií. Vlevo dole: Rozdělení oblastí severovýchodní na: a — oblast poloseverní; b — oblast severovýchodní.

oblast severovýchodní dělí na oblasti dvě, a to na Região Meio Norte (oblast poloseverní) a Região Nordeste (oblast severovýchodní), a každou z obou popisuje zvlášť, zcela analogicky jako ostatní uvedené oblasti. Odůvodňuje to velkou odlišností obou rozdělených dílů. Do oblasti poloseverní náleží státy Maranhão a Piauí a do oblasti severovýchodní už jen státy Ceará, Rio Grande del Norte, Paraíba, Pernambuco a Alagoas. Rozdělení z roku 1942 se zhruba srovnávalo s tehdejšími zeměpisnými poznatky o Brazílii. Od té doby jsou však tyto mnohem prohloubenější a je nyní zřejmě zapotřebí nově upravit hranice přirozených zeměpisných oblastí. Atlas sice vychází z rozdělení z roku 1942, ale při popisu jednotlivých oblastí užívá už značných úprav jejich hranic a také všechny oblastní mapy mají již opravené hranice, které však nemohou být prozatím definitivní. Text atlasu je v podstatě velmi podrobným doprovodem k jeho mapám a zároveň velmi podrobným zeměpisem Brazílie v oborech mapami znázorňovaných. Popis měst a politický zeměpis tu není a jeho znalost se jaksí předpokládá. Přehledné tabulky jsou doplněny k údajům na mapách i v textu.

Jar. Miller

Alfred Schleusener, Karte der mittleren Höhen von Zentraleuropa. Reihe B, Heft 60, 7 stran, mapa. Frankfurt a. M. (Institut für angewandte Geodesie) 1959.

Střední výšky uvedené číselně pro pole zeměpisné sítě $6' \times 10'$ (tj. německé Messtischblätter o rozloze asi 125 km^2) byly vypočítány jako průměry ze středních výšek odhadnutých na vrstevnicových mapách (většinou na mapě 1:200 000) pro území o velikosti 4 až 32 km^2 . Zdá se, že tato metoda dává výsledky dostatečně přesné, alespoň pro gravimetrické práce, jimž má mapa vydaná geodetickou komisí při Bavorské akademii věd především sloužit. Vypočítáme-li průměr ze středních výšek všech polí zapadajících zcela nebo alespoň polovinou na území Čech, dostáváme střední výšku Čech $470,65 \text{ m}$. Výsledek se velmi dobře shoduje s mým hypso-metrickým měřením, které dalo $468,9 \text{ m}$ (viz Statistický obzor 14; 1933), méně již se zpřesněním, kterého lze dosáhnout měřením na mapě 1:75 000 (461 metrů). Mapa Schleusenerova (1:200 000) uvádí střední výšky pro celé Německo, Rakousko, Dánsko, Nizozemsko, Belgie, dále pro francouzské, švýcarské, italské a jugoslávské pohraničí, pro Čechy, větší část Moravy a Slezska, pro celé Polsko a část Švédska (na jih od 58°) a Sovětského svazu (na západ od $24^\circ 20'$). Není zpracováno území Slovenska a Maďarska, které by mělo být stejným způsobem doplněno; potom by mapa byla velmi vítaná i pro naše práce, a to nejen geofyzikální, ale i zeměpisné, poněvadž podává veliké množství krajinných charakteristik.

K. Kuchař

Walter Blumer, Bibliographie der Gesamtkarten der Schweiz von Anfang bis 1802. 178 stran. Bern (Kümmerly-Frey) 1957.

Švýcarská zemská knihovna v Bernu vydala jako 2. svazek v řadě Bibliographia Helvetica soupis map Švýcarska od nejstarší doby až do roku 1802, tj. do vydání Meyerova atlasu Švýcarska, po němž již nastupuje období moderní kartografie mapou Dufourovou. Je to přepracování soupisu, který vyšel ponejprv již v letech 1892–96. Od té doby se ovšem znalost mapových památek nesmírně prohloubila a mnohé z nich byly vydány i ve faksimiliích, např. první mapa Švýcarska od Konráda Thürsta (z roku 1496), první tištěná mapa (Švýcarsko ve štrasburském vydání Ptolemaia 1513), mapy Gilga Tschudiho (1560 a další vyd.), jimiž se autor bibliografie zabýval sám monograficky, mapy Joh. Stumpfa (1548) aj. Všechna mapová zobrazení z doby tří století třídí Elumer do pěti epoch, jejichž vůdčími postavami jsou: lékař Konrad Thürst (1450–1503), historik Gilg Tschudi (1505–1572), curyšský měřič Hans Konrád Gyger (1599–1674), přírodovědec Joh. Jak. Scheuchzer (1672–1733) a Joh. Rud. Meyer (1739–1813), který dal mapovat zemi v měřítku asi 1:108 000. Všechny mapy jsou podrobně popsány a stručně zhodnoceny, z nejdůležitějších jsou reprodukovány ukázky a o autorech uvedena životopisná data a pracovní charakteristiky. Publikace uvádí stručně i do všeobecných dějin kartografie a je k ní přiložena reprodukce velké rukopisné mapy Švýcarska (1588) z dosud málo známého atlasu Sgrootenova, uloženého v Madridu. Autorským i typografickým zpracováním může být Blumerova mapografie Švýcarska vzorem pro každou další práci tohoto druhu.

K. Kuchař

B. Modelska-Strzelecka, Le manuscrit cracovien de la Géographie de Ptolémée. Bulletin PAN, suppl. vol. 8, No 2, 8 stran textu, 10 tabulek $30 \times 40 \text{ cm}$. Varsovie (Państwowe wydawnictwo naukowe) 1960.

Knihovna Jagellonské university v Krakově chová dosud neznámý latinský rukopis mapové části Ptolemaiovy Geografie (sign. 7805; 27 map), který je kopií vatikánského kodexu Lat. 5698 a má znaky nejstarších dochovaných rukopisů řeckých. Srovnáním s textem Polské histo-

rie od Jana Długosze a podle poznámek vepsaných do krakovského rukopisu Ptolemaia přichází autorka k závěru, že Długosz používal těchto map při psaní Polské historie (od roku 1455) a že jej asi sám přivezl z Říma roku 1449 nebo 1450. Poněvadž krakovský rukopis je bezpečně kopií vatikánského Lat. 5698, jehož datování bylo dosud nejisté, lze i tento rukopis vřadit do 1. poloviny 15. století. Polská akademie nauk vydala k 19. mezinárodnímu zeměpisnému kongresu ve Stockholmu rozbor krakovského rukopisu s bezvadnými reprodukcemi mapy světa a listů týkajících se území Polska (a pro srovnání též listů z Cod. Vat. Lat. 5698).

Právě vydaný sešit je předzvěstí daleko širší ediční činnosti PAN v oboru historického zeměpisu a kartografie. Podle ohlášeného programu (viz *Imago mundi* 14; 1959) budou vydána Monumenta Poloniae geographica, věnovaná starým zeměpisným a cestopisným textům, jako Długoszově Chorografii království Polského (1460), Miechowové Popisu Sarmatie (1518), Broniewského Popisu Krymu (1579) a jejich kritickému zhodnocení, dále Monumenta cartographica Poloniae s reprodukcemi starých map Polska, jejichž první díl s mapami 15. a 16. století připravuje Karol Buczek; bude obsahovat i reprodukce fragmentů mapy Wapowského (1526), které byly zničeny za poslední války. Obě tyto série mají mezinárodní charakter (texty francouzské a anglické), kdežto třetí řada (Orbis Polonicus), obsahující reprodukce zeměpisných a cestopisných textů a jejich polské překlady, pamatuje především na domácí čtenáře.

K. Kuchař

ČASOPISY

Voprosy geografii dosáhly 50 svazků. Když na podzim roku 1945 bylo v Moskvě založeno Státní vydavatelství zeměpisné literatury (Gosudarstvennoje izdatelstvo geografičeskoj literatury) doporučil prof. N. N. Baranskij, aby do vydavatelského plánu byl pojat i sborník vědeckých zeměpisných prací. Tak vznikly Voprosy geografii jako sborník v téže době založené moskevské pobočky Zeměpisné společnosti SSSR. Redakční radu tehdy tvořil N. N. Baranskij, K. K. Markov a Ju. G. Sauškin se sekretářem redakční rady M. A. Tensinem. První svazek vyšel v roce 1946 současně jako pocta k 70. výročí narození vynikajícího zeměpisce L. S. Berga. I když tento první svazek — stejně jako další dva sborníky — nebyl ve svém titulu specifikován pro určité odvětví zeměpisných věd, převládaly v něm nicméně práce fyziky zeměpisné, kdežto další svazek měl povahu sborníku hospodářsky zeměpisného a třetí byl věnován zejména geomorfologii. Počínaje čtvrtým svazkem je každý sborník věnován některému ze základních odvětví zeměpisných věd. Jako 50. svazek vyšel v roce 1960 soubor prací z oboru historického zeměpisu. Padesát svazků Voprosů představuje velké bohatství výsledků zeměpisných prací, které jsou s velkým zájmem sledovány v SSSR i v zahraničí. Dosud bylo z celkového počtu 50 sborníků 14 svazků věnováno fyzickému zeměpisu, stejný počet hospodářskému zeměpisu spolu se zeměpisem sídel a měst, 5 svazků geomorfologii, 4 kartografii, 2 hydrologii a klimatologii, 4 historickému zeměpisu a dějinám zeměpisu, 5 zeměpisu školskému. Dva sborníky měly svým zaměřením povahu regionální.

Současně s uvedeným odborným členěním bylo možno 19 svazků věnovat práci jednotlivých významných zeměpisců. Ale vedle toho Voprosy geografii staly se i tribunou vážných vědeckých diskusí. Tak za uplynulých 15 let uveřejnily Voprosy geografii v 50 vydaných sbornících vědecké práce kolem 500 autorů. Mezi několika pracemi zahraničních autorů jsou i dvě práce československé, prof. Doberského a doc. Roubíka. Zmíněný 50. sborník uveřejňuje právě i Roubíkovu práci o historickém zeměpisu v Československu po roce 1945.

(Podle: Ju. G. Sauškin: *Pjätidesjat tomov „Voprosov geografii“*. Istoričeskaja geografija. Voprosy geografii, Sbornik pjatidesjatoj. Naučnyje sborniki Moskovskogo filiala Geografičeskogo obščestva Sojuza SSR. Moskva: 1960, p. 3—12.)

Ota Pokorný

Soviet geography: Review and translation. Velké úspěchy sovětské vědy v posledních letech způsobily, že všude stoupl zájem o sovětskou vědeckou literaturu. V mnohých kapitalistických státech se zvýšil zájem o ruštinu, aby bylo možné přímo studovat sovětskou vědeckou a odbornou literaturu. Druhou cestou je vydávání překladů sovětských prací do západních jazyků. Nepřekvapuje nás proto, že podnikává Americká zeměpisná společnost (American geographical society) se ujala úkolu, jak se praví v nabídce, „že rozšiřování plodů sovětských zeměpisných výzkumů bude službou americkým zeměpisům a že pomůže rozšířit odborné styky mezi oběma

zeměmi". V čele redakční rady nového časopisu je známý prof. Theodore Shabad, členy rady jsou G. B. Cressey, H. L. Kostanick, Ch. B. Hitchcock, Ch. D. Harris aj., překladatelem je L. Ecker. Složení redakčního kolektivu již samo napovídá, jaký význam se přikládá sovětskému zeměpisu. Časopis bude vycházet 10krát ročně, sešit po 80 p. Cena je v předplatném US \$ 6 ročně anebo US \$ 1 za jedno číslo. Obsahem časopisu budou práce sovětských zeměpisců uveřejňované v celém znění nebo ve výtazích, recenze apod. ze dvou hlavních sovětských Izvestij, jakož i z Voprosů geografii, i případně z ostatních sovětských zeměpisných publikací. V obsahu prvního dvojčísla čteme výňatky a příspěvky nejvýznamnějších sovětských zeměpisců. Pro americké čtenáře bude jistě zajímavá rubrika News Notes, která přináší nejnovější data o hospodářských úspěších SSSR jako celku i jeho jednotlivých svazových republik. V připojeném obsahu prvního dvojčísla uvádíme jména sovětských zeměpisců v anglickém přepisu, jak jsou uvedena v časopise. Publikace nemá fotografie, ale obsahuje mapky a kartogramy.

Volume 1, No. 1—2, January-February, New York 1960, 80 p.

I. P. Gerasimov: The Present Status and Aims of Soviet Geography. — D. K. Kravchenko: The Work of the Institute of Geography of the Academy of Sciences of the USSR in 1957. — E. M. Murzayev: Results and Aims of Physical Regional Geography in the USSR. — Ya. D. Zekkel': On the Courses of Development and the Next Tasks of Geomorphology. — S. N. Ryazantsev: The Results and Tasks of Studies in Regional Economic Geography at the Institute of Geography of the Academy of Sciences of the USSR. — Yu. P. Parmuzin: The Zonal Character of the Cold Pole. — M. I. Pomus: An Experiment in the Economic Geographic Study of the Cities of the USSR. — V. V. Pokshishevskiy: The Major Economic Regions of Brazil. — The Map of the Forests of the USSR (Review: A. V. Sokolov). — News Notes (Theodore Shabad). — Current Literature (Obsahuje obsahy Izvestij č. 6/1959, Voprosy geografii č. 45).

D. Louček

Madjah geografi Indonesia je nový indonéský časopis. Samozřejmým rysem vývoje vědy ve státech, které se osvobodily z koloniálního panství je, že jednotlivé vědní obory se uplatňují podle své důležitosti v národním hospodářství. Plně chápeme obtíže a stíznosti indonéských zeměpisců, že zeměpis nezaujímá nějaké vedoucí postavení v praktickém životě země, která řeší akutní problémy politicko-hospodářské. Útěchou indonéským zeměpisčům může být, že obdobné potíže jsou i v zemích vyvinutých, kde je již jistá tradice vědy a národního života. Proto patří náš obdiv indonéským zeměpisčům, jichž je nepatrně co do počtu, zvláště uvážíme-li, že dotud vedoucí nizozemské vědecké osobnosti odešly ze země, takže chyběli vedoucí specialisté; přesto malá hrstka domácích naděnců se ujímá úkolu seznámit celý zeměpisný svět s Indonéskou republikou po stránce zeměpisné a předkládá nám nový zeměpisný časopis. Vychází pod záštitou Zeměpisného oddělení fakulty literatury a kultury university Gadjah Mada v Jogjakartě. První sešit časopisu v anglické verzi, který má vycházet půlročně, přináší zajímavé články o zeměpisné činnosti v Indonéské republice, jakož i řadu menších článků místního významu, z nichž si můžeme učinit dojem o směrech, které jsou středem zájmu indonéských zeměpisců. Uvádějí se jména zahraničních zeměpisců, kteří přesvědčovali vládní činitele republiky o významu zeměpisu a mezi nimi je i jméno (p. 60) Dr. Vladimír from Prague University, což je špatný přepis zeměpisce dr. Vladimíra Matouška z VŠE Praha, který navštívil Indonéskou republiku. Na straně 62—68 nacházíme asi 80 citací prací o širším oboru zeměpisu Indonésie, který bude vítán zvláště všem pracovníkům, kteří se zabývají východoasijskými zeměmi. Jinak se v časopise projevují, zvláště v mapové části, názvoslovné nesrovnalosti, které jistě souvisejí s mohutným rozmachem národního života osvobozeného národa. Několik mapových příloh je dvoubarevných a má srovnávací slovníček indonésko-anglický. Anglické vydání učiní jistě časopis užitečným po celém zeměpisném světě. Blahopřejeme indonéským kolegům k založení časopisu a přejeme jim mnoho úspěchů při propagaci zeměpisu a jeho uplatnění v praktickém životě.

Madjah geografi Indonesia (The Indonesian journal of geography). Edisi Ingeris. Tahun (Volume) 1, Nomor 1, 68 p. 2krát ročně. Jogjakarta, September 1960.

M. Sardjito: Foreword. — Richard J. Russell: Message. — Samuel Van Valkenburg: Message. — R. Harjono Danoesastro: A Personal Note. — Iso Reksohadiprodo, Soedarsono Hadisaputro: Trends in population change and food(paddy) production. — P. J. Zoetmulder: The Mutual relationship between geography and the history of Indonesian culture and literature. — Soemadi Soemowidagdo: Cultural revision in Indonesia. — Basoeki Soedihardjo: Cartographic development in Indonesia. — Drs. Kardono: Morphology of the Highland of Batur. — R. Bintarto: Pressure of population in Klaten and its obvious results. — Halim Khan: Geography in Indonesia.

D. Louček

ZEMĚPIS A ŠKOLA

Pracovní skupina „Zeměpis na školách“ při Pražské pobožce ČsSZ. Za účasti 29 členů převážně z řad učitelstva byl dne 25. května 1960 pořádán pražskou pobočkou diskusní večer o zeměpisu na všeobecně vzdělávacích a vysokých školách. Schůzi předsedal univ. prof. J. Doberský. Úvodní referát o historii a úkolech školského zeměpisu v Čs. společnosti zeměpisné přednesl Jar. Zoseda. Pracovníci Výzkumného ústavu pedagogického J. Doubrava a J. Brabec informovali o postavení zeměpisu na školách v Sovětském svazu a v lidově demokratických zemích. Pracovnice Státního pedagogického nakladatelství J. Dyrnková a M. Bešíková podaly přehled používaných i chystaných učebních pomůcek pro hodiny zeměpisu. O činnosti a plánu práce Výzkumného ústavu kartografického, pokud se dotýká školského zeměpisu, hovořil J. Koláčný. O problémech výuky zeměpisu na pedagogických institutech a na dálkovém studiu promluvili J. Janka a doc. M. Riedlová, o zeměpisu na hospodářských školách pak R. Málek. Bohatá byla diskuse k jednotlivým referátům, v níž zvláště vystoupili: prof. J. Doberský, doc. K. Kuchař a doc. M. Riedlová, J. Janka, J. Doubrava, Vl. Letošník a S. Chod. Diskusní příspěvky byly zaměřeny též na nedostatečný časový rozsah zeměpisu, který pak nemůže v plné míře plnit politicko-výchovné poslání. Z diskuse vyplynul požadavek, aby se při pražské pobožce vytvořila pracovní skupina pro zeměpis na školách, poněvadž otázky výuky zeměpisu jsou tak vážné, že vyžadují zvláštní pozornosti. Z přítomného pléna byla vytvořena pracovní skupina pro zeměpis na školách v tomto složení: doc. M. Riedlová a J. Janka, kteří pracovní skupině předsedají a jsou odpovědní ústřednímu výboru ČsSZ za činnost pracovní skupiny, další členové pracovní skupiny jsou: doc. K. Kuchař, J. Doubrava, S. Chod a J. Lipert. Členská schůze uložila skupině vypracovat připomínky k novým osnovám zeměpisu. (Během týdne byly vypracovány a odeslány ministerstvu školství a kultury.) Žádáme i ostatní učitele zeměpisu a event. další zájemce o pedagogickou činnost, aby se přihlásili k spolupráci na adresu: Pražská pobočka ČsSZ, pracovní skupina Zeměpis na školách, Praha 2, Albertov 6. *Ct. Votrubec*

ZPRÁVY Z ČSSZ

Pražská pobočka ČsSZ. Za předsednictví univ. prof. J. Doberského a účasti 17 členů přednášel 8. června 1960 Vlast. Letošník „O některých otázkách geomorfologie severních Čech a přilehlého území NDR“. V přednášce bohatě dokumentované fotografiemi se zabýval otázkami zalednění, pískovcovými a žulovými skalními útvary, problematikou voštin, sopečných injekcí. Přednáška i diskuse navázaly na akci ze 27. 1. 1960. Na výborové schůzi pobočky 16. září byl schválen program přednášek, návrh na kooptaci dalších členů do výboru, bylo referováno o nábore členů, přípravách 9. sjezdu ČsSZ a podmínkách k založení Severočeské pobočky. V září 1960 navštívili naši Společnost ministr prof. A. N. Jiménez z Kuby a ředitel Zeměpisného ústavu Akademie věd SSSR akademik K. G. Gerasimov a proslovili zajímavé přednášky. 30. září se 42 členů a hostů Společnosti zúčastnilo autokarového zájezdu do Koněpruských jeskyní, kde podal výklad speleologický pracovník E. Kučera. Na zpáteční cestě byla věnována pozornost Litni z hlediska sídelního zeměpisu. Na přání členstva budou zájezdy konány častěji. Členové československé delegace na 19. Mezinárodním zeměpisném kongresu referovali 19. října za účasti 66 členů o svých poznatcích a zkušenostech a práci. J. Ksandr promítl barevné diapozitivy ze Švédska a podal k nim výklad. J. Koláčný hovořil o kartografii na stockholmském kongresu, zejména o národních atlasech a sdělil svoje poznatky z prohlídky kartografického trustu Esselte, který zaměstnává 7500 lidí. Univ. prof. Jaromír Korčák sledoval podíl jednotlivých států na zaslaných a přednesených referátech. Sovětský svaz měl většinu referátů v polárním, biogeografické a oceanografické sekci, hospodářsky zeměpisných měl osm. Prof. Korčák charakterizoval nejvýznamnější referáty ze zeměpisu průmyslu, k problémům centrality ap. a uzavřel konstatováním, že se už málo pěstuje studium pastorálních migrací a morfologie zemědělských sídel a pluziny, což bývala kdysi oblíbená temata kongresů. Doc. M. Blažek vyřídil celkovou atmosféru kongresu, v jehož popředí stálo úsilí o pokrokové pojetí zeměpisné práce. Ze 63 delegací byla československá na 23. místě co do počtu členů. Kongres ukázal též úspěchy zeměpisu v socialistických zemích, je ale třeba víc u nás publikovat a promyšlenou péčí práce se připravovat na příští kongres v Londýně v roce 1964. Poté se konala mimořádná členská schůze pobočky, na které jednatel předložil zdůvodněný návrh na kooptaci sedmi členů do výboru pražské pobočky, a to s. Havlíka, Kršky, Letošníka, Novotného, Stadlerové.

Tatrové a Trávníčka, kteří mají zajišťovat další vzrůstající úkoly pobočky. Návrh byl členstvem jednomyslně schválen, takže výbor pražské pobočky má nyní zhruba stejný počet členů jako výbory jiných poboček. Následovala schůze rozšířeného výboru a novým členům svěřeny tyto funkce: V. Havlík a M. Stadlerova styk pobočky s praxí, Krška organizační zajišťování přednášek, Vl. Letošník exkurzní referent, D. Trávníček tiskový referent, Novotný a H. Tatrová styk pobočky s učitelstvem zeměpisu. Účastníci zájezdu ČsSZ do Švédska na mezinárodní kongres referovali 2. listopadu za účasti 62 členů o svých postřezích a zážitcích. C. Votrubec podal nástin zeměpisu města Stockholmu; A. Zabranská detailně popsala univerzitní město Uppsala a její vztah k sídelnímu městu Gamla Uppsala; F. Nekovář vylíčil trasu od falunských dolů na měď kolem jezera Siljanu s rekreačními středisky Rättvik a Mora až po polární kruh; St. Cháběra se zabýval problematikou železnorudných dolů v Kiruně, otázkami těžby a dopravy rud; H. Tatrová pojednala hlavně o etnografických postřezích z oblasti obývané Laponci. K těmto přednáškám byly promítnuty barevné diapozitivy J. Křesákové a St. Cháběry. Současně byla pořádána výstavka „Materiálů ze stockholmského kongresu a fotografií ze Švédska“, pořízených C. Votrubcem; výstavku během 14 dnů navštívilo 89 lidí. Na závěr přednáškového večera pronesl prof. J. Korčák několik výstižných slov o Narviku a Lofotech a H. Tatrová promítla čtyři švédské barevné filmy se zeměpisnou problematikou. Na krátké členské schůzi byly pak ohlášeny další chystané akce.

V polovině listopadu navštívil Prahu redaktor „Petermanns Mitteilungen“ W. Horn z Gothy a 18. 11. přednášel německy za účasti 28 osob na téma „Z dějin atlasů od Ptolemaia po Stieleru“. Zmínil se o kulturně historické ceně významných starých atlasových děl, o způsobu jejich opatrování a přednášku doprovázel 50 diapozitivů. V témže období pořádal Kabinet pro kartografii ČSAV péči doc. K. Kuchaře a za přispění prof. J. Korčáka výstavku Národních atlasů, kterou navštívilo 72 osob.

Odpoledne 2. prosince pořádala pobočka ČsSZ na presidiu ČSAV za účasti 27 členů vzpomínku na svého čestného člena, zesnulého akademika V. Dvorského. Jeho vědeckou činnost detailně rozebral prof. J. Korčák. O Dvorském jako učiteli a o jeho pokrokových vědeckých názorech přednášel Ota Pokorný. Osobní přítel Dvorského L. Stojšek vzpomněl Dvorského jako učitele, přítele a společníka z pařížského pobytu roku 1927. Hovořil o návštěvách u francouzského akademika Siegfrieda a u prof. Demangeona. Dvorský byl vědcem, politikem, spisovatelem, cestovatelem i sportovcem-alpinistou a velkým přítelem studentstva.

Poslední akcí v roce byla přednáška V. Matouška „Indonéské plantážnictví“, konaná 7. prosince za účasti 13 členů. V. Matoušek hovořil o vzniku a rozpadu Spojené Východoindické společnosti, o zavedení tzv. kulturního systému, o postupném vzniku plantáží, které dnes dávají 36 % světové výroby latexu a 6 % světové sklízěné čaje. V závěru hovořil o současných problémech a hospodářských potížích posledních let v souvislosti s vnitropolitickými a zahraničně politickými událostmi a promítl 60 diapozitivů.

V roce 1960 pražská pobočka konala celkem 9 členských schůzí, přičleněných k významnějším přednáškám, za úhrnné účasti 293 členů a dále 8 výborových schůzí, na nichž byl operativně zajišťován chod pobočky, jejíž činnost lze hodnotit jako vzestupnou: celkem 43 akcí včetně schůzí, z toho 13 přednášek, 3 diskusní a 1 vzpomínkový večer, tisková konference, exkurze, 2 výstavky atd.; úhrnná účast 1174 osob, přírůstek 40 nových členů. Ve druhé polovině roku se několikrát sešla skupina pro přípravu semináře Zeměpisné fotografie. O akcích pobočky přinášel zprávy též denní tisk a tištěný měsíční program Ústavu pro další vzdělávání učitelů.

Ct. Votrubec

Zpráva o činnosti Slovenské zeměpisné společnosti při SAV, odboru Československé společnosti zeměpisné v Bratislavě, za rok 1960. Hlavní náplň Společnosti se zaměřovala v roce 1960 ke zvyšování úrovně zeměpisu a zeměpisných znalostí zvláště odbornými a populárními přednáškami, které byly spojeny s diskusemi, promítáním obrázků a diapozitivů. Na členských schůzích byly proneseny referáty: Š. Janšák, Via bohemica, středoslovenská cesta z Prahy na Slovensko (2. 3. 1960), M. Konček, Změna teploty vzduchu v odpoledních hodinách na jižních svazích Vysokých Tater (5. 3.), A. Mrkos, Antarktida ve světle výzkumů a osobních zážitků (24. 3.), M. Blažek, Výsledky třetího sjezdu sovětských zeměpisců (1. 4.), M. Lukniš, Studijní cesta do SSSR (20. 10.), K. Ivanička, Některé poznámky k rozšíření výroby ve Francii. Zpráva o studijní cestě (24. 11.), J. Hanzlík, Pohyb obyvatelstva na Slovensku roku 1900—1910 (8. 12. 1960). Dále se zástupci Společnosti zúčastnili svými projevy na třech významných podnikcích jubilej, které se konaly u příležitosti 70. narozenin prof. dr. Fr. Vitáska, 60. narozenin prof. dr. M. Končeka a 80. narozenin Jána Volku-Starohorského, zasloužilého buditele-geologa. Členové spolupracovali se Společností pro šíření politických a vědeckých znalostí, se SČSP a Slovenským rozhlasem. Ve společných akcích pronesli 14 přednášek. V jarním období uspořádala Společnost dvě exkurze. Fyzicky zeměpisná exkurze se konala do oblasti Nového Města

nad Váhem, účast 12 členů, exkurze s hospodářsky zeměpisným výkladem do oblasti Horní Nitry se zúčastnilo 11 členů.

Nejvýznamnějším podnikem však bylo v roce 1960 založení druhé odbočky se sídlem v Liptovském Mikuláši. Zakládající shromáždění se konalo dne 15. října 1960 v místnostech Muzea slovenského krasu. Odbočka se specificky zaměří na popularizaci poznatků o bohatství krásových jevů a krás přírody.

Ke dni 31. prosince 1960 bylo 175 členů a 1 kolektivní člen Společnosti; v Bratislavě bylo 67 činných členů a 1 kolektivní, Východoslovenská odbočka v Prešově měla 58 členů a Speleologická odbočka v Liptovském Mikuláši měla 50 členů. V roce 1961 bude hlavní úlohou činnosti aktivizace učitelů zeměpisu na druhém a třetím stupni škol v Západoslovenském kraji.

J. Tarábková

Zpráva o činnosti Východoslovenské odbočky Slovenské zeměpisné společnosti v Prešově za rok 1960. Odbočka byla založena na zakládajícím shromáždění 11. prosince 1959 v Prešově, má tč. 58 členů a 21 nově přihlášených členů, kteří byli postoupeni do Bratislavy ke schválení. Většina členů je z řad učitelů druhého a třetího stupně škol. Při odbočce byly založeny komise pedagogická, přednášková a exkurzní, popularizačně propagační. Za uplynulý období se konalo pět přednášek, a to M. Mihály, Sovětské Černomoří a Zakavkazsko (12. 1. 1960, účast 26 osob, s promítáním fotografií), M. Papík, Zeměpisný náčrt jako názorná zeměpisná pomůcka při vyučování zeměpisu (18. 2., účast 32 osob), S. Krenický, Nejnovější poznatky z kosmických letů (19. 10., účast 27 osob), I. Szeghy, Nejnovější úspěchy sovětské vědy a techniky ve výzkumu Měsíce (26. 11., účast 31 osob), J. Hanzlík, Pohyb obyvatelstva na Slovensku se zvláštním zřetelem k východnímu Slovensku (prosinec 1960). Odbočka uskutečnila dva semináře na téma: Jak vysvětlit vzájemnou souvislost zeměpisných jevů na povrchu země při evpňování vědeckého světového názoru v hodinách zeměpisu (přednesl a vedl J. Karniš, 14. 3. 1960, účast 28 osob). Metodický postup při vyučování zeměpisu se zaměřením na vědecko-ateistickou výchovu (přednesl a vedl M. Papík, 18. 5., účast 32 osob). Odbočka vykonala dvě exkurze v červenci 1960, a to ve dnech 5.—6. července po Východoslovenské nížině (vedli J. Karniš, J. Kvitkovič, účast 27 osob, včetně posluchačů dálkového studia) a 25.—30. července 1960 exkurze po Slovensku (vedli M. Papík, M. Mihály, účast 28 osob, v rámci školení ÚDVU). Odbočka spolupracovala se zeměpisným ústavem SAV, s krajskými a okresními muzei, s okresním výborem Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí, s okresním výborem SČSP atd. Odbočka se vynasnaží v roce 1961 zaktivizovat svoji činnost členů, a to zlepšením práce komisí, zpestřením přednášek filmy a diapozitivy. Přednášky se zaměří především na problematiku východního Slovenska a rovněž bude intenzivnější spolupráce s ostatními zeměpisnými pracovišti.

J. Karniš, M. Mihály

Zájezd ČsSZ do Švédska. 5.—17. srpna 1960 uspořádala ČsSZ zájezd na 19. Mezinárodní zeměpisný kongres ve Stockholmu, spojený zároveň s osmidenní cestou po Švédsku. Dopoledne po přeletu do Stockholmu, jenž se nešťastným mezipřistáním v Berlíně zdržel o pět hodin, se skupina zúčastnila slavnostního zahájení kongresu v Koncertním sále, po obědě pak recepci uspořádané starostou města v proslulé stockholmské radnici pro účastníky kongresu. V dalších dnech se pak členové zájezdu účastnili přednášek v sekcích podle svých zájmů, prohlédli si poučnou výstavu atlasů, zhlédli dokumentární barevný film o výpravě do Arktidy a vyslechli referáty. Přitom jsme se snažili ovšem poznat město; kromě několikahodinové projížďky doplněné pěší prohlídkou starého města, jsme navštívili Skansen, první evropské muzeum v přírodě, Millesovu zahradu, zámek Drottningholm, královský zámek, severské muzeum, sídliště ve Vällingby, v Brommē a ve Farstē atd. Pátého dne se skupina vydala na autokarovou túru po Švédsku, při níž jsme prakticky poznali celé střední a severní Švédsko i východní pobřeží a tím zároveň většinu nejdůležitějších švédských krajů. Ze Stockholmu vedla naše cesta Upplandem do starého universitního města Uppsaly a do Gamly Uppsaly a přes Avestu do Falunu, kde jsme nocovali a prohlédli si toto známé hornické a průmyslové středisko i starý důl na měď a stříbro a hornické muzeum nejstarší důlní společnosti na světě. V Dalarně, v tomto — podle Švédů — nejtypičtějším ze všech krajů, kde se ještě zachovávají lidové zvyky a na venkově o svátcích a nedělích nosí národní kroje, a zároveň oblíbeném středisku zimních sportů i cíli turistů v létě, jsme se zastavili v půvabném Rättviku na břehu jezera Siljan a v Moče, kde jsme si prohlédli i muzeum význačného švédského umělce Anderse Zorna a jeho dům i ateliér. Po projetí části kraje Härjedalen jsme se dostali do krásného hornatého Jämtlandu i do jeho srdce, města Östersundu na břehu jezera Storsjön. Třetí den putování na sever vedl Än-ermanlandem do Laplandu, kde skončil v stylově zařízeném moderním hotelu Laponia v Arvidsjauru. 12. srpna jsme překročili před Jokkmokkem polární kruh; někteří stvrdili tento památný okamžik ledovou koupelí v jezeře. Denní trasa vedoucí přes Gällivare skončila v největším městě — co do rozlohy — na světě, známém průmyslovém a hornickém

středisku v kraji půlnočního slunce, v Kiruně. Odtud jsme se dalšího dne vypravili vlakem jedoucím do Narviku do Åbiska, do nedávné doby středu opuštěného kraje Laponců a sobů, klidných hor, pravého ráje pro geomorfology a botaniky, kde moderní turistická stanice na břehu jezera Tornetråsk poskytuje příjemné útočiště a východisko k túrám po okolí. Vystoupili jsme na horu Njulju, navštívili kaňon řeky Abiskojojki, tundru i zbytky laponského tábořiště: tento den patřil k nejkrásnějším zážitkům z cesty. Po prohlídce města Kiruny, dolů i nedaleké laponské vesnice Jukkasjärvi, jsme příští den nastoupili cestu zpět přes Gällivare, Överkalix do hlavního města provincie Nottboten a zároveň významného vývozního přístavu gällivarské rudy, Luleå, navštívivše předtím staré švédské místo Gammelstad s dřevěnými domky pro poutníky. Další cesta po pobřeží vedla přes Piteå, hornické středisko Skellefteå a provincii

Skupina účastníků zájezdu do Švédska na polárním kruhu u Åbiska.

Foto J. Křesálková

Västerbotten do jejího hlavního města Umeå a pak dále po pobřeží přes Örnsköldsvik do půvabného starého města Sollefteå v kraji Ångermanälven, 16. srpna jsme pokračovali v cestě přes starý přístav Härnösand do Sundsvallu, jediného města v provincii Medelpad, důležitého přístavu i průmyslového střediska (velké loděnice); další zastávkou na pobřeží Botnického zálivu byl malebný Hudiksvall se starými domy na Sundském kanálu. Před starobylým, nyní ovšem průmyslovým Söderhamn v provincii Hälsingland jsme dojeli do Gävle, administrativního i obchodního střediska kraje Gästriklandu, a pak Upplandem zpět do Stockholmu, kde naše putování skončilo. Ujeli jsme na něm přes 3200 km, poznali švédskou přírodu, města i vesnice, seznámili se s výstavbou sídlišť, spatřili důležité průmyslové objekty (např. hydroelektrárnu v Porjusu a Harsprånget za polárním kruhem), doly i přístavy, navštívili prakticky všechny historické památky a turistické zajímavosti na naší trase. Zasluhou spolupráce průvodce Čedoku dr. Macourka s průvodcem švédským jsme získali přehled i o současném Švédsku. A tak přes velmi nabitý program všichni účastníci se vrátili ve zdraví do Československa a litovali jen, že se z časových důvodů nebylo možné zdržet déle v Åbisku, abychom mohli tento zajímavý úsek Laponska důkladněji procestovat.

J. Křesálková

Akademik Gerasimov v Praze. Krátkého pobytu v Praze 27. září 1960 využil ředitel Zeměpisného ústavu Akademie věd SSSR akademik I. P. Gerasimov k jednání s čelnými představiteli ČSAV o perspektivách rozvoje zeměpisu v ČSSR a možnostech sjednocení zeměpisných pracovišť v jediný Zeměpisný ústav ČSAV. Odpoledne se pak setkal na Albertově se zeměpisci na besedě, kterou uspořádala pražská pobočka a již se zúčastnilo 34 členů ČsSZ. Akad. Gerasimov stručně referoval o dopoledním jednání a pak přešel k hodnocení československé účasti na Mezinárodním zeměpisném sjezdu ve Stockholmu. Výklad byl zajímavý i poučný. Kongres charakterizoval jako neobyčejně významný. Československo mohlo být zastoupeno početněji, a to i proslovenými referáty. Bylo nerovnoměrně zastoupení v rámci československé delegace: ČSAV nevyaslala na kongres nikoho, naproti tomu Ústřední správa geodesie a kartografie vyslala tři osoby. Sovětsí zeměpisníci mají dnes víc vědeckých styků s bulharskými, rumunskými a polskými, než s československými; chyba je i na československé straně. Je nesporné, že kdyby existoval Zeměpisný ústav ČSAV, rozvíjela by se zeměpisná práce lépe. Sovětsí zeměpisníci mají perspektivní plány práce na 15–20 let. V současné době se fyzičtí zeměpisníci soustřeďují na studium přírodních zdrojů SSSR a jejich hodnocení a inventarizaci podle rajónů a konečně na ochranu přírodních zdrojů (národní parky a přírodní rezervace). Ochranu přírody nutno provádět současně s jejím využíváním. Hospodářští zeměpisníci SSSR pracují systematicky na rajónování své země s přihlédnutím k perspektivám rozvoje, řeší závažné komplexní problémy všesvazového významu (komplexní rozvoj oblastí, ekonomické svazky ap.) a navrhuji optimální využití oblastí, např. Moskevské. Dále sovětsí zeměpisníci provádějí společně se zahraničními studium vnitřní Asie, Dunaje s jeho hospodářskodopravní problematikou, společně s Rumuny vypracovali velký zeměpis Rumunska, vydaný Rumunskou akademií věd, v současné době pracují s bulharskými na podobném velkém díle. Vydávají též zeměpisny jiných zemí: Polska, Maďarska, různých kapitalistických států; jsou psané sovětskými zeměpisci, ale využívají původních zahraničních prací. K tisku se připravuje velký fyzický zeměpisný atlas světa, který bude obsahovat na 200 map. Zeměpisný ústav Akademie věd SSSR v Moskvě stále roste souběžně s rostoucími úkoly, jež mu společnost a strana ukládají. Nyní má moskevský ústav už více než 400 pracovníků. Trebaže má některé nedostatky, jde stále vpřed a zajišťuje si z roku na rok významnější postavení v rámci sovětské vědy. Publikují se i rozdílné názory, neboť jen to umožňuje rozvoj vědy, přičemž v boji starého s novým vždy nové vítězí. V SSSR rostou i jiná zeměpisná pracoviště, např. Zeměpisný ústav v Irkutsku, který se zabývá problematikou Sibíře a nyní hlavně studiem přírodních podmínek Sibíře.

V bohaté diskuzi poděkoval mj. prof. Korčák za akademikův projev, který československému zeměpisu pomůže na jeho další cestě vpřed. Doc. Riedlová kritizovala nedostatečnou spolupráci s československé strany. M. Střída kritizoval roztržitost sil v československém zeměpisu a uvítal sovětskou pomoc při vytváření Zeměpisného ústavu ČSAV. O. Vrána nabídl nejširší spolupráci mezi zeměpisnými společnostmi, a to i výměnou vědeckých pracovníků. Pracovníci Ústřední správy geodesie a kartografie přednesli návrhy na spolupráci na svém úseku. Po skončení diskuse měl akad. Gerasimov ještě besedu se členy výboru ČsSZ a s vědeckými pracovníky. Poté se vydal na projíždku Prahou, kterou miluje jako slovanské město i jako zeměpisný jev, a nešetřil projevy obdivu k jejím krásám. Na závěr svého krátkého pobytu navštívil akad. Gerasimov představení Laterny magiky.

Ct. Votrubec

SBORNÍK ČESKOSLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI ZEMĚPISNÉ

Číslo 2, ročník 66, vyšlo v květnu 1961

Vydává: Československá společnost zeměpisná v Nakladatelství ČSAV, Vodičkova 40, Praha 1 - Nové Město, dod. p. 1. — *Redakce:* Albertov 6, Praha 1 - Nové Město, dod. p. 2. — *Rozšiřuje:* Poštovní novinová služba. *Objednávky a předplatné přijímá:* Poštovní novinový úřad — ústřední administrace PNS, Jindřišská 14, Praha 1 - Nové Město, dop. p. 1. (Lze také objednat u každého poštovního úřadu nebo doručovatele.) — *Objednávky do zahraničí:* Poštovní novinový úřad — vývoz tisku, Štěpánská 27, Praha 1 - Nové Město, dod. p. 1. — *Tiskne:* Knihtisk n. p., závod 3, Jungmannova 15, Praha 1 - Nové Město, dod. p. 1 A-02*11187

Jedno číslo Kčs 7,—. Celý ročník (4 čísla) Kčs 28,—, § 3,—, £ 1,1,5

© by Nakladatelství Československé akademie věd, 1961

Údolí řeky Oslavy severně od Olší, pohled po vodě.

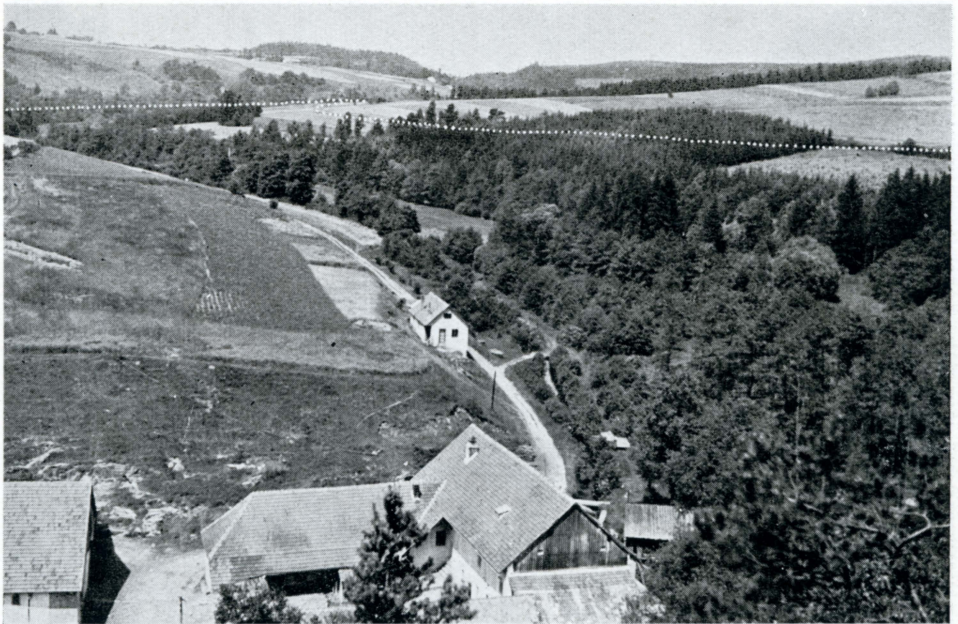
Foto J. Linhart

Údolí řeky Oslavy u Manova mlýna, nad horním koncem vzdutí budoucí zdrže.

Foto J. Linhart

(Příloha ke článku: J. Linhart: Schematická mapa předpokládaných typů břehů...)

Zátopné území, pohled od budoucí hráze. Tečkovane — hladina nejvyššího vzdutí vody.
Foto J. Linhart

Údolí řeky Oslavy v místě projektované hráze, pohled po vodě. Vlevo, granitové skály.
Foto J. Linhart

Krajina severozápadně od Äbiska.

Foto J. Křesálková

Hudiksvall.

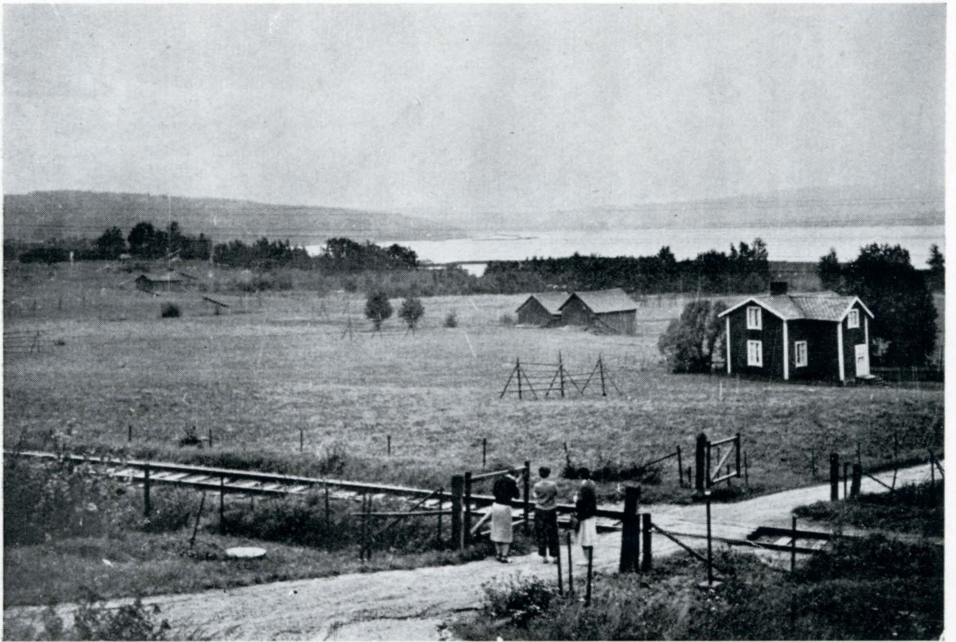
(Příloha ke zprávě: Zájezd ČsSZ do Švédska.)

Foto J. Křesálková

Řeka Luleälv severně od Jokkmokku.

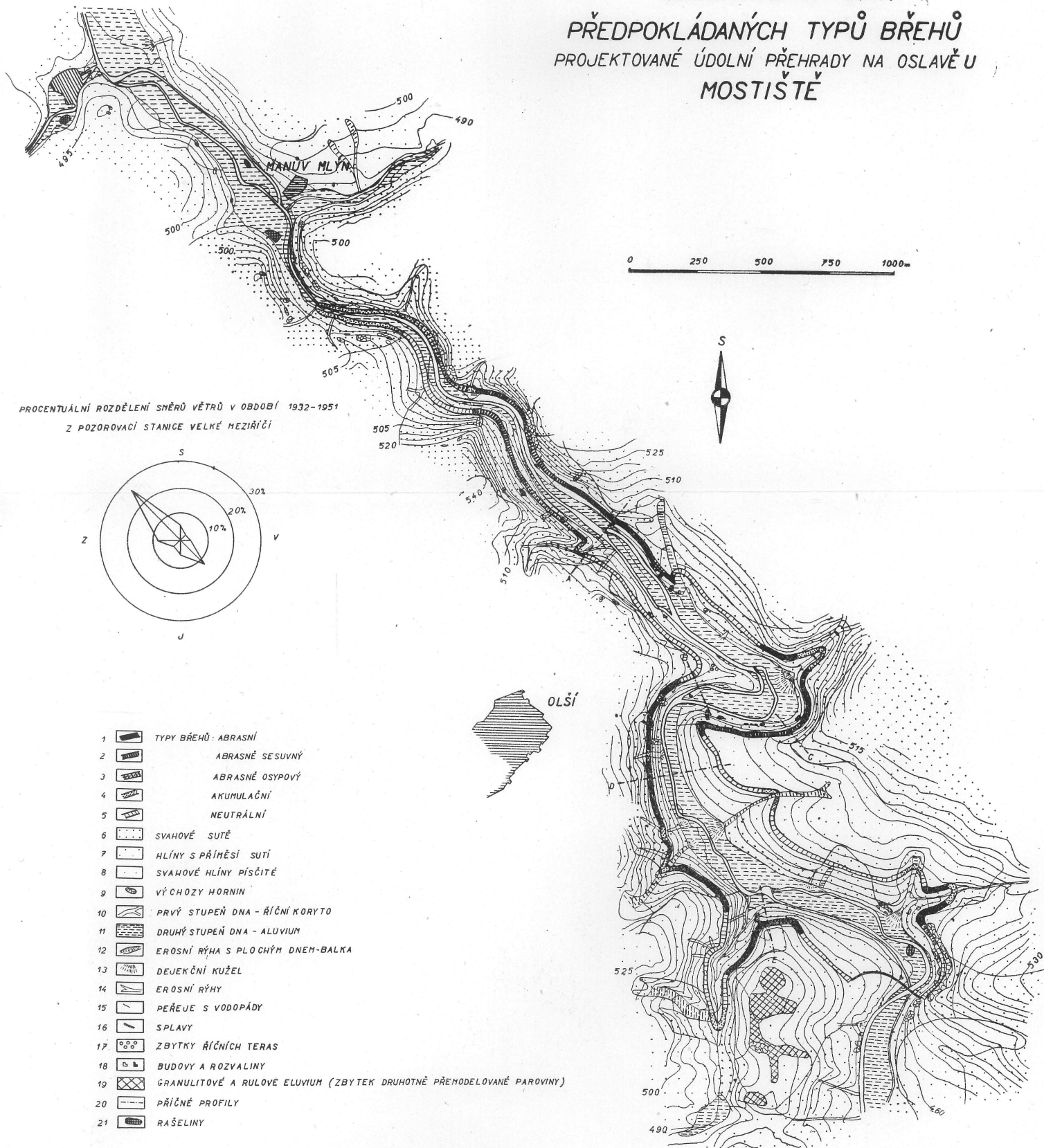
Foto J. Křesálková

Pobřeží Botnického zálivu jižně od Örnköldsviku.

Foto J. Křesálková

SCHEMATICKÁ MAPA PŘEDPOKLÁDANÝCH TYPŮ BŘEHŮ PROJEKTOVANÉ ÚDOLNÍ PŘEHRADY NA OSLAVĚ U MOSTIŠTĚ

LITERATURA

Orbis geographicus 1960 (*Ota Pokorný*), 171 — Seznam obcí Československé socialistické republiky 1960 (*Ota Pokorný*), 172 — Polskie Ziemie Zachodnie (*O. Oliva*), 173 — Górný Śląsk (*O. Oliva*), 173 — Ekonomičeskoje položenije stran Azii i Afriki v 1958 godu (*Ota Pokorný*), 173 — Statistika a demografie (*Z. Pavlík*), 174 — Otakar Dorazil, Objevitelé nových světů (*Kl. Urban*), 174 — A. V. Jefimov, S. A. Tokarev, Narody Ameriky I. (*F. J. Vilhum*), 175 — Ján Čierny, Rudá řeka (*Kl. Urban*), 175 — Ludwig Leichhardt, Schicksal im australischen Busch (*F. J. Vilhum*), 176 — Jevgenij Rjabčikov, Plameny nad Arktidou (*Kl. Urban*), 176 — Vivian Fuchs, Edmund Hillary, Napříč Antarktidou (*Kl. Urban*), 177 — Jan Filip, Keltská civilisace a její dědictví (*F. J. Vilhum*), 177 — Le Tourisme, Elément de l'Aménagement du Territoire et Facteur d'Expansion Régionale (*B. V. Černý*), 177.

MAPY A ATLASY

Spojení s Prahou podle isochronických map Čech — 1 obr. v textu (*K. Kuchař*), 178 — Josef Jireček jako kartograf (*L. Mucha*), 180 — Školní zeměpisný atlas Československé socialistické republiky (*Vlad. Kop*), 181 — Vodácká a rybářská mapa Vltavy (*Kl. Urban*), 183 — K výsledkům diskusí o užívání zeměpisných jmen na historických mapách (*Ota Pokorný*), 183 — Atlas do Brasil — 1 obr. v textu (*Jar. Miller*), 183 — Alfred Schleusener, Karte der mittleren Höhen von Zentraleuropa (*K. Kuchař*), 185 — Walter Blumer, Bibliographie der Gesamtkarten der Schweiz von Anfang bis 1892 (*K. Kuchař*), 185 — B. Modelska-Strzelecka, Le manuscrit cracovien de la Géographie de Ptolémée (*K. Kuchař*), 185.

ČASOPISY

Voprosy geografii dosáhly 50 svazků (*Ota Pokorný*), 186 — Soviet geography: Review and translation (*D. Louček*), 186 — Madjah geografi Indonesia (*D. Louček*), 187.

ZEMĚPIS A ŠKOLA

Pracovní skupina „Zeměpis na školách“ (*Ct. Votrubec*).

ZPRÁVY Z ČSSZ

Pražská pobočka ČsSZ (*Ct. Votrubec*), 188 — Zpráva o činnosti Slovenské zeměpisné společnosti při SAV (*J. Tarábková*), 189 — Zpráva o činnosti Východoslovenské odbočky (*J. Karniš, M. Mihály*), 190 — Zájezd ČsSZ do Švédska — 4 foto na křídové příloze, 1 foto v textu (*J. Křesálková*), 190 — Akademik Gerasimov v Praze (*Ct. Votrubec*), 192.

